

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 3 1983 PRIS 20KR

Gränsfrågan i Östersjön
A. Paul Weber
Upproret i Polen 1831
Maori och pakeha
på Nya Zeeland
Fransk bokutgivning
Om relativitetsteorin

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, avsv. uig.

Tommy Gustavsson

Gunilla Karlsson

Per-Olov Käll

Anne Lidén

Mats Miljand.

Margareta Zetterström

Håkan Ågren

Kent Begler

Christina Ericsson

Inga-Lill Eriksson

Ann-Katrin Lennartsson

Kerstin Nordfors

Adress: Hornsgatan 170, 2 tr.
117 28 Stockholm

Telefon: 08-84 73 14 Förr och Nu ägs av föreningen

Mottagning: måndagar: 18-20.00 med samma namn.

Postgiro: 35 60 72 — 9 Föreningens paroller är:

Bankgiro: 324 — 1262 • FÖR EN FOLKETS KULTUR

Prenumeration: 75:—/4 nr • FÖR EN FOLKETS HISTORIA

Stödprenumerat: 100:—/4 nr • FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

Medlemskap: 250:— OCH TRYCKFRIHET

Årsavgift: 50:— • ANTIIMPERIALISM

FÖRR OCH NU begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare; medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i FÖRR OCH NU utför själva ett frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrörelsetraditionen fortfarande är

en demokratisk möjlighet. Man kan stå på egna ben!

Om Du tycker att tidningen är bra och om Du vill att den skall fortsätta att utvecklas ge då gärna en gåva men helst en eller fler prenumerationer!

Om Du bor i Stockholmstrakten ring oss då måndagar 18 — 20 och kom sedan upp för att delta i arbetet. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Innehåll

Gun Kessle. Ledare

Hans M Gabrielsson. Vad hände på Gotland vintern 1982?

Margareta Zetterström. I Mandarinerna våld — Ett resebrev från Paris våren 1983

Philippe Bouquet. Ett lönlöst arbete?

Kjell Martinsson. Intellectuella ägg

Svante Svensson. Det tänker man inte på — Funderingar kring vetenskapens fantasier och vardag

Jan Myrdal. Fallet Weber

Bo G Nilsson. Lundastudenten i Polen under upproret 1831

Bengt Dagrin. Missförstå mig rätt — om förhållandet mellan maori och pakeha på Nya Zeeland

Bokanmälningar

4

5

19

22

27

30

34

45

53

60

Omslag: HAMMERSCHLÄGE, Kritische Kalender 1972

Theodor Wolf. Illustration till Stapel, »Literatenwäsche». A. Paul Weber

Förr och Nu har många viktiga uppgifter. En av dem är att visa både kulturarbetet i Tredje världen och verkliga problem om folken i Tredje världen. Det finns ingen annan tidskrift av vårt slag som helhjärtat intresserar sig för Tredje världens folk, deras kultur och deras kamp.

Nu då Tredje världen utsätts både för ekonomiska och för militära angrepp är intresset för Tredje världen i en djup vågdal här i våra länder. Tredje världens litteratur och konst undervärderas åter. Bondemassornas lyrik och bondemassornas bilder är undanskuffade. Det är en del av imperialismens förtryck av världsmajoriteten. Vi har försökt gå mot denna ström. Det kommer vi att fortsätta med.

Men det är inte bara Tredje världens kultur som trängs undan. Vi har publicerat material om Afghanistan. Bristen på information om det ryska erövringskriget mot ett litet asiatiskt land underlättar angriparnas försök att okkuperera detta råvarurika land. Kunskap ger solidaritet och den solidariteten behövs också för vår egen skull.

I förra numret skrev vi om brudbränning. De indiska kvinnorörelserna och de indiska medborgarrättsrörelserna har länge bett om solidaritet från de europeiska kvinnornas sida. Material finns tillgängligt på engelska. Men kvinnorörelsen i våra länder har inte förmått visa solidaritet ens med de kvinnor i Indien som bränns upp för hemgiftens skull. Därför har kvinnorörelsen också haft svårt att gå från tjejlighet och självupptagenhet till mänsklighet när det gäller vår situation som kvinnor i Europa. Genom det vi publicerat i Förr och Nu har vi gjort det svårare för dem att fortsätta med detta ointresse.

Vi skall fortsätta att arbeta på detta sätt. Ge material från Tredje världen om kulturen och kampen för frihet och kampen för människovärde. Det är en självklar del av vårt arbete för folkets kultur!

Gun Kessle

Fiske- och zongräsfrågan
i Östersjön

Vad hände på Gotland vintern 1982?

av *Hans M Gabrielsson*

□ Hur står det till med den svenska utrikespolitiken? Om politiskt rävspel, svensk vacklan och eftergiftspolitik gentemot Sovjetunionen i den för Sverige livsviktiga fiske- och zongräsfrågan i Östersjön, skriver här Hans M Gabrielsson. Men han skildrar också hur ett medborgarinitiativ på tvärs mot de tongivande politikernas intresse av tystnad drev fram en politisk enighet.

Vad var det egentligen som hände på Gotland vintern 1982?

Havsrätten är den del av det internationella rättssystemet, som förändrats snabbast under efterkrigstiden. Det har sin grund i den alltmer spridda uppfattningen att det är i haven, på och under havsbotten de verkligt stora tillgångarna på föda, mineral och energi står att finna. Dessutom har havens militära betydelse ökat.

Hugo Grotius' gamla tes om det fria havet, mare liberum, fritt att befara och fiska i, utanför kanonskotts avstånd från kusterna (ungefär lika med 3 sjömil), har sedan 1945 givit plats åt nya begrepp som ekonomisk zon, 12 sjömils territorialhav, kontinentalsockel och mittlinjefördrag.

Denna förändring i havsrätten gäller även Östersjön. De första svensk-sovjetiska förhandlingarna om en uppdelning mellan länderna av kontinentalsockeln och havet däröver ägde rum 1969. Då lade den sovjetiska statsledningen fram den princip som sedan varit den ryska ståndpunkten; mittlinjen skulle beräknas med utgångspunkt från de svenska och sovjetiska fastland. Detta innebar att Sovjet ville dra zongränsen innanför den svenska territorialvattengränsen öster om Gotland. Den

dåvarande regeringen Palme hävdade däremot ståndpunkten att gränsen måste beräknas med utgångspunkt från Gotland och Balticum.

Den svenska ståndpunkten har stöd i havsrättens tillämpning i statspraxis: bebodda öar med eget näringsliv skall tjäna som utgångspunkt vid en zongräsdragning. Denna princip tillämpar Sovjetunionen självt gentemot Rumänien (där Sovjet räknar med den lilla ön Ormezy) och gentemot Japan (där ryssarna räknar med de vid krigsslutet ockuperade Kurilerna, som Japan fortfarande inte erkänner som sovjetiskt territorium).

Sedemera förklarade sig Sovjet under förhandlingarna villigt att respektera den svenska territorialvattengränsen öster om Gotland, men man ville fortfarande låta sin ekonomiska zon gå ända fram till det svenska territorialhavet.

Den ryska förhandlingstekniken

Den ryska förhandlingstekniken (vid de tillfällen man vet att motparten vill ha ett avtal) är enkel: ryssarna börjar med att inta en helt omöjlig ståndpunkt — vida utöver den egna målsättningen — håller så fast vid den omöjli-

»Prejudikat för ett framtida eftergiftsavtal med Sovjet»

Dessa sonderande samtal i november -79 tolkar jag som att regeringen vid denna tid sökte ett prejudikat att hänvisa till vid ett framtida eftergiftsavtal med Sovjet.

Därefter hände ingenting förrän tre och ett halvt år längre fram i tiden, den 11 - 15 januari 1982 genomförs så den senaste zongrånshandlingen mellan Sverige och Sovjet.

Enligt UD-källor var ett par av orsakerna till att förhandlingarna hölls så snart som två månader efter affären med u-137 att man dels ville visa ryssarna att ubåten inte påverkat förbindelserna och dels att Ullsten ville visa utrikespolitisk dådkraft inför valet: han skulle lyckas där Palme gått bet 1969 och 1974.

Sverige inleder förhandlingar med att erbjuda Sovjet 8 % eller 1 080 kvadratkilometer av det omstridda området. Ryssarna tackar nej, varefter Sverige höjer budet till 13 %, lika med 1 755 kvadratkilometer, nytt ryskt nej. Nu förbereder regeringen ett »slutbud» på 19 %, dvs 2 565 kvadratkilometer (= 5/6 av Gotlands yta). Detta »slutbud» läggs dock aldrig fram ty den 14 januari publicerar journalisten Magdalena Ribbing en artikel i DN där hon, åberopande UD-källor, påtalar att regeringen är beredd att kompromissa i förhandlingarna om Östersjön. Artikeln nämner inga procentsatser, men det faktum att regeringens allmänna eftergiftslinje dras fram i offentligheten räcker för att en del av tjänstemännen på UD skall slå till bromsarna. 19 %-budet stoppas och förhandlingarna avslutas den 15 januari utan något avtal.

Utrikesnämnden informeras om förhandlingarna i december -81 och januari -82. Vad som där sades av vem, har under valörelsen varit föremål för ett gräl mellan å ena sidan Gösta Bohman och å den andra Olof Palme och Ola Ullsten. Enligt flera uppgifter protesterade moderaterna Bohman och Allan Hernelius vid båda sammanträdena medan s-ledamöterna Palme, Gertrud Sigurdson, Stig Alemyr och Ingvar Svanberg inget hade att invända mot eftergifterna. De båda moderaterna var de enda som hade invändningar.

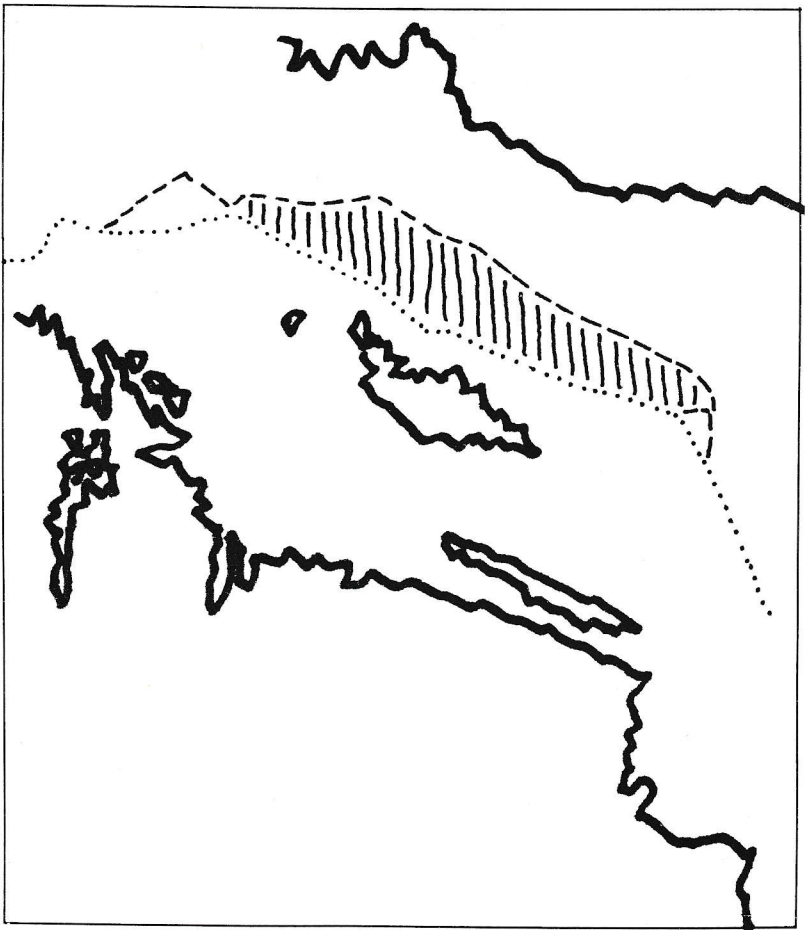
rätt att ensidigt utsträcka sin jurisdiktion över det omstridda området på 13 500 kvadratkilometer. Området fick status som »vit» zon, dvs vem som helst får fiska där. Detta temporära avtal gäller till dess Sverige och Sovjet slutit ett permanent, folkrättsligt bindande zongrånshavtal. Nå, som en följd av detta avtal utvidgade Sovjet den 1/4 1978 ensidigt sin ekonomiska zon mellan det egna territoriet, 12 sjömil utanför Balticum och det omstridda områdets östra gräns (lika med den av Sverige hävdade mittlinjen).

Det finns en inbyggd skevhet i detta avtal, vilket också yrkesfiskarna påpekade 1977: nämligen det förhållandet att sovjetiska fiskare har full rörelsefrihet hela vägen fram till den svenska 12-milgränsen, medan svenska fiskare däremot endast kan röra sig fritt fram till den ryska zongransen mittemellan Gotland och Balticum. Yrkesfiskarkåren anser att anser fortfarande att det bästa varit om det temporära avtalet stadgat fritt hav mellan de svenska och sovjetiska 12-milgränserna (naturligtvis med kvotering av fångstuttaget).

Detta skeva och i grunden ojämlika avtal förhandlades fram av trepartiregeringen Fälldin I.

Vidare: den 10 - 12 november 1978 fördes i Stockholm sonderande samtal (man ville lära känna huvuddragen i varandras ståndpunkter, det var alltså inte regelrätta förhandlingar), om gränshavet i Kattegatt mellan Danmark och Sverige. Vid detta tillfälle ville representanterna för dåvarande folkrättsregeringen »icke lägga full vikt» vid de danska öarna Hesselö, Laesö och Anholt vid beräkningen av zongransen i Kattegatt. Dansarna ville å sin sida till fullo räkna med öarna vid en kommande gränshavdragning.

Den svenska ståndpunkten gentemot Danmark var densamma som den sovjetiska gentemot Sverige: man ville inte räkna med bebodda öar vid en zongrånshavdragning! Nu blev det inget dansk-svenskt avtal. Förhandlingarna om Kattegatt villar i väntan på en permanent svensk-sovjetisk uppgörelse. Observera att ett avtal om Östersjön blir direkt prejudicerande för Kattegatt och vice versa, vilket flera gånger bekräftats av UD-tjänstemän, senast av rättschefen på UD, Hans Danelius den 24/3 -82 i Visby.

Det streckade området är det som det förhandlats om med Sovjet vid fyra tillfällen utan resultat. Norr om detta finns ett mindre område som Sverige kommer att förhandla med Finland om. I söder finns den s.k. polska triangeln som vi ska förhandla med Polen om. Men först måste huvudfrågan lösas.

ga ståndpunkten och väntar på att motparten ska förlora fattningen och börja med en budgivning för att bryta vad som uppfattas som ett dödläge. Därefter bollar parterna förhandlingsbud mellan varandra, till dess den sovjetiska delegationen plötsligt visar välvilja och »kompromissanda» och accepterar det bud, som ligger nära eller sammanfaller med den egna, ryska målsättningen.

Norrmännen har fått känna på denna ryska taktik i förhandlingarna om Barents hav. Ryssarna har tålmod — utan att ge efter har de

lugnt väntat i 13 år på att den svenska statsledningen skall få myror i byxorna. Som bekant gav taktiken utdelning i januari -82. Enligt Ullsten är den ryska målsättningen 75 % av det omstridda området. Sverige erbjöd 13 %. Vid 1974 års förhandlingar hände ingenting, positionerna var låsta. Så kom förhandlingarna 1977 om ett temporärt, icke folkrättsligt bindande avtal för att reglera det omstridda områdets status. Man kom överens och avtalet trädde i kraft den 1/1 1978.

Avtalet fastslog att ingendera staten hade

Djupvik Eksta (del). Erik Olsson Sanda 1965.

Protokollen bör i tillämpliga delar offentliggöras.

Jag anser att protokollen från utrikesnämndens möten i december och november i tillämpliga delar bör offentliggöras. Det finns lagliga möjligheter att göra detta. Hemligstämpeln var i första hand avsedd för att undvika en offentlig debatt i Sverige valåret 1982. När nu gränsfrågan debatterats i månader och eftergiftens storlek är allmänt kända, finns ingen anledning att hålla fast vid hemlighetsmakeriet.

Vad hände på Gotland vintern -82?

Den 16 och 18 januari tar Gotlands Allehandan (m) respektive Gotlands Folkblad (s) för första gången upp gränsfrågan i ledare. Båda tidningarna motsätter sig några som helst svenska eftergifter. Under våren och sommaren tar GA upp zongränsen 28 gånger på ledarplats, GF 6 gånger, medan Gotlänningen (c) försvarade regeringen 8 gånger i ledare.

Den 18/1 antar gotlandscenterns styrelse ett uttalande:

»Sverige bör hålla fast vid sin linje när det gäller gränsdragningen i Östersjön. Gränsen skall gå mitt emellan Sverige och Sovjetunionen».

Vidare:

»Sverige bör under inga som helst omständigheter ge efter för de sovjetiska kraven. Vårt

fällen av representanter för C-regeringen för att ställa till bråk och för att vara släpphänt med »hemliga» uppgifter. Även Gunhild Bolander får under våren en skarp tillsägelse — enligt en obekräftad uppgift av Allan Pettersson, centerns partisekreterare — att i fortsättningen ligga lågt i gränsfrågan.

Någon gång i mitten av mars bestämmer sig regeringen (eller åtminstone spetsarna i centern och folkpartierna) för att mota olle i grind: Den gotländska gränsdebatten börjar spilla över till fastlandet och frågan kan om inget görs, bli besvärande under valrörelsen. Man går till motoffensiv.

»Tala öborna tillrätta»

Den 24 mars kommer utrikesminister Ullsten till Gotland för att, som han uttrycker det: »Tala öborna tillrätta» i gränsfrågan. Vid presskonferensen på länsresidenset i Visby talar han om de numera bekanta »flisorna» som regeringen kan tänka sig att släppa till Sovjet. Vidare hävdar han att »det inte finns någon skillnad i åsikter» mellan honom och gotlandsfiskarna. Samma eftermiddag dementeras detta kraftfullt i lokalradion av ordföranden för Gotlandsavdelningen av Sveriges fiskares riksförbund, Gunnar Östergren.

»Inte en millimeter till ryssarna», säger han, och upprepar sedan detta varje gång gränsdragningen kommer på tal. Inom tre timmar beslös således Ullsten med lögn.

Samma dag, den 24 mars, återger Rapport och Dagens eko uppgifter från UD att regeringen erbjudit Sovjet 4 % eller 540 kvadratkilometer av det omstridda området. Detta var en medveten »läcka» från UD, och det andra ledet i regeringens siråvan att avföra zongränsfrån valdebatten. Eftergifterna skulle framställas som försumbara.

Trots att de rikstäckande media i förstone lämnar saken därhän, lyckas inte regeringens motdrag. Dels rullar den gotländska pressdebatten vidare och dels bidrar de »läckta» fyra procenten till att jag i mitten av april beslutar mig för att genomföra en strykningkampanj mot eventuella gotländska eftergiftspolitik.

Idén om något slags kampanj kom för första gången på tal i slutet av februari. Jag besökte vännen Karl Nallbom ute i Barlingbo och vi talar om att man nog borde genomföra en

strykningskampanj i valet mot dem som ville ge efter för ryssen.

Nästa gång idén kommer upp är vid Folket i Bild/Kulturfronts stämma i slutet av mars i Västerås. Jan Myrdal, som på stämman talar om att stryka t ex knarkliberaler från valsedlarna blir eld och lågor och jag lovar att jag skulle om inte det är möjligt att göra något.

Efter en del funderande kommer jag fram till att den politiskt mest verkssamma formen för en sådan här kampanj är medborgaraktioner: Ett antal enskilda medborgare tar upp gränsfrågan offentligt, utanför partier och fackföreningar och andra organisationer. Det gäller att inte ge partiegoism och valtaktik någon utrymme.

I slutet av april tar jag kontakt med fem kända, sinsemellan mycket olika, sturiga och respekterade gotlänningar, författaren och konstnären David Ahlqvist, polismannen Curt Jansson, konstnären Erik Olsson, fiskaren Bror Pettersson och redaktören Pelle Sollerman. De är tveklöst med på saken och snart är texten till uppropet och det öppna brevet klar, med underskrifter och allt. Torsdagen den 13 maj publiceras alltsammans i Gotlandstidningarna och FiB/K. Samma dag får de 63 gotländska riksdagskandidaterna det öppna brevet med posten.

(Det bör påpekas att inte heller FiB/Kulturfront som organisation ställde sig bakom uppropet och det öppna brevet, däremot har FiB/K stött och uppmuntrat kampanjen.)

Jämsides med förberedelserna för den gotländska strykningkampanjen är två journalister på SvD, Erik Lidén och Lars Christiansson sedan början av april igång med ett veritabelt detektivarbete, som den 29 maj resulterar i en stor artikel. För första gången avslöjas nu eftergifternas verkliga storlek: 8 - 13 - 19 procent. Vare sig utrikesministern eller någon annan ansvarig dementerar uppgifterna. Genom kommentaren att uppgifterna »kan vara vilseledande, ryckta ur sitt sammanhang» bekräftar Ullsten indirekt SvD-artikeln. Vidare framgår det av artikeln att UD-tjänstemännen är mycket oeniga.

Ambassadör Bo Johnson Theutenberg reserverade sig mot svenska eftergifter då förhandlingarna förbereddes på UD, medan däre-

mot rättschefen på UD, Hans Danelius drivit linjen att Sverige snarast möjligt bör reglera en sådan här tvist med en supermakt.

Ytterligare en ämbetsman som sedan länge gjort sig känd för att driva en eftergiftslinje är (dåvarande) statssekreteraren på försvarsdepartementet, Sven Hirdman. Han har i privata samtal låtit förstå att man borde låta förtidspensionera ostkustfiskarna för att därigenom undanröja ett hinder för ett snabbt zongransavtal med Sovjetunionen.

»Förhandlingsbordet är rent»

Avslöjandet i SvD får stor effekt: På UD tvingas Ullsten internt under juni medge att kompromissbuden var »ett missgrepp». Efter överläggningar med representanter för yrkesfiskarna och för försvarsledningen den 23 juni, säger Ullsten för första gången offentligt i en radiointervju samma dag att »förhandlingsbordet är rent». Det står klart att Ullsten och regeringen nu slår till reträtt efter att ha utsatts för mycket hård kritik från UD, fiskarna och militären.

Effekten på massmedia är betydligt mindre: Förutom SvD är det endast gotlandspressen och FiB/Kulturfront som skriver om eftergifterna. Det ska dröja till mitten av juli och Almedalsveckorna innan media på allvar upptäcker zongfrågan.

På Gotland blir under slutet av maj de lokala socialdemokraterna alltmer oroade över partiledningens tystnad i gransfrågan: Vare sig Palme eller någon annan ledande socialdemokrat har uttalat sig sedan januariförhandlingarna ägde rum. Den 28 maj skriver Gotlands Folkblads chefredaktör, Gunnar Öberg, ett personligt brev till Olof Palme och ber honom »redovisa den socialdemokratiska partiledningens inställning i denna fråga i form av en artikel i Gotlands Folkblad».

Öberg hänvisar i brevet till Carl Bildts artikel i Gotlands Allehanda den 27 maj, där Bildt dels hävdar att eftergifterna var betydligt större än de då kända 4 % och dels hävdar att socialdemokraterna i utrikesnämnden givit sitt tysta medgivande till dessa eftergifter. Vidare konstaterar Öberg att alla partier på Gotland vid denna tidpunkt »uttalat sitt ogillande av kompromisserna». Han avslutar sitt brev med

»gransfrågan kommer, oavsett löntagarfonder och karensdagar, att bli en stor debattfråga på Gotland under hela valrörelsen.»

De gotländska socialdemokraterna är angelägna att få partiledningen att uttala sig för mitlinjen och mot eftergifter. Man bedömer att det finns en risk för röstförluster i form av soffliggare i riksdagsvalet om inte SAP-ledningen talar klarspråk. Dessutom hade arbetarkommunen tagit helt entydig ställning mot varje eftergift på årsmötet i mars och den linjen ville och skulle man hålla fast vid.

Palme svarar aldrig på det brevet. Däremot uttalar sig en av SAP-ledamöterna i utrikesnämnden, Ingvar Svanberg, den 3 juni i SvD: »Socialdemokratin kan endast godta marginala eftergifter» och »sådana här förhandlingar måste skötas med förstånd». Det är ett klart uttalande som dock tyder på att Svanberg inte har några principiella invändningar mot svenska eftergifter.

En s-regering kan tänka sig »justeringar»

Historien om Gunnar Öbergs brev har en fortsättning. I början av juni får jag en kopia av brevet mot löfte att »vänta ett tag» med att publicera det. Den 20 juli uttalar sig så Olof Palme i TV-programmet »Partiledare på grönbete» för första gången offentligt om zongransen. Han säger tre saker:

För det första utnämns gransfrågan till en uteslutande moderat valfråga;

För det andra berömmar han center- och folkpartiregeringens agerande med »flisor» och allt i januariförhandlingarna;

För det tredje antyder han att en s-regering kan tänka sig »justeringar» och ett »givande och tagande» i förhandlingarna.

De lokala socialdemokraterna är överraskade och illa berörda, i synnerhet som Palme bara 7 dagar senare skall hålla sitt traditionella tal i Almedalen. Samma dag (dagen innan Ullsten som förste man ska tala i Almedalen) publicerar vi sex undertecknade ett öppet brev i lokalpressen, där vi kräver partiledarna på klart besked i gransfrågan.

Dagen efter, den 21 juli, bestämmer jag mig för att låta offentliggöra Gunnar Öbergs brev, ringer Lars Christiansson på SvD och han lovar att publicera det. Tanken bakom en publi-

Storm.

Erik Olsson Sanda 1965.

tering är att öka trycket på SAP-ledningen. Genom att det faktum, att de gotländska socialdemokraterna är av motsatt uppfattning än Palme blir offentligt, kan partistrategerna förmas inse att SAP kan förlora röster och rentav förlora ett jämt val om inte ledningen ändrar sig i gransfrågan.

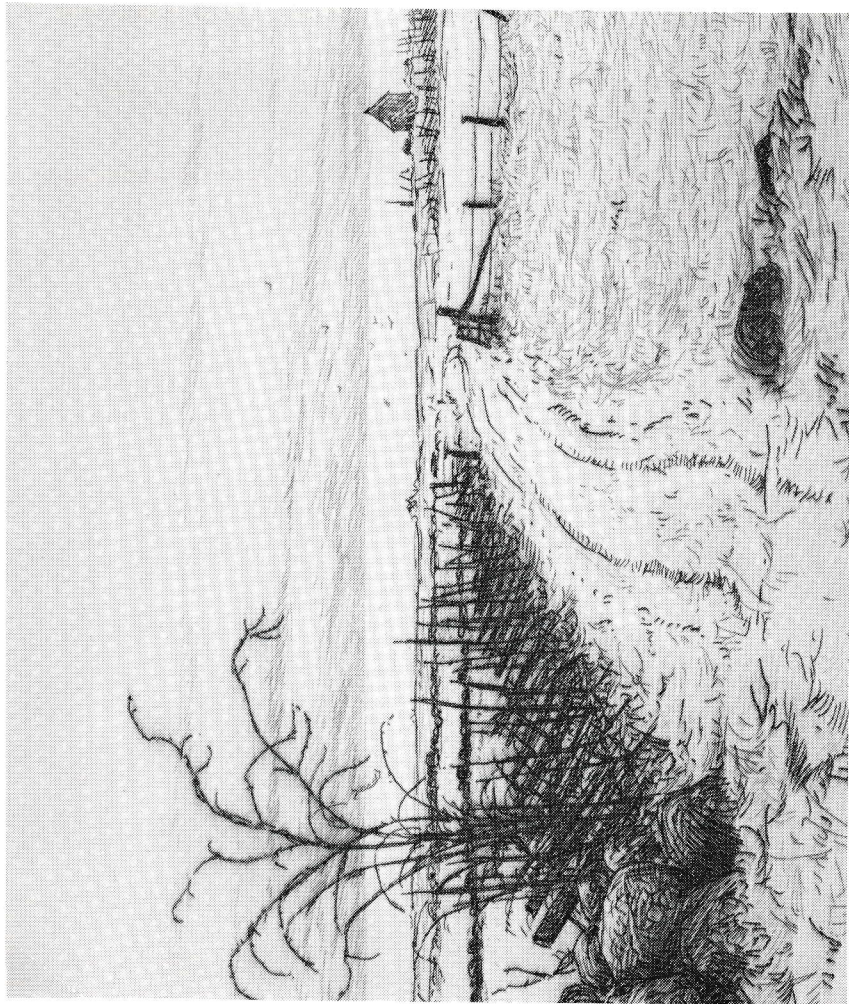
Den 23 juli publiceras brevet i SvD. Oberoende av detta publicerar TT samma dag en stor nyhetsartikel, där januarieftergifterna åter bekräftas av UD-tjänstemän. Tillsammans med de lokala socialdemokraternas nu mycket starka påtryckningar och Ullstens, Adelsons och Werners uttalanden i Visby för mitlinjeprincipen och mot eftergifterna är dessa tidningsar-

tiklar det som tvingar SAP-ledningen att göra helt om; i Almedalen den 27 juli lovar Palme att hålla fast vid mitlinjen.

Under trycket från den allmänna opinionen (främst på Gotland) från de lokala partiavdelningarna, som i sin tur var utsatta för trycket av vår kampanj och från massmedia uttalar sig samtliga av oss tillfrågade partiledare under Almedalsveckorna för mitlinjeprincipen och mot svenska eftergifter.

Politisk enighet

Därmed hade politisk enighet uppnåtts på såväl riks- som lokalplanet i frågan om zongransen i Östersjön. Den offentliga debatten i Vis-

Utgård Hoblingbo (del)

Erik Olsson Sanda 1969

by den 14 augusti, med representanter från samtliga partiers (utom miljöpartiet) Gotlandsavdelningar, fick mest karaktären av bekräftelse av den gotländska enigheten över partigränserna.

Torsten Gustafsson anslöt sig vid detta tillfälle till Ullstens Almedalsdeklaration, vilket inte hindrade att han i valet förlorade sitt mandat till partikamraten Gunhild Bolander. Redan gotlandscensurerna nominering i april till riksdagsvalet avgjorde hans politiska öde. Man beslöt sig för två listor, med Gunhild överst på den ena och som tvåa efter Torsten på den andra, medan han inte stod på hennes lista. Sedan är det en annan sak att han inte förbättra-

de sin situation genom att i det längsta försvara eftergifterna. (Vilka han var tveksam och skeptisk inför i januari, men underlät att pröva mot.)

Under de tre och en halv månad vår kampanj varade mellan den 13 maj då vi sände ut det öppna brevet och den 26 augusti då post-röstningen började, fick vi svar från 59 av de 63 gotländska riksdagskandidaterna. Samtliga 59 svar uttalade sig för mittlinjen, mot eftergifterna. Vi uppmanade väljarna att stryka de fyra (samtliga c) som icke svarat.

Uppropet och det öppna brevet fick till effekt att gränsfrågan rotade sig i gutarnas medvetande under hela sommaren. Dessutom nag-

lades de gotländska partiorganisationerna fast vid sitt ställningstagande under våren för mittlinjen. Detta deras ställningstagande förmådde de lokala partierna att utöva påtryckningar mot riksdagspartiernas ledningar, för att undvika att förlora röster efter Almedalsstalen.

Under de första tre veckorna i juli fanns dock en avgjord risk för att valtaktikerna i första hand i SAP och i andra hand i c och vpk skulle försöka knuffa gränsfrågan ut i den politiska marginalen. Om mittlinjeprincipen framstod som en mörkblå moderatfråga, skulle hela saken kunna desarmeras och avföras från valdebatten. Med en slags underförstådd borgfred kring eftergifterna i januari skulle framtida »justeringar» av zongränsen endast väcka moderata protester.

En annan politisk fara var risken för att moderaterna skulle monopolisera gränsfrågan för eget valtaktiskt bruk. Då hade de kanske fått ytterligare någon procent i valet, men samtidigt hade de spelat Olof Palme i händerna (Minns grönbetesintervjun!) och därmed förlorat i sak. Genom bland andra sommargotlänningen Hernelius varnade jag den moderata ledningen för detta och påpekade vikten av att söka enighet i frågan. Det är svårt att säga om de lyssnade, ibland var den moderata propagandan skrytsamt partigoistisk, ibland mer lågmäld.

Politiska grynnor undveks

Hur som helst undveks dessa politiska grynnor i och med Olof Palmes omvändelse under galgen i Almedalen.

I det genomorganiserade Sverige är det rätt ovanligt med sådana här medborgarinitiativ som utanför partier och organisationer med offentlighet och debatt, på tvärs mot de tongivande politikernas intresse av tystnad driver fram en politisk enighet i en för landet viktig fråga. Den senaste liknande aktionen tror jag var Skärholmsfruarna kampanj i matprisfrågan 1972.

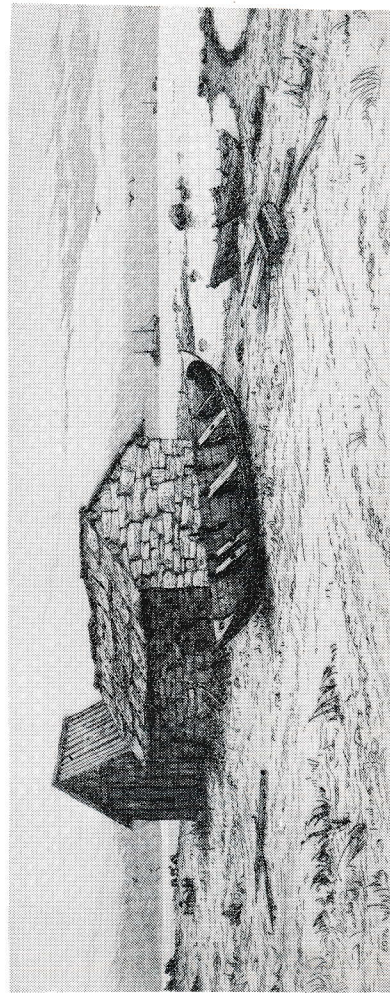
Medborgerliga aktioner av denna typ är betydligt vanligare i de anglosaxiska länderna, där stat och organisationer är svagare.

Som tidigare framgått var vi sex undertecknare inte ensamma i vår strävan att lyfta fram zongränsländet i offentligheten. Utan Magdalena Ribbing i DN, Erik Lidén och Lars Christiansson i SvD, Jan Myrdal i FIB/Kulturfront, Carl Bild och några tjänstemän på UD, hade frågan knappast fått det genomslag i massmedia den nu fick.

Vi sex lyckades också nästan helt undgå partipolitiska angrepp — vi stod ju utanför och representerade sinsemellan hela den politiska skalan.

Jag tror att sådana här aktioner är en lämplig form för politiskt arbete i enskilda frågor.

Barshage Sundre.

Erik Olsson Sanda 1976

Några förutsättningar för att lyckas:

1. Det måste vara »rätt» fråga — den måste beröra tillräckligt många och inte vara uttryck för ett gruppinträsse.
2. Frågan bör åtminstone vara förankrad i en lokal opinion, det är inte vanligt folks uppfattning som ska ändras — elden skall riktas mot ett fåtal pampar och potentater.
3. Det borde — anser jag — vara skottpengar på att binda upp en sådan här aktion till något parti eller organisation. Samarbeta gärna men markera hela tiden självständighet. Annars blir man offer för ett partitaktiskt rävspel och löper risken att förlora initiativet och trovärdigheten.

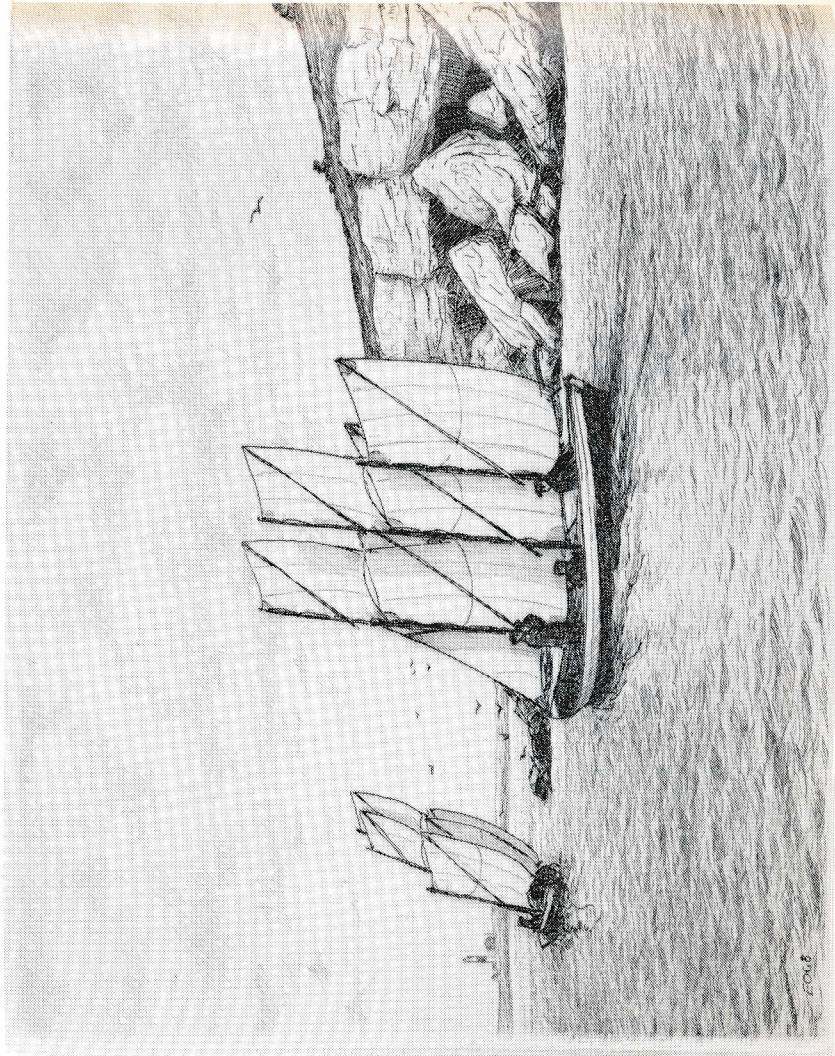
4. Man bör noga följa debatten i massmedia, debattera själv och försöka skaffa sig kontakter — är mantillräckligt enveten kommer till slut tidningar, radio och TV och vill göra reportage. (T o m norsk riksringskasting gjorde reportage).

5. Envishet. Man bör kunna orka hålla på något år eller så. Fritiden går åt och det får man bara beredd att offra.

6. Det är nödvändigt att ta en hård debatt och polemik utan att själv bli osaklig.

7. Sträva efter att bli kunnigare än motståndens experter, annars blir man stämplad som rudis. (Eget kunnande är dessutom god medicin mot rampfeber.)

Tremännningar under kuppen. Herrvik.

Pierre Schori uttalar sig för mera hemligstämpel

Till sist några rader om framtiden:

Inget permanent avtal är slutet än och det finns all anledning att hålla ögonen på regeringen Palme. Jag anser att det fortfarande finns en vilja hos ledningarna i alla partier (utom moderaterna) att göra upp med Sovjet, med de eftergifter som då blir nödvändiga för ett snabbt avtal. Det blev politiskt olämpligt att säga detta under valrörelsen och den närmaste tiden efter valet.

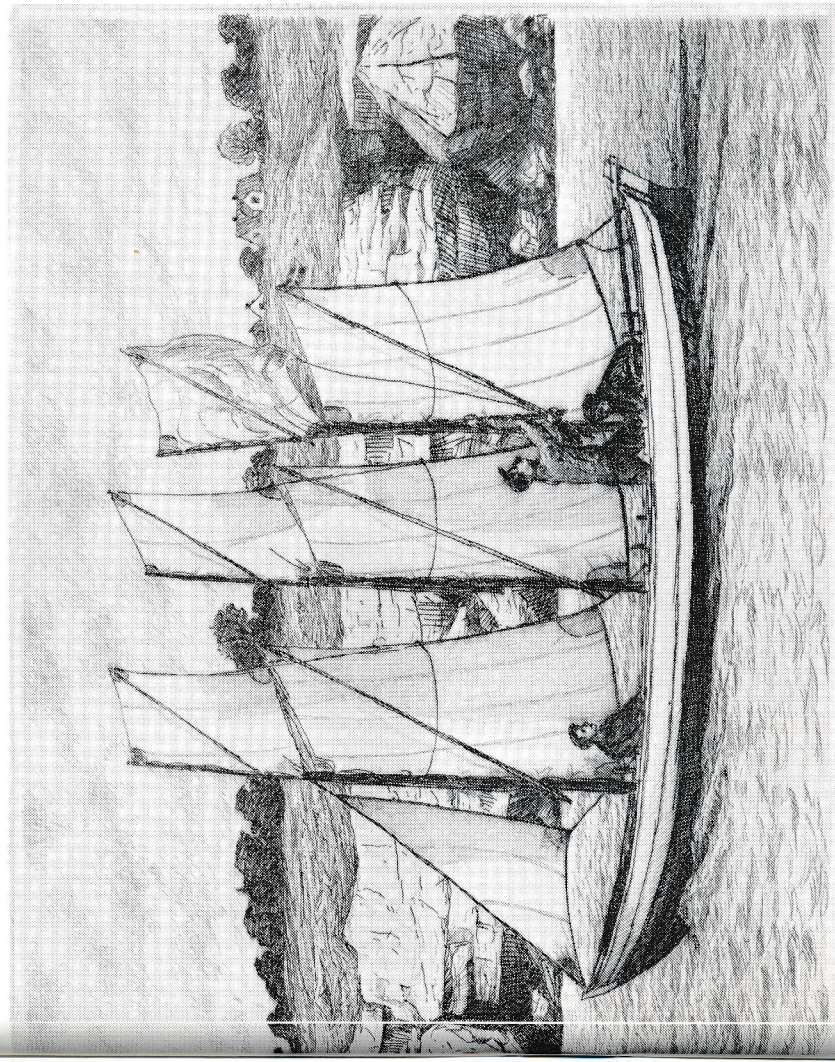
Nu bör vi minnas Palmes tysta godkännande av eftergifterna i utrikesnämnden och vad han sade i TV den 20 juli: Han berömde mittenre-

geringens eftergifter och menade att en s- regering kunde tänka sig »justeringar» av zongränsen.

Dagarna innan valet uttalade sig Pierre Schori (UD:s nye kabinettssekreterare) i DN och hävdade att publiciteten i gränsfrågan skadat svenska intressen och att förhandlingarna i fortsättningen bör föras under sträng sekretess. Mera hemligstämpel, med andra ord.

Den 14 september pläderar den socialdemokratiske författaren Clas Engström i gott landspressen för svenska eftergifter i de goda grannrelationernas namn. Han sade sig vara »rätt övertygad» om att hans ståndpunkt omfattas av den socialdemokratiska partiled-

Erik Olsson Sanda 1968.

ningen. Sånär i efterhand undrar jag om inte Engströms artikel var i säck innan den kom i påse. (På Gotlands arbetarekommuns årsmöte i mars var han av annan mening. Då hade han inget att invända mot det enhälligt antagna uttalandet för mittlinjen och mot eftergifter. Jag undrar om han inte sedan dess varit i kontakt med någon av sina bekanta bland parilledningens sommargotlänningar.)

Tillsammans taget är det alltså ganska många indicier som talar för att fiske- och zongrån-affären kommer att få fortsättning och att Palme kommer att behöva bli påmind om sina ord i Almedalen!

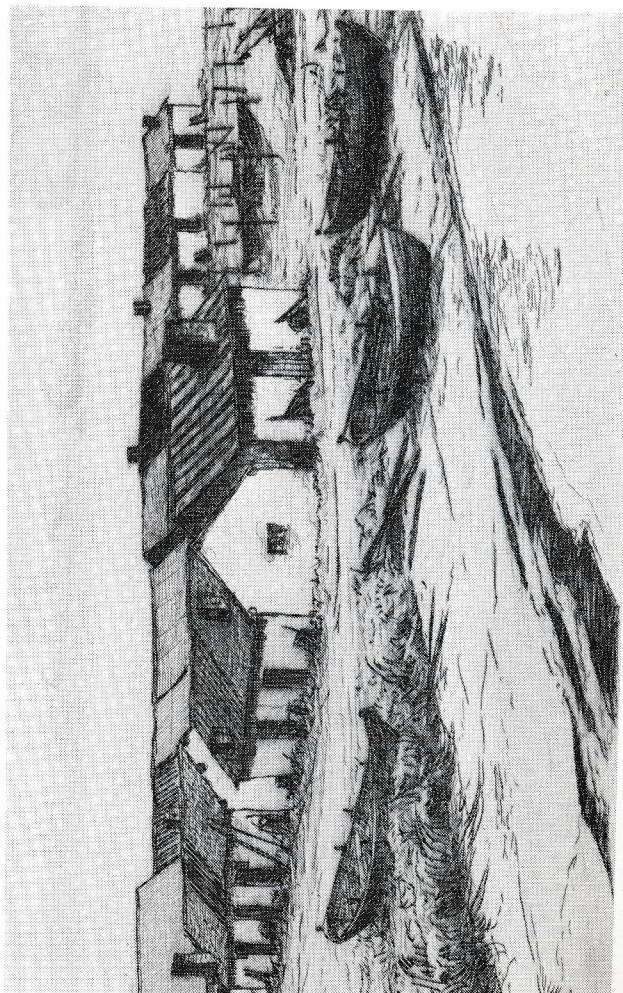
Post skriptum 1983-05-23

12-15/1 1983 besökte kabinettssekreterare Pierre Schori Moskva för att bli utverka en sovjetisk inbjudan till fortsatta förhandlingar om zongrånens. Ryssarna avstod från att ut-

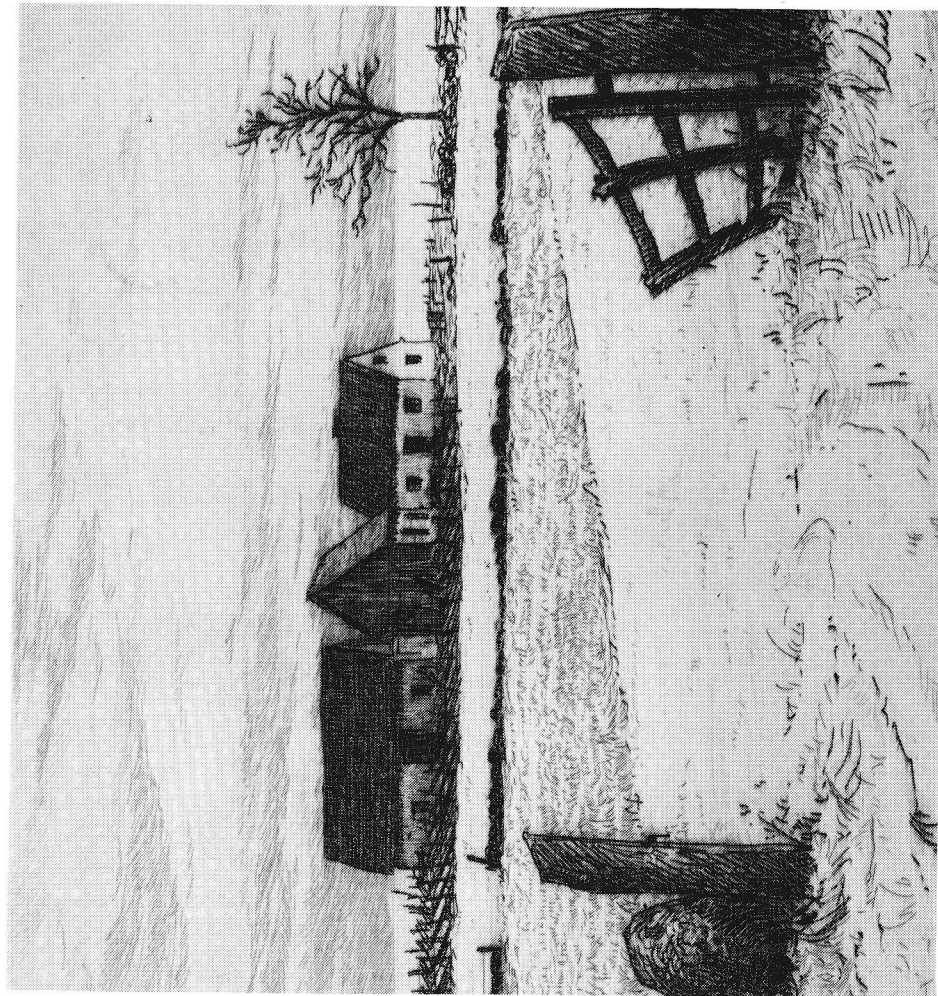
färda en sådan inbjudan. De var vid tillfället upptagna med att revidera sina sjökort (!). Dock lovade de att återkomma....

Den 9/5 uppvaktade en delegation från Yrkesfiskarnas Riksförbund utrikesminister Bodström. De krävde att det omstridda områdets status skulle ändras från en »vit» zon, där alla får fiska (med risk för alltför stora fångstuttag), till en »grå» zon där bara Sverige och Sovjet får fiska. Risken med det arrangerade mangat är den gemensamma svensk-ryska övervakningen av det omstridda området som blir resultatet. Det kan nämligen leda till att Sovjet etablerar en skrypande jurisdiktion i det havsområde som Sverige enligt havsrättspraxis har rätt att ensamt utnyttja för ekonomisk exploatering. Ryssarna får ju en rättighet de inte fört haft, nämligen rätten att öververka fisket i området. Den svenska positionen försvagas.

Grynge Fiskeläge.

Erik Olsson Sanda 1968

Utgård Hoblingbo (del)

Erik Olsson Sanda 1969

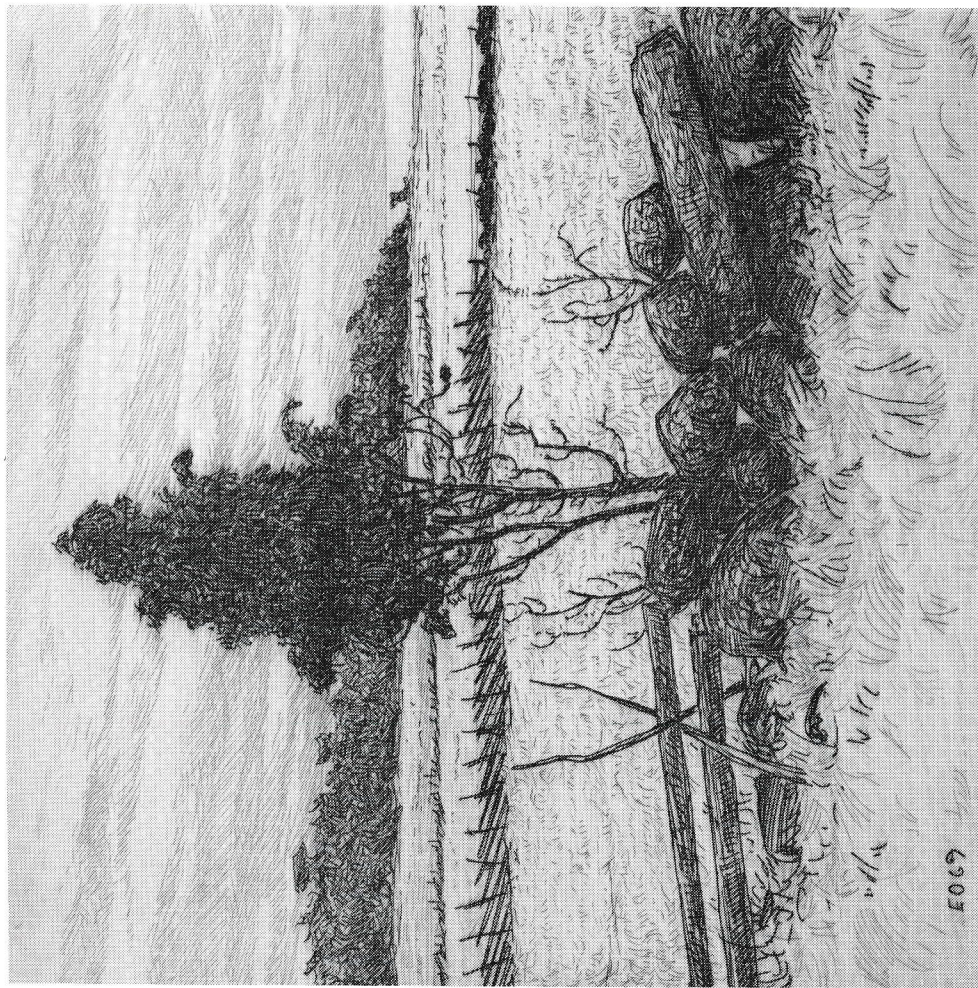
Detta hindrade dock inte Bodström att uttala: »Det är angeläget att nå en snabb lösning på fiskeproblemet i den vita zonen». Vidare sade han: »Framförallt är det viktigt att vi i Sverige kan komma fram till en gemensam ståndpunkt när det gäller förhandlingarna med Sovjetunionen om gränsdragningen i Östersjön».

Det kan ju Bodström inbilla sig, när det inte ens går att få en enig utrikesnämnd. Den enda

gemensamma ståndpunkt vi har att inta är mittlinjen och inget annat än mittlinjen!

I väntan på ett permanent, folkrättsligt bindande avtal anser jag att den i och för sig tvivelaktiga lösningen med en »vit» zon är att föredra framför problemen med krypande rysk jurisdiktion i en »grå» zon. Alltså: Status quo!

Sannerligen, zongrånfrågan kommer att få en fortsättning.

ERIK OLSSON SANDA

Illustrationerna till denna artikel om gränsfrågan är detaljer från grafiska blad av ERIK OLSSON SANDA f 1919.

Denne på Gotland närmast helgonförklarade konstnär har förutom sex års folkskola genomgått två års konservatorsutbildning i Linköping och ett halvår i Italien. I övrigt är han mest självlärd. Han har arbetat med restaurationen av fredagsmoskén i Merat 1964 och med 59 av de gotländska kyrkorna. I en rättfram folklig tradition arbetar han med grafik, olja och mosaik.

I Mandarinernas våld — Ett resebrev från Paris våren 1983

av Margareta Zetterström

□ Om bokens och kulturens öde har man detta år debatterat i Frankrike. En utgångspunkt har varit den stora boksalongen i Paris i våras. Margareta Zetterström var där och redovisar i denna artikel några intryck.

Samma dag våren kom till Paris öppnades i Grand Palais den tredje boksalongen. Förra årets salong räknade närmare 150 000 besökare. Siffran torde inte ha blivit mindre i år. När jag besökte Grand Palais den näst sista mässdagen ringlade fortfarande köerna långa framför inträdeskassorna. Intrycket av själva salongen var bedövande. På en yta av 15 000

kvadratmeter fanns niohundra franska förläggare representerade med sina böcker. Att hinna se allt var omöjligt. En person med den ambitionen fick i så fall bosätta sig i Grand Palais alla sex utställningsdagarna. Självt letade jag mig fram till det stora förlaget Gallimards avdelning, slank in där och slank ut sexhundra francs fattigare men med en tung kasse Sartre i

handen. Jag orkade aldrig gå runt till alla förlagen, hann inte ens upp till gallerierna innan jag övermätt vacklade ut i vårsolen, trött av intryck, av mängden böcker och besökare, bedövad vid åsynen av det vackra förlagsfolket som häckade i sina respektive avdelningar, kvinnorna välsminkade och moderiktiga, herrarna förande sig som om de i någon amerikansk film spelade rollen av »typisk fransk intellektuell».

Boken ej död

I förordet till utställningskatalogen skriver Jean-Manuel Bourgois, ordförande i den franska förläggarföreningen, att Frankrike aldrig någonsin haft så många bokläsare som idag. Bokens och det tryckta ordets död tycks inte nära förestående, även om olyckskorparna kraxar där liksom här i Sverige. *Boken är en nödvändighet. Denna manifestation bevisar det.* Så står det i katalogen för den tredje boksalongen. Och kvantitativt sett är bokproduktionen i Frankrike mycket stor. 1960 utgavs 11 200 titlar, 1981 (som är det senaste år vars siffra är framräknad) 25 600 titlar. 1960 trycktes 167 miljoner exemplar böcker, 1981 346 miljoner. Av den totala utgivningen var år 1981 23,7 % skönlitteratur (i den siffran ingår inte barn- och ungdomsböcker). Boken är den franska »kulturprodukt» som exporteras mest. Fransmännen läser också mer och mer, åtminstone om man får tro kulturministeriets egen statistik. 1973 hade 69,7 % av befolkningen under det senaste året läst någon bok. Nu uppgavs den siffran vara 74 %, och 51,3 % har dessutom deklarerat att de själva äger mer än hundra böcker.

Boksalongen i Grand Palais invigdes av premiärminister Pierre Mauroy och den backades upp av en massiv lansering i massmedia. *Boken lever* i Frankrike. Men samtidigt märks en oro över att landets intellektuella liv håller på att stagnera. Man spekulerar över vem som skall kunna »ersätta» Sartre. I Le Mondes specialupplaga för boksalongen skriver kritikern Michel Contat om denna oro: »Frankrike har, åtminstone alltsedan Voltaire, haft för vana att frambringa en stor man per århundrade på den kulturella världssenen.» 1900-talet är Sartres århundrade, men nästa sekels store fi-

lososf kommer, sjar Contat, säkert icke att bära franskt namn.

Oro över språket

Samtidigt med denna den franska intelligentsans oro över att hamna i bakvattnet märktes dessa soliga apildagar även en oro över själva språkets utveckling. I Le Monde publicerades ett stort upprop till förmån för *la langue française*. Undertecknarna, en diger samling akademiledamöter, författare, kritiker, professorer och kulturchefer, förfasade sig över franskans försvagade ställning som traditionellt kulturspråk och internationell kommunikationsmöjlighet. Uppropet hävdade att språket de senaste decennierna förlorat väsentliga delar av sitt tidigare så rika ordförråd, sin kompexa syntax och utsökta grammatik. Specialister från olika områden tränger in i språket och den franska som talas av »vanligt folk» blir allt torftigare.

Uppropet försvarade våltaligt det franska språkets rikedom och djup utifrån det akademiska övertalsperspektiv som så länge varit en tvångströja för den franska litteraturen. I Frankrike har folket aldrig erövrat det skrivna språket. Ingen Strindberg har format den moderna franskan. Skriftspråket har förvaltats av akademiens grönfrackar. Att skriva franska korrekt är svårt, även för infödda fransmän. Som översättaren Jan Stolpe träffande har formulerat det: »om en fransman tvekar om ett uttrycksätt är riktigt eller ej, *slår han upp i ordboken*. Om en svensk har samma tvekan *hör han efter om man kan säga så.*»

Frankrike har inte som Sverige en stark och levande tradition av proleträlitteratur. Landet har förvisso haft sina stora radikala författare. Men språket har ändå förblivit i mandarinnas våld. Däri består det franska språkets problem. Men det ser inte de kulturens ämbetsmän vilka undertecknat uppropet i Le Monde. Traditionen gör dem blinda. De tycker sig märka en språkets urartning och skynar sig då att slå vakt om de värden akademien alltid värnat: rätten för mandarinerna att forma de språkliga koderna.

Om Vallès kom...

När jag gick omkring på den tredje boksalong-

Jules Vallès

en undrade jag vad som skulle hända om Jules Vallès plötsligt kom inklampande i Grand Palais. Vallès, *le réfractaire*, revoltören och revolutionären. Skulle inte den franska intelligentsan då förfäras över hans råa, vulgära språk, hans trasiga kläder och oborstade utseende? Skulle de över huvud taget kunna förstå denne 1800-talets store författare och hans kamrater: dessa andar, dömda att vara fria, som studerat alla möjliga ämnen men saknar både grad, betyg och diplom, dessa upproriska som avsvurit sig karriären och som envisas med att anse att de har en större uppgift att fylla, ett offer att frambära, en fana att försvara.

Det franska språket och den franska litteraturen skulle också idag behöva sina *réfractaires*.

res, sina revoltörer. Jag tror nu inte att grönnfrackarna skulle prisbelöna en modern *Jacques Vingtras*. Och jag misstänker att det vackra kulturfolket skulle rynka på näsan åt Jules Vallès om han själv uppenbarade sig i Grand Palais. *Han är inte en av dem.*

Men det finns ju ett annat Frankrike än mandarinernas. Och även om de missnöjesvinder som blåste i Paris denna vår inte alls signalerade någon ny Pariskommun kommer säkert i framtiden nya heta vårar. I körsbärens tid är allt möjligt. Och någon gång skall säkert upprorets fana åter flamma röd. Var står de intellektuella då?

Som det hette i min franska skolgrammatik: *Qui vivra verra*. Den som lever får se.

Ett lönlöst arbete?

av *Philippe Bouquet*

□ Om det mödosamma (lönlösa?) arbetet att översätta skandinavisk litteratur till franska, skriver här Philippe Bouquet: »Om man vill karakterisera de franska förlagens attityd gentemot utländsk litteratur måste man först och främst ta till det hemska ordet okunnighet. De har ingen aning om vad som har hänt eller händer inom litteraturen utomlands.»

Philippe Bouquet är professor i skandinaviska språk vid universitetet i Caen, och översättare av svensk litteratur till franska. Han har bland annat översatt ett urval av Ivar Lo-Johanssons Statarnoveller.

Vilket arbete då? Jo, det att försöka introducera okända skandinaviska författare i Frankrike. Med okända menas, vad gäller Sverige, praktiskt taget alla med undantag, kanske, av

Selma Lagerlöf och Pär Lagerkvist som prosa-författare. Även Strindberg är bara delvis känd, trots att han skrev några av sina böcker på franska och rönste några av sina första pub-

liksuccéer hos oss. Men det är först i år som vi kommer — enligt programmet — att få hela hans dramatik på franska, trekvartssekel efter hans död. Av hans prosa är bara den rent självbiografiska översatt och av hans dikter ingenting, naturligtvis. I Frankrike är det littråra Sverige (och Skandinavien) ett slags *terra incognita* med bara några enstaka punkter spridda över kartan. Ibland kan man tro det är rena vanvetet som härskar inom fältet, när man vet, till exempel, att av Eyvind Johnsons *Roman om Olof* finns bara *första* delen på franska, och samma sak med Agnes von Krusenstjernas *Fröknarna von Pahlen*. Även kons-tigare: när man, för några månader sedan, gav ut en bok av Lars Gustafsson, valde man den ... femte i serien *Sprickorna i muren!* Ibland har riktiga mord begåtts: när Mobergs *Utvandrarroman* gavs ut för ett tiotal år sedan förkortades den ned till ungefär halva sitt omfång! Men det stod »traduit et adapté» på omslaget, och nog har digestmetoden slagit till en gång till. Sådan är alltså situationen. Vad kan man göra åt den?

Man kan samla på dessa brev...

Inte så mycket. Man kan förstås välja ut ett storverk bland alla andra (tillgången är riklig) och börja översätta. Efter några hundra timmars arbete — plus maskinskrivning — skickar man iväg buntens med posten. Vad händer sedan? I tre fall av fyra: just ingenting. Efter några månaders väntan tar man till luren och frågar om något beslut har fattats angående boken i fråga. Då finns det två möjligheter: antingen vet ingen att man skickat in något manus och då måste man förstås företa invecklade efterforskningar som kommer att ta några veckor till, eller också råkar just den enda personen som vet allt som saken vara på semester. Ibland får man helt enkelt manuset tillbaka i ett kuvert, utan förklaring: man kan själv dra sina slutsatser. Men ingen regel utan undantag: Gallimard håller sig med lite mer stil som sig bör. Skickar man ett manus till Gallimard, får man ett tackbrev efter några dagar, det slår aldrig fel. Det slår heller aldrig fel att man efter ett par månader får refuseringsbrevet med samma utsökta och artiga beklaganden att man inte har ansett sig kunna osv ... Man kan samla på dessa brev och få en aning om vad

som väntar på en i det eviga livet: en beklämmande känsla av »déjà vu».

Man kan också ta modet till sig och gå dit. Men det lånar sig inte. Vanligtvis kommer man inte förbi portvakten. När man talar om sitt ärende blir man på det strängaste avrådd från att gå upp på kontoret: de har ju fullt upp med arbete där uppe. Vad är det förresten man vill? Jaså, en översättning. Från engelska, förstås, Vasa? Från svenska! Vad är det för ett språk? Talas i norr, minsann, så konstigt! Men då får man absolut inte lov att gå dit upp: de har ingen tid att förlora på sådant trams. Vårst är det när man har en *finlandssvensk* bok i bagaget. En svensk bok från Finland! Då vet genast portvakten eller -vakterskan besked: Ni är en skojare. Varför skulle folk i Finland skriva på svenska, jag bara frågar: de har ju »finlandssvenska» till förfogande!

»Bara» utländsk litteratur

Men detta är ju bara »roliga epifenomenen». Nu till roten av saken. Jag skulle säga att allt detta beror på den franska självgodheten: idén att vi är lite förmär än andra vad gäller konst och smak. Det finns ett ordstäv som heter: »Il n'est bon bec que de Paris» (på svensk normalprosa: man kan bara äta bra i Paris). Det tycker absolut förläggarna. Det går så långt att den enda gången jag fick en refusering ansikte mot ansikte, hette det: ja, boken är bra och intressant; hade den varit fransk så hade vi säkert gett ut den! Jag var nära att föreslå: varför inte ge ut den i mitt namn, då, jag gör upp med författaren själv därefter. När man ändå vågar vara så dum. En annan gång skyllde man på de alltför många symbolerna som fanns i boken. Författaren var en viss Eyvind Johnson, som råkar vara en av de få svenska Nobelpristagarna, och boken innehöll visserligen ... två symboler, varav den ena ganska svårtydd. Men dåmen i fråga skulle gärna ge Nobelpristagare bakläxor i konsten att skriva utan hjälp av symboler. När jag säger damen är det ingen tillfällighet. Alla som är inne i facket vet att hos de flesta förlag (med undantag, som alltid, av Gallimard) är den ansvariga för utlandsavdelningens cheffens...vänninna. Ganska typiskt, inte sant? Hon får ha sin lilla leksak, hon kan inte göra någon skada, det är ju bara *utländsk litteratur!*

Okunnighet

Om man vill karakterisera de franska förlagens attityd gentemot utländsk litteratur måste man först och främst ta till det hemiska ordet okunnighet. De har ingen uppfattning om vad som har hänt eller händer inom litteraturen utomlands. Sin information får de genom reklamapparaten och där utgör amerikanskt material minst 90 % av tillgången, fast på sistone har Latinamerika kommit på modet på grund av en viss »revolutionär» prestige. Borgare tycker om att *läsa* om revolution. De får nog känslor av typen: sånt händer inte här! Men nu är inte okunnighet det värsta. Det som gör situationen hopplös är *ointresset*, den krassa andliga apatin inför allt som händer utanför kretsen. Man kan knappast tänka sig att det händer något där. För några år sen, gick Georges Sufferit med på att ägna fem minuter av sitt (mycket dåliga) litterära program på TV 1 åt skandinavisk litteratur och inledde med dessa oförglömliga ord: »Nu ska vi tala lite grann om skandinavisk litteratur, eftersom de skriver också däruppe, *tycks det!* (*Il paraît!*)». Orden var tyvärr absolut typiska för den tjocke dumbom som hade anförtrötts en timme av den dyrbara (eller kanske bara: dyra) tiden på TV.

På TV 2 finns det däremot en man som inte alls är dum: den berömda Bernard Pivot (Bernard Ier, kejsare av den franska vitterhetens imperium). Han är till och med mycket skarp i sina repliker, vitsig som bara fransmän kan vara (eller tror man kan vara), och behårskar sitt medium, TV alltså, till fulländning. Men just därför har hans program blivit absolut typiskt för det franska litterära livet: där sitter vanligtvis fyra-fem vända författare i en ring omkring honom och småpratar om saker och ting (gärna med lite »sexliv» i efterdom sånt är mycket bra för lyssnarsiffrorna). Pivot själv sitter i mitten som en folkskollärare — eller snarare som folkskollärare gjorde förr i tiden, nu gömmer de sig i skamvrån förstås — och frågar den ene, uppmuntrar den andra att tala, tystar den tredje som har något att säga som han själv inte tycker om. Författarna sitter som småbarn förr i tiden, snälla som ljus (förlagets öga är på dem, inga dumheter eller anmars ...)

Snobbvärlden

Regelbundet återkommer samma medlem av den parisiska intelligentsian, eller snarare snobbvärlden. Främst på listan hittar man »les trois Jean»: Jean Cau, Jean d'Ormesson och, den störste dumbommen av alla tre, Jean Du-tourd, med glasögon högt uppsatta i håret liksom Tour de France-loppare förr i tiden (det är bra för hans »image» och en image måste man väl ha, i brist på något annat). På sistone har den tjusiga Catherine Rihoit nästan utkonkurrerat dem: hon talar så gärna om sexlivet och håller huvudet på sned (det ska nog vara bra för hennes image och dessutom har hon håret helt på den ena sidan av huvudet och det tyng-er ju!) En annan favorit är gubben Vincenot, komplett med mustasch som i förra seklet, han står för »la France profonde». Naturligtvis finns också Mme Francoise Sagan på listan över abonnenterna: det viktiga hos henne är att håret hänger ner i ögonen, så att hon inte syns, och att hon mumlar i skägget. Det gör hon säkert med flit eftersom hon vet att hon inte kan uttala en mening utav tio som är både komplett och korrekt (åtta av tio är varken det ena eller det andra). Andra flitiga besökare heter Francois Nourissier, Robert Sabatier, Henri Troyat och Max Gallo (nybliven minis-ter), alltid folk med jättestort antal publicerade böcker och sålda exemplar bakom sig. Man utövar det inbördes smickrets konst med ut-sökt natur: »Käre vän, hur jag ääälskade Er sista bok! Så rik den är, så fascinerande! Och vilken stil Ni besitter, den där meningen på sidan 33 gör mig galen av förtjusning, jag kan den utantill trots att den är tio rader lång. Hör på bara ... Ack, om jag kunde skriva lika bra som Ni!» Visst kan man strö lite spydigheter bland alla rosor, det är ju bara normalt vännar och konkurrenter emellan. Grinet är det viktigaste i detta fall, koden *par excellence*. Bara en enda gång hände det något i detta program: det var när någon skum figur kallade sin granne för fascist och rasist. Det har blivit mål av det och han har inte synts till sen. Visst uppträcks också »unga talanger»; även i det avseendet är Catherine Rihoit en typisk produkt: för ett par år sen var hon absolut okänd och nu börjar »gumman» Sagan bli av-undsjuken på henne eftersom hon har anpassat

sig så bra till systemet, »le dernier salon où l'on cause» modell 1980.

Det förlag man ligger hos och jobbar för
Framför kameran pratar man (folk vill ju ha det så, man är demokrat och ger folket vad det begär!) men utanför handlar man. Man sam-manträffar vid en del s k »diners en ville» och delar mellan sig de olika litterära priserna. Där är man inte bara sin egen: det viktiga är »jackan» man har på sig, som det heter på travbanan, alltså det förlag man ligger hos och jobbar för (de flesta kändisar har någon funktion hos ett eller annat av de stora förlagen och ibland görs det »kupper» när den eller den mutas över till en annan firma: då skrivs det feta rubriker i den fackliga pressen; man roar sig som man kan, livet är så trist för författare utan idéer och upplevelser.)

Något som också är typiskt för Pivot är att han inte vill höra talas om utländsk litteratur. Sjänt intresserar inte publiken, hävdar han, och dessutom talar de flesta utländska författare inte franska (nej, kanske inte det, men det gör deras översättare; men inte kan man väl låta proletariatet komma framför TV-kamerorna med blåställ och allt!). Bara när det gäller en amerikansk bok med stor reklambudget kan Pivot handla emot sina principer. Då betalas flygbiljett och tolk och allt går som smort. Även när den ryktbare amerikanen Bukovsky råkar dricka för mycket Beaujolais eller whiskey på vägen till studion och uppträder full som bara fan; det märkliga hos Pivot är att han klarar även sådana knepiga situationer. Cirkusli-vet är också ett vaneliv.

Vad kan man göra när man inte är medlem av den ärade familjen? Sittra och vändas. Skicka sina manus till obskyra förlag ute i landsorten, till folk som läser själva och tycker om böcker. Då kan det otroliga hända att man skickas in i en novell (av Ivar Lo, låt oss säga). Några dagar därefter, när man redan har glömt bort saken, ringer telefonen. Det är för-läggaren som undrar om det finns flera sådana. Jodå, hundraelva stycken, det är bara att plocka. Kan man översätta ett tjugotal till, så att de utgör en skaplig volym? Med glädje, eftersom det begärs! Så kom en volym som heter *La Tombe du boef* till, som till och med fick två (21) recensioner i den franska pressen —

men många fler, tack och lov, i den belgiska och schweiziska. Och så fick publiken höra namnet Ivar Lo ungefär ett halvsekel efter det att originalet kom till! Andra förlag hade tyckt att boken var lite »passé». Så skarpsinniga somliga kan vara — och enfalldiga.

Ibland har man inte samma tur. Man har suttit under några månader och svetts över en ganska svår bok (ingen bok är lätt att översätta men några är svårare än andra) och när man är färdig så kan man inte få något svar från förlaget som har beställt boken. Man skriver och väntar på svar i veckor, ringar och får obskyra svar av en sekreterare som säger att man skriver till Er, eller ska skriva, eller har skrivit (hon har svårt för att bestämma sig, stackars flicka, mellan konjugationens olika tempus). Detta kallar jag för »det kanske obefintliga förlaget» och nu är kontraktet man var så stolt över av inget värde och även till hinder.

»Alltför franskt!»

Ibland tror man sig ha tur. Man får en beställning som man inte har begärt. Ja, gärna eftersom det gäller skandinavisk litteratur. Men så snart man har börjat arbetet förvandlas turen till otur eftersom boken består av en massa fam-miljesladder av en författare som alla i vårt land tror vara engelsk eller amerikansk. När hundratals mästerverk väntar så förlorar man sin tid på en massa »notes de blanchisseuses» (tvättråkningar). Bättre tur nästa gång. Kan-ske!

Ibland blir man arg. Man har läst en stor bok av en av de duktigaste levande författarna i Skandinavien och slagits av det franska inslaget i den. Nu tar man fram skrivmaskinen och författaren rapport över den och understryker att den är liksom fransk (eller »lika bra som om den vore fransk», för att tala fiendens språk). Boken finns ju redan på alla kulturspråk och utkommer snart i Zululand. Då är man säker på sin sak, segern är given, man skäms till och med att den kan vara så lättvunnen. Men någon tid senare kommer svaret: Nej, boken är tyvärr ... ALLTFÖR FRANSK! Det där slaget kommer man att behöva år av sitt liv att komma över.

Men ibland tror man sig också drömma: en författare skriver att han är så glad över att va-

ra översatt till franska att han skänker en sin andel av förtjänsten. (Som akademiker med fast lön — en av de »gynnade» för att tala med den löjlige Monsieur Barre — nämner jag det ekonomiska bara i förbifarten, tack och lov är jag oberoende av det; men det är synd om några andra — det finns ju förlag som gärna skulle ha översättare att betala för att få sina översättningar publicerade.)

Nu förstår man kanske innebörden i frågetecknet i artikelns titel. I vanliga fall, dvs 90% av dem, är det lönlöst att försöka introducera skandinavisk litteratur i Frankrike. I enstaka underliga fall är det däremot just ... meningsfullt.

Maj 1983

Philippe Bouquet är professor i skandinaviska språk samt dekan för språkdepartementet vid universitetet i Caen, och verksam som översättare. Han har givit ut bl a Josef Kjellgrens *Smaragden*, Stig Dagermans *Tysk höst* och ett urval av Ivar Lo-Johanssons *Statarnoveller*. Till detta kan läggas ett tiotal otryckta översättningar av Kjellgren, Dagerman, Folke Friedell, Eyvind Johnson och Reidar Ekner.

ORDFÖRKLARINGAR

traduit et adapté: översatt och bearbetad
digest: (eng.) sammandrag
le dernier salon où l'on cause: den sista salongen där man talar
dîner en ville: middag på stan

Intellectuella ägg

En kortnovell av Kjell Martinsson

Bussen rullade stillsamt fram i den ljumma vinterkvällen. Visserligen krängde den tillibland så att de fåtaliga passagerarna fick luta sig åt sidorna, men i stort sett förflöt resan väl. Utanför det igenmade bussfönstret hängde grådiset som en tjock trasa. Anders kunde redan förnimma hur det skulle kännas när han steg av bussen och fick den sträva fukten in på kroppen. Han ryste.

— Det här västkustdiset har en väldig förmåga att tränga igenom ben och märm, brukade folk säga.

Och det stämde nästan.

Egentligen förstod han inte riktigt varför han satt här i bussen. Kvällens demonstration utanför det ryska konsulatet skulle inte samla särskilt många. Den dominerande kvällsblaskan i trakten — Västkuriern — hade säkert redan sin rubrik klar: Protestmötet blev en flopp. Anders hade aldrig begripit tidningens syfte. Han hade svårt att förstå att Västkurierns vanliga vinkling skulle gynna det afghanska folket, men det kanske inte var det som var »grejen» ...

Bussen stannade vid hållplatsen efter universitetet. En studentkompis från sociologen steg

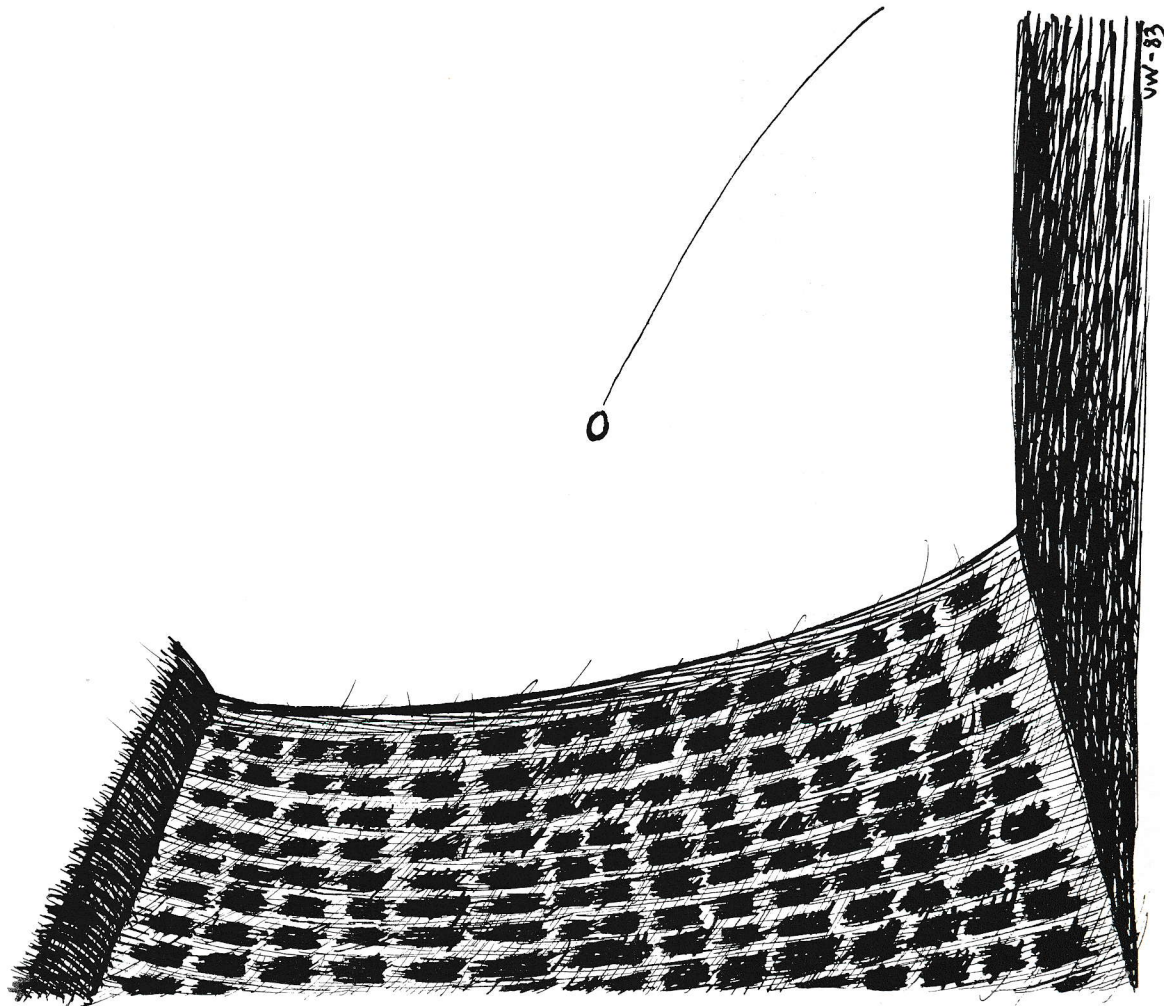
på. Han hette Ebbe och var en hejare i litteratur. Troligen var han också på väg mot konsulatet.

— Hallå, ditt djävla ägg! Va fan har du hållit hus den senaste tiden?

Anders' kompis var inte känd för att vara speciellt finkänslig.

Utan att Anders hann svara började kompisen att prata. Och det lätta tryck över pannan som uppkommit under eftermiddagen övergick plötsligt i huvudvärk vilket inte gjorde saken lättare eftersom Anders visste att de två äggen låg varsamt inlindade i var sin plastpåse — ett i högra och ett i vänstra innerfickan — och visserligen luktade de ytterst lite men eftersom de legat nio månader i ett skafferi så borde förruttnelsen vara total inne i dem, annars var ju datummärkningen ett löjligt jippo som allt annat i det här djävla tjuvsamhället...

Av någon anledning kom Anders att tänka på en Berlinresa för ett par år sedan. Tillsammans med ett par vänner hade han besökt Berliner Kunsthalle och där fått syn på Grosz' berömda oljemålning från tjugotalet. Grosz värderar det intellektuella tillståndet i Weimartidens Tyskland: Prästen välsignar kriget,

journalisten har en potta på huvudet, socialisten med varma exkrementer istället för hjärna och i förgrunden den nazistiske koryfén med en enda tanke i skallen: KRIG!

Anders hörde sig själv säga: En samling intellektuella ägg.

— Va sa du? Ebbe såg förvånad ut.

— Äh, förlåt, jag tänkte på annat.

Anders hade blivit så fascinerad av tavlan att han gått så nära den att det automatiska larmet startat och ett par vakter hade kommit rusande med andan i halsen.

— Förl...eh, entschuldigung, hade Anders med högröd min klämt fram. Senare när uppståndelsen väl lagt sig hade han försökt diskutera Grosz' bild med en ensam vakt. De hade inte varit överens — vakten kunde finna position drag i tavlan; tidningsmannen hade ju i alla fall tidningar i famnen och pennan var fortfarande vass. Kanske hade vakten tvingat fram sin analys under flera års travande i lokalen.

Bussen närmade sig konsulatbyggnaden.

— Jasså, du skall på bio ikväll, smålog-Ebbe.

— Jovisst, skall inte du?

Frågan var vem som var den störste ironikern av dem båda.

Ebbe märkte inte förrän det var försent att Anders suttit kvar i bussen när den bromsat in och de hade båda sett de fåtaliga facklorna och känt besvikelsen över de svaga talkörerna: Sovjet ut ur Afghanistan och när bussen lämnat hållplatsen stod Ebbe ensam, tyst och förvirrad kvar; han såg sig tomt omkring.

När han gick mot demonstranterna undrade han varför Anders åkt vidare.

Anders steg av nästa gång bussen stannade, tog försiktigt av plastpåsar när ingen såg det och la tillbaka äggen i fickorna. Han skulle nu gå runt några villakvarter, upp till det förmåma bostadskvarter där många av stadens dignitärer bodde och sedan ner gatan vid det ryska konsulatets tjänstemannabostäder.

Det är just en sådan där kritisk vandringsom vi alla kan känna oss tvingade att göra. Alla blir inte förunnade att göra den så bokstavligt som nu Anders gjorde; kampen inom oss själva. Antingen ge upp, anpassa sig och bli en i ledet. Alternativet var att försöka bjuda motstånd, ställa sig på tvären, ifrågasätta.

Anders hade alltid försökt gå den senare vägen. Ibland intill självtvivelns gräns. Och:

»Om jag låter bli att kasta äggen kommer ingen att veta något — beslutet är mitt och allt blir...»

Ingen syntes till. Benen känns blytunga och den arm som Anders haft så mycket nytta av i militärtjänstgöringens handgranatkastning darrar.

»Om jag tar två steg till ser jag om det finns någon polisbil på gatan ner mot huvudgatan...».

Fortfarande tomt.

Plötsligt ligger ägget i höger hand. Men snart sköljer misslyckandet som en våt väg över Anders. Det är när några skalrester rasslar ner från trädet intill byggnaden.

»Ett ägg kvar. Om jag tar några steg till...»

Högerarmen i en tillbakalutad rörelse och ägget flyger i en vid bäge mellan grenar som burit äppelblommor och lindblommor och om de sett den perfekta bana som ägget tar så skulle de le för när det oskuldsfulla ägget med sitt avsluktande inre ljudligt krossas mot en av konsulatbyggnadens rutor så rycker den man till som Anders först uppfattar i högra ögonvrån och som får honom att svagt rycka till då mannen påminner om en civilklädd polis som stått och vaktat så att inga demonstranter skulle komma på tanken att ta sig in bakvägen, men mannen i den grå trechcoaten ser bara förvånad ut när han sträcker på halsen och ser in över konsulatområdet.

När Anders senare förenas med demonstranterna har ljudet av äggets krossande likt en bandspelares monotona upprepningar genomkorsat hans huvud. Floff — det var alltså så det lät, tänkte han. Floff...

Breznev mördare, Breznjev mördare. Talkörerna lät starkare nu.

Det dröjer bara sju minuter till dess att polispiheten med sex uniformerade konstaplar och föraren ställer sig tvärs över vägen, där Anders nyss gått. Sju minuter. Längre tar det inte för en konsulat tjänsteman att ringa till polishuset och för en polispiheten att ta sig till konsulatet för att blockera en gata där en intellektuell äggkastare nyss gått.

Breznev mördare.

Det tänker man inte på

Funderingar kring vetenskapens fantastier och vardag.

av Svante Svensson

□ Naturvetenskapens landvinningar i vår tid är utan tvivel mycket märkliga — men är det riktigt att för den skull säga att de är fantastiska? I massmedia läggs ofta tonvikten på det spektakulära eller ännu utforskade: »cancergåtans» lösning, svarta hål osv. Men naturvetenskapen berör framför allt det enkla, det som är mitt i vardagen hävdar i denna artikel uppsalafysikern Svante Svensson.

Solen lyste, talgoxarna som just piggnat till efter koldknäppen hade startat en stor konsert i träden. Världen svepte in över slätten och fick snön att anta en perfekt konsistens för arkitektkonster. Vi drog alltså ut i parken för att bygga en igloo, och vi behövde förstås inte hålla på någon längre stund innan de dök upp. Två elvaåringar som slog sina lovar kring vårt bygge. Efter en liten stund var vi fyra som byggde. Min yrkesskada gjorde att jag redan efter fem minuter kom på mig med att förklara kupolbyggets principer: hur slår man taket på igloolen utan att det rasar in? Det är med fysiken som med filosofin. De bästa stunderna har man inte i seminarierummen eller i lektionssalarna utan under den blå himlen med ett auditorium av elvaåringar.

Dom avslöjade mig ovanligt snabbt:

— Vad gör'u egentligen?

Och när de fått mitt svar dröjde det tre minuter innan den fråga kom som får fantasin att rusa runt i skallen på den här sortens småkillar:

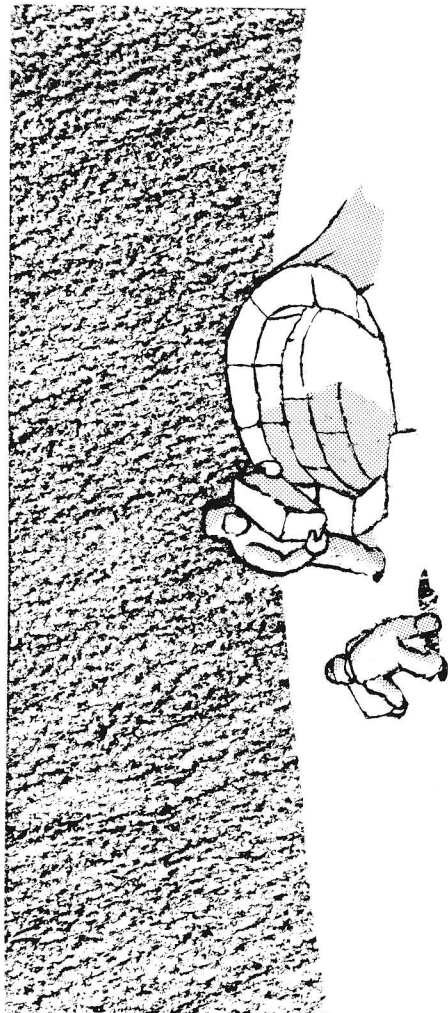
— Hörru, ere verkligen sant att det finns svarta hål, hörru?

Det visade sig att dom egentligen visste mer om svarta håls egenskaper än jag, dvs om håls fantastiska egenskaper. Efter en stunds samtal och byggande på igloolen, som nu var nästan färdig, kom den oundvikliga brytpunkten:

— Hörru, hur kan man egentligen veta nåt om de, hörru?

Jag drog upp min standarvariant ur ett av minnets fack och lyckades väl göra småkillarna något så när nöjda. Vi skildes i alla fall som

Illustration Håkan Björling

vänner, och Andreas fick klappa den ena elvaåringens katt, som hette Pyton. När vi gick hem började tankarna mala.

Relativitetsteori

Det är egentligen rätt märkligt. Av alla handfasta konsekvenser av relativitetsteorin som omger oss verkar de svarta hålen vara mest kända. Ändå är det ju så att relativitetsteorin griper in i våra liv på ett mycket mer direkt sätt än de flesta anar. Här i Uppland produceras t.ex. huvudparten av elströmmen genom ett smidigt utnyttjande av relationen mellan massa och energi. Man kan bli sjuk och få en undersökning i *positronkameran* där en positron och en elektron omvandlar sina massor till energi och detekteras i form av strålning. Man skulle kunna fylla en hel bok med exempel. Det moderna samhället bygger på utnyttjande av modern vetenskap. *Men det tänker man oftast inte på.*

Beskrivningen i massmedia av samhället är hårt koncentrerad kring det öppna politiska handlandet. Mer undantagsvis belyser man de tekniska förutsättningarna för våra liv; när så

sker är det oftast i form av plötsliga skov: Kärnkraftsfrågan blossar upp och dör, datorseringen hamnar på kultursidorna; när redaktörerna tröttnat släcks lamporna på scenen.

Men relativitetsteorins fina trådar ut till livet förblir oftast obekanta. Detsamma gäller kvantfysiken, fasta tillståndets fysik, kvantmekanik...

Men svarta håls egenskaper är kända av åtskilliga elvaåringar. Så långt kommen i mina funderingar insåg jag plötsligt att jag höll på att bli sentimental. Inte är det något fel att elvaåringar tänker på svarta hål inte. Hade jag inte själv som tioåring kanske byggt min telefatsdetektor? Vilket kapitel i Collinders bok om astronomi hade jag läst om och om igen som elvaåring? Jodå, kanalerna på Mars. Inte är det något fel med att egga fantasin inte.

Men ändå är det mycket man inte tänker på. Alla dessa enkla ting som är själva förutsättningen för att man överhuvud taget skall kunna föreställa sig det fantastiska.

Att iaktta svarta hål

Man har ju inte så där överväldigande stora

observationsserier på svarta hål. Ett eller två, högst tre objekt på himlen kan anses med säkerhet (dvs så att de flesta forskare är eniga) vara svarta hål. Eventuellt tror man sig observera ett supermassivt svart hål i varje galaxkärna, men det är ännu så länge mycket lösa spekulationer. Så det mesta vi vet om de svarta hålen är *kunskaper om teorier*. Närmare bestämt om vissa konsekvenser av Einsteins allmänna relativitetsteori. Enligt denna kan nämligen den situationen uppstå att om materia koncentreras tillräckligt så blir gravitationen — tyngdkraften — så stor att inte ens ljuset kan slita sig loss från materiekulpen.

Det kan kanske verka konstigt att en koncentrerad materiekulpa, som suger åt sig allt i närheten, kan ha några egenskaper alls utöver den att suga åt sig allting. Men det kan den. Särskilt om den roterar.

Faktum är, att det finns säkerligen hundratals forskare som inte gör något annat än undersöker egenskaper hos svarta hål. Eftersom det inte finns några svarta hål som går att framställa i laboratoriet arbetar man teoretiskt. Man utforskar den allmänna relativitetsteoris konsekvenser.

Det är svårt att skriva populärt om relativitetsteorin. Internationella storheter som Bertrand Russel har gjort grandiosa försök som resulterat i fullständigt oläsbara böcker. De flesta fastnar i teorins konsekvenser, särskilt i de konsekvenser som anses strida mot sunda förnuftet eller som på annat sätt är fantastiska. Själva kärnan i Einsteins budskap kommer därför oftast i skymundan.

Många som läst någon populär bok har därför missuppfattat denna kärna och tror att Einsteins unika bidrag till vetenskapen skulle vara blott detta: Allting är relativt. Men detta hade många insett före Einstein. På medeltiden hade man väl föreställt sig att jorden låg stilla. Men i och med att Galilei och senare Herschel hade öppnat universum blev det svårare att påstå att någonting var stilla. Jorden låg definitivt inte stilla, inte heller solen. Om något låg »stilla» så kunde detta något inte vara materia. All materia som kunde observeras befann sig ju i ständigt rörelse. All rörelse var relativ. Endast ett teoretiskt »rum» eller senare en teoretisk »eter» kunde ligga »stilla». Men

all materiell rörelse måste vara relativ. Einstein var ingalunda den förste som insåg att rörelsen är relativ. Den uppsats i vilken han framlade sin teori år 1905 har inte heller ett ord om relativitet i rubriken. Den är betitlad: »Om de elektromagnetiska fältets transformationsegenskaper».

Det är här som själva kärnan i relativitetsteorin gömmer sig. På 1820- och 1830-talet hade forskare som dansken Oerstedt och engelsmannen Michael Faraday undersökt sambanden mellan elektricitet och magnetism. Med hjälp av deras forskningsresultat skulle ca 50 år senare en stor skara ingenjörer börja bygga elkraftledningarna och så skapa det moderna samhället.

Elektricitet, magnetism...

Vi ska koncentrera oss på själva sambandet mellan elektricitet och magnetism. Det var en engelsk teoretiker, James Clerk Maxwell, som slutgiltigt lyckades uppställa de ekvationer som beskrev både de elektriska och magnetiska fenomenen. Det var han som i detalj lyckades visa att ett elektriskt och ett magnetiskt fält hänger ihop så tätt att de fortplantar sig som en våg — en elektromagnetisk våg. Radiovägarna föddes. Ljuset kunde förklaras som en sådan våg.

Det var bara det att vågens hastighet, enligt de ekvationer Maxwell kommit fram till, inte på något sätt kunde adderas till t.ex. jordens hastighet. Den elektromagnetiska vågens hastighet var konstant och oberoende av hur den som observerade vågen rörde sig. Detta förbryllade många samtida forskare. Orsaken var nämligen att man verkade hamna i *konflikt* med den allmänna relativitetsteori. Om två bilar kör rakt mot varandra med vardera 60 km i timmen fordras det ju inte särskilt mycket fysikalisk kunskap för att förstå att de *relativt* varandra färdas i 120 km i timmen. Men om den ena bilen byttes ut mot en ljusstråle eller en radiovåg skulle alltså detta inte gälla enligt Maxwells ekvationer.

Det som var unikt med Einstein var faktiskt att han i sin teori behöll synen att all rörelse är relativ samtidigt som han också behöll resultatet från Maxwells ekvationer, nämligen att ljushastigheten uppfattas lika av alla observera-

törer oberoende av deras rörelse.

I stället fick han offra föreställningen om hur hastigheter adderas. Han insåg att Maxwells ekvationer var viktigare att behålla än att behålla sunda förnufts uppfattning om att hastigheter kan adderas som bilarnas i exempel ovan.

Einstein var inte den ende som sysselsatte sig med Maxwells ekvationer vid denna tid. Han var den som först lyckades förstå innebörden i siffrorna. Man kan lugnt påstå att om någon annan tänkt i samma banor hade förutsättningarna funnits från ca 1880 att lägga fram en relativitetsteori. Einstein gjorde det år 1905.

Det märkliga är alltså att *elektricitetsläran* kan sägas *innehålla* hela relativitetsteorin. Einstein är alltså otänkbar före Maxwell. Maxwell är i sin tur otänkbar utan Oerstedt och Faraday.

En skuldfråga

Den som vill lägga skulden för kärnvapenupprustningen på Einsteins formel som relaterar massa till energi bör således lägga den egentliga skulden på Maxwell eller kanske hellre på dennes föregångare.

Men vad var det som möjliggjorde Oerstedt och Faradays undersökningar? Vad var det

som gjorde det möjligt för dessa att finna det underbara sambandet mellan elektricitet och magnetism. Varför hade inte t.ex. en experimenterande herre som Benjamin Franklin kunnat komma på detta redan på 1740-talet?

Svaret är att man för att kunna göra en elektromagnet som har sådan styrka att man kan göra ordenliga observationer måste ha tillgång till en *ordentlig elektrisk strömkälla*. Det hade inte Benjamin Franklin. Han hade fått nöja sig med åskan och med det han kunde åstadkomma med hjälp av glasstavar och katte-skin. Men Oerstedt och Faraday hade elektriska batterier. De hade uppfunnits av en itali-enare Galvano kring sekelskiftet mellan 1700-tal och 1800-tal.

Galvano var läkare. Det elektriska elementet kom han på när han dissekerade grodlår och såg hur dessa ryckte till p.g.a. att han ofrivilligt lyckats åstadkomma en elektrisk ström.

Det är alltså inte särskilt långsökt att säga att relativitetsteorin med alla dess konsekvenser låg fördold i ett grodlår som ryckte till i en italiensk läkares arbetsrum. *Men det tänker man säkert inte på.*

Eftermiddagen var lika strålände som morgonen. Vi byggde en igloo till.

Fallet Weber

av Jan Myrdal

När den då åttiofemåriga tyske grafikern A. Paul Weber presenterades i Dagens Nyheter av Leif Nylén 10 april 1979 med anledning av att Renströmska museet i Göteborg visade en utställning om hans verk då var det motståndsgrafikern Weber som Nylén hyllade. En representant för »motståndskonst» inne i fascismens Tyskland.»

Till Leif Nyléns heder måste sägas att han satte frågetecken vid Webers anti-imperialistiska propagandabilder mot det brittiska imperiet under Andra Världskriget och klart redovisade att han inte kände »den konstnärliga och materiella bakgrunden till Webers konst.»

Det är begripligt. Ty denna bakgrund har i Tyskland förtigits av politiska skäl; den har förträngts på officiellt håll och förfalskats av det som framträder som »vänster». Weber tillhör de officiella konstnärerna; utmärkt med professors namn och tilldelad Förbundsrepubliken Tysklands »Grosses Verdienstkreuz» ärades han också med ett eget museum i Ratzeburg — invigt av Förbundsrepubliken Tysklands president 1973. År 1977 utnämnde Elefanten Press Galerie Weber till »antifascistisk» konstnär och den utställning som också visades i Göteborg sades ha till uppgift att vara ett bidrag till den nuvarande kampen mot fascismen. Weber blir där såväl antifascist och

ska propagandan fortsatte att hylla honom kriget igenom. Hans bilder förekom på de officiella tyska utställningarna i utlandet. De visades i propagandaskrifter som »Tidsrevyn», nr 13 1944.

1954 köpte jag den första bildsvit han publicerat efter krigstidens propagandaarbeten. »Hoppla Kultur. 50 Bilder zur Herrlichkeit unserer Zeit» med inledning av Fritz Fuglsang på C. Bertelsmann Verlag. Nu presenterades Weber som opolitisk — kanske rättare; överpolitisk — humanist.

Senare under sextioal och sjuttioal omvandlades han av kritiken steg för steg till att vara en antifascistisk konstnär. Utgångspunkten för detta var att han arbetat samman med Niekisch i »Widerstand Verlag» och alltså varit »nationalbolsjevik». Men med samma rätt kunde man hävda att Otto Strasser och

Men samtidigt som Weber gjordes antifascistisk hittade jag olika av hans tidigare illustrationsarbeten på antikvariat i Schweiz. Det rörde sig inte om några allmänna illustrationsuppdrag. Under tjugotalet var han en »engagerad konstnär». Men engagerad på den andra sidan. Han tecknade judebilder värre än »Der Stürmer», ty han var skickligare. Han arbetade samman med Manfred von Killinger, den ökände mördaren och SA-ledaren som senare blev Reichskommissar i Sachsen och Hitlers ambassadör i Rumänien, i vad Tucholsky kallade »en av de rääste böcker som skrivits».

Han tecknade antisemitiskt år Hjalmar Kutzleb. (Om den bok Kutzleb — Weber gav ut på Niekisch' Widerstands-Verlag skrev Tucholsky i »Die Weltbühne» att man behövde eldträng och kraftiga läderhandskar för att ta i den. Men att Weber — »ett barn av Doré och Kumbin» var »en begåvad man».) Han tecknade antisemitiskt åt Wilhelm Stapler beryktad för sitt yttrande från 1930 att i händelse av krig skulle: »en nationell stat vara tvungen att omedelbart efter ett krigsutbrott ställa professor Einstein, Theodor Lessing, Kurt Hiller och ex-general Schoenaich mot väggen och låta skjuta dem.»

Detta är inte märkligt. A. Paul Weber organiserade sig som trettonåring i »Jugendwandrösel» före Första världskriget. Han var politiskt »völkisch», krigsfrivillig, senare

avkommanderad till konstarbete som krigstecknare och karikatyrst i etappen i Vilna specialist på humoristiska skildringar av soldatlivet och romantiska bilder från hemlandet. Återförd till fronten undkom han än en gång till etappen för att teckna åt »Leipziger Illustrierten Zeitungs» nummer om järnvägstruppernas frontinsats. Sitt första stora efterkrigsuppdrag fick han genom den tysk-nationella rörelsen och det var så han gjorde karriär på tjugotalet.

Det kan tyckas som om jag här blott gör en kommentar; återställer en historieskrivning som vanställts av såväl förbundstysk som östtysk, av fedsrörelsetysk som nationaltysk, efterkrigspropaganda. Men så enkelt är det inte. A. Paul Webers bildspråk är enhetligt från Första världskriget (se t ex »Engelsmän på retreat») reproducerad i »Westermanns Monatshefte 1923/24 s.83) fram till de sista bilderna. A. Paul Weber är en av vår tids stora och nysskapande reaktionärer — eller rättare sagt fascistiska — konstnärer.

Han är ett bevis på felaktigheten av det påstående med vilket en mängd svenska konstnärer och författare gick ut inför valet 1982: att fantasi och konstnärlighet som sådan har »ett naturligt samband» med demokrati.

Mao Zedong hade rätt när han påpekade att det fanns stor konst som var dålig. Peter Weiss hade fel när han skrev:

»Jag känner inget konstverk som företräder en reaktionär ideologi — ty i så fall vore det inte längre något konstverk. Konst är till sin natur progressiv.»

A. Paul Weber företrädde i hela sin gärning med stor konst en svart människosyn, en anti-humanistisk och reaktionär ideologi.

Förutom de i texten nämnda titlarna kan den officiella monografien begagnas:

A. Paul Weber. Das graphische Werk. Handzeichnungen und Lithographien 1930-1978. Herausgegeben von Georg Reinhardt, Schirmer/Mosel Verlag München 1980. ISBN3-921375-46-0.

Dess källförteckning är god — men inte fullständig. Dess bildbeskrivning (av lättförstådda skäl) svärtydd.

Da geißert sie los: „Ich bin Volkshewitin! Ihr feige Bunde! Fürstentum, Speichellecker! Anspucken sollte man euch! Hoch Moskau!“ und dabei spuckt sie einem Unteroffizier ins Gesicht.

„Fahrerpeitsche. Dann laufen lassen“, sage ich kurz. Zwei Mann packen sie. Sie will beißen. Eine Mauischelle bringt sie zur Räson. Im Hof wird sie über die Wagendeichsel

gelegt und so lange mit Fahrerpeitschen bearbeitet, bis kein weißer Fleck mehr auf ihrer Rückseite war.

„Die spuckt keinen Brigadier mehr an. Jetzt wird sie erst mal drei Wochen auf dem Bauche liegen“, sagt Feldwebel Herrmann.

Illustration till Manfred von Killinger »Ernstes und Heiteres aus dem Putschleben«, München 1934.

Illustration till Hjalmar Kutzleb, »Der Zeitgenosse«, Leipzig 1921.

"Det rymmer något!"

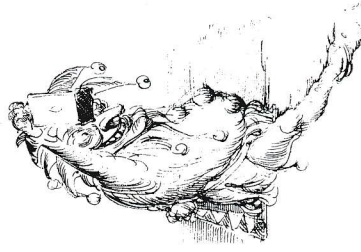
En tecknings dramatiker:

A. Paul Weber

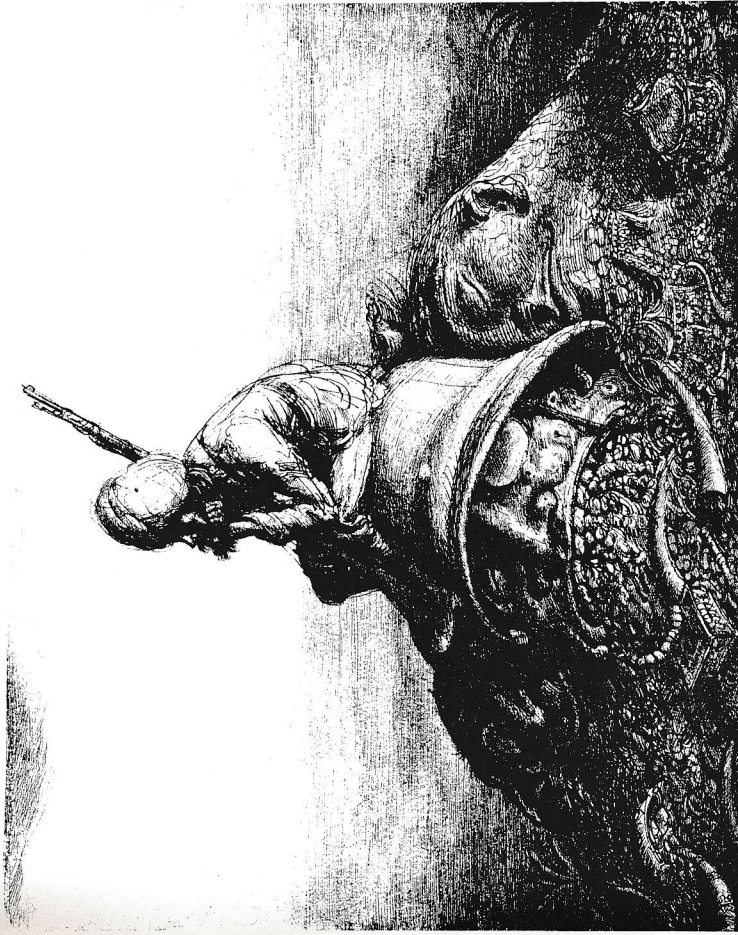
Opulenta teckningar av konstnären

Med A. Paul Weber presenterar "Signal" en tecknare, som förstår att hantera pennan som en väpnad med ett slag uppvisa skär och tung, för vilka det i annat fall skulle behövas omskrivna avhandlingar. Låt oss betrakta det ihåliga hållet till ett system, som överlevt sig själv, och som massorna se upp till med beundrande enfald, medan just utsågarna av dessa massor gömmer sig under den beträgliga symbolens veck. Vilken glänsande anblick, som utan ord läser ett tydligt språk till sig! Låt oss betrakta de engelska kolonialismens melodierna, som låter de i dess utövningsskärorna, ja inte deras skatter dessutom beundras i den utpressade landet, är på den andra bilden lika tydlig.

Den franska dikteren François Villon, som illustrerades av A. Paul Weber, i "Signal" (1942). (Fotograf: Ernst Haas/Redi. Hm. hurg). Vi visar en opulenta skiss till "Gammelfarshall".

Villongens. På skivan syns den iakttagande av A. Paul Weber, i "Signal" (1942). (Fotograf: Ernst Haas/Redi. Hm. hurg). Vi visar en opulenta skiss till "Gammelfarshall".

"Inled tillgång!"

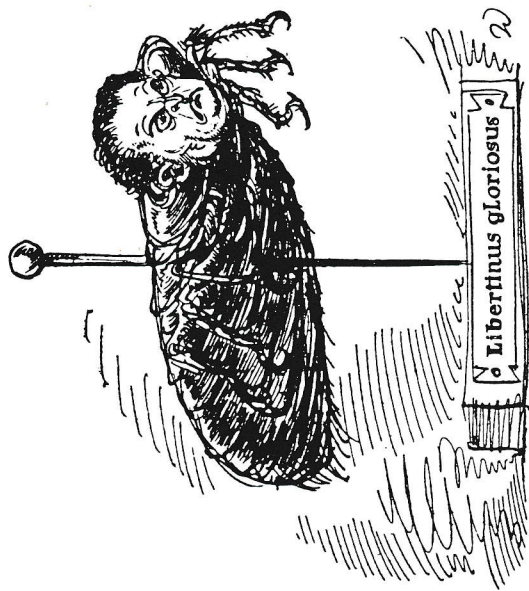
Men det är även det mänskliga som framstår till lockor från konstnären. Iakttagande av A. Paul Weber, i "Signal" (1942). (Fotograf: Ernst Haas/Redi. Hm. hurg). Vi visar en opulenta skiss till "Gammelfarshall".

De lada skisser, som vi publicera, ge inblick i konstnären verkstad. Det är alltid särskilt intressant att se hur det egentligen går till. Dessutom lida just sådana arbeten med sig en viss bekantskap. Det är en person som står bakom dem, och utan skenbar ansträngning i själva verket utgör sista länken i en lång arbetskedja.

Illustration till "Gammelfarshall" av A. Paul Weber, i "Signal" (1942). (Fotograf: Ernst Haas/Redi. Hm. hurg). Vi visar en opulenta skiss till "Gammelfarshall".

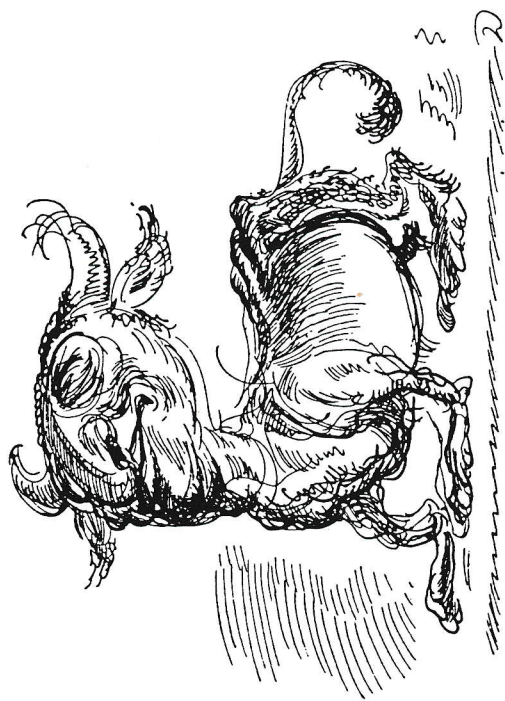
"Inled tillgång!"

Tucholsky rückt von Hindenburg ab

Kurt Tucholsky schreibt als Ignaz Wrobel 1922 in der „Freiheit“ über Hindenburg: „Seit die Weltgeschichte steht, haben noch immer Generale ihren Waffenstillstand unterzeichnet und

Das andere Hornvieh

Der Wiener jüdische Literat Alfred Polgar bewißtelt im „Berliner Tageblatt“ (1922) die Deutschen von 1914: „Hornvieh ist eben Hornvieh... Schlachtwieh hat keine Ahnung von dem, was kommt. Zu Kriegsbeginn ist der Beweis en masse erbracht worden. Da sah man es froh brüllend durch die Straßen ziehen und die Stirnen, der Reule verfallen, hoch tragen. Damals stand allerdings die ganze Welt der unvernünftigen Geschöpfe

Ovan: » Den judiske wienerlitteratören Alfred Polgar«, illustration till Stapel, »Literatenwäsche«.

Överst till vänster: Tucholsky. Illustration till Wilhelm Stapel, »Literatenwäsche«, Widerstands-Verlag, Berlin 1930.

Nederst till vänster: Illustration till Stapel, »Literatenwäsche«.

Lundastudenterna i Polen under upproret 1831

Av Bo G. Nilsson

□ Om svenskt stöd för den polska saken under novemberupproret 1830-31, berättar här Bo G. Nilsson. I maj 1831 begav sig tre unga studenter från Lund iväg, för att som läkare försöka göra en insats i Polen...

I Sverige fanns ett utbrett folkligt stöd för den polska saken under novemberupproret 1830-31 mot den ryska överhögheten. Inte minst fanns detta stöd i universitetsstäderna, där anhopningen av studerande ungdom med starkt intresse för politiska frågor gjorde att den allmänna solidariteten med Polen kom till tydligt uttryck. Vid Lunds universitet ansågs professor C.A. Agardh som studenternas ledare. I sin brev till Esaias Tegnér skildrade Agardh stämningarna i Lund för Polens sak. Den 2 maj 1831 skrev t ex Agardh:

»Här är entusiasmen för polackerna stor. Från studenter till professorer, militärer och civila, klerk och lekman. Själva bönderna tala om dem som ryssens besegrare med beundran. Brev ifrån Stockholm berättar, att man d. 1 maj, ifall tillfälle blir, ämnar på Djurgården ropa: *till Finland, bort med ryssar* osv, och att därest Bodisco* visar sig, blir han insulterad ... Gud give det bästa ... Gud give polackerna seger.»

I ett annat brev berättade Agardh, att han vid alla tillfällen öppet tog ställning för polackerna, som han kallade det »hjärtmodigaste av alla moderna folk». Han talade i samma sammanhang om en rapportör vid universitetet, en spion, som rapporterade om politiska ställningstaganden till Stockholm. Den åsyftade var professor Lindfors, som via M.J. Cru-

senstolpe (tidigare lärjunge till Lindfors) sände rapporter till Magnus Brahe (kung Karl XIV Johans gunstling). Professor Lindfors hade också i ett enskilt sällskap demonstrativt ställt ned sitt glas då polackernas skäl proponerades.

Bland annat trodde Agardh, att Lindfors rapporterade om honom själv som »... orsaken till den här rådande stämningen», ett omdöme som Agardh själv fann rimligt, eftersom han i egenskap av inspektor för skånska nationen presiderade över ca hälften av de studenter, som så starkt solidariserade sig med Polen. Agardh hade året förut startat Akademiska föreningen i Lund, som nu blivit en politisk klubb och en samlingspunkt för den politiska aktiviteten bland studenterna. Agardh återberättade också med illa dold förtjusning följande anekdot om professor Lindfors: denne hade ovanligt stora galoscher, och vid ett tillfälle hade studenterna tacklat galoscherna med rysk flagg till två ryska linjeskepp, när de stod i läsesällskapets tambur.

Hövdungens (i Malmö) vetenskap. Denne rapporten fanns i mitten av april 1831 att i Lund arrangerade en solidaritetsmiddag för Polen. Emellertid hade planerna kommit till landshövdungens (i Malmö) vetenskap, Denna rapporterade om middagen och om sina ansträngningar att hindra den till utrikesstatsminister Wetterstedt i Stockholm. Landshövdungen lyckades uppenbarligen sätta käppar i hjulet, för ett odaterat meddelande till Wetterstedt skrev han att middagen inställts och nu »... dricka de

Illustration till *Hjalmar Kutzleb: »Mord an der Zukunft»*, Widerstands-Verlag, Berlin 1929.

Litteraturhänvisningen till artikeln om Dubout i förra numret hade fallit bort:

Den enda utförliga biografien, 296 sidor, 286 bilder varav ett flertal i färg — med omfattande bibliografiska upplysningar — är:

MELOT, Michel: Dubout. Förford Frédéric Dard. Editions Michèle Trinckvel/Editions André Sauret copyright 1979, tryckt 1981, Montrouge.

Ett flertal av de arbeten Dubout illustrerat eller helt utformat finns fortfarande tillgängliga i bokläderna i Paris. Dit hör t.ex.: DUBOUT: Chansons de salles de garde. Editions Michèle Trinckvel, 1979 och

DUBOUT: 200 dessins. Editions Michèle Trinckvel, 1974.

polackernas skål i tyshet». Helt tyst gick man i alla fall inte till väga, att döma av en notis i Afionbladet den 29 april. Där återgavs ett brev från Lund den 21 april:

»Man ytrar här ganska uppenbart sin glädje över polackernas vapenlycka och vidare framgång. Sistlidna lördagsafton ropade man Vivat för dem på stora Torget och på Lundagård, och för att sätta kronan på verket dansade de mest entusiastiskt en rät häftig släng-poliska på lilla torget, varvid ganska många i sin iver råkade stöta näsan mot stengatan. Således stupade i ordets egentliga mening dessa hjältar för polackernas sak!»

Medicinare till Polen

Under ett par veckor i april 1831 vistades greve Zaluski, som var den provisoriska polska uppsatseringens utände, i Göteborg. Zaluski blev där bekant med redaktören för Göteborgs Dagblad, Charles Backman. En följd av deras bekantskap blev den notis Backman införde i sin tidning den 21 april, där intresserade läkare erbjöds fri resa fram och åter till Polen och ett månatligt bidrag om 200-300 gyllen. Några dagar senare besökte Backman själv Lund för att knyta personliga kontakter. Resultatet blev att tre unga medicine kandidater anmälde sig för resan till Polen. De var Sven Jonas Stille (född 1805 i Harlösa i Skåne), Z.F.A. Stenkula (född 1803 i Skrukebo i Östergötland) samt Gustaf Fredrik Berg (född 1804 i Malmö). Berg fick hjälp att dryga ut reskassan av sin äldre bror Christian Berg, framgångsrik köpman i Malmö; för de bägge andras räkning gjordes penninginsamlingar i Lund och Malmö.

Den 6 maj 1831 var alla förberedelser klara och de tre unga medicinarna begav sig i väg. Hur avfärden gick till kunde man läsa i Afionbladet den 17 maj:

»Ett nytt prov av den studerande ungdomens varma men lugna nit för den polska frihetssaken hade vår stad den glädjen att erfara i går, då man vid kl. 5 på eftermiddagen helt plötsligt fick se hela den studerande corpsen utströmmande från Lundagård, och under avsjungande av den bekanta

poliska frihetssången, taga vägen ner åt söder; varvid trenne ynglingar utmärkte sig i första ledet såsom prydda med bälte och ränsel. Vid närmare upplysning fanns att den akademiska ungdomen var stadd att beledsaga trenne unga, men skickliga läkare (tvenne av Skånska och en av Östgöta nation), vilka, ömmande för sårare polackerna, beslutit att åt de nya trosförvanterna offra en oföördrädd ungdoms krafter. Hela corpsen hade varit samlad på Lundagård, där, till de avgående, ett lämpligt avskeds- och lyckönskningstal blivit hållet och dessa avgivit ett tackande svar, som uttalat en varm känsla för frihet och fosterland. När ungdomen efter taget från Lundagård framkommit till söder-tull, sades ånyo, under tårar blandade med glädje och sorg, ett rörande men kort avsked åt de bortfärdande, vilkas sista ord, framförda med all sinnesstyrka, voro dessa: *Frid över kamrater! Frid över fosterlandet!* Ungdomen återvände fullkomligt tyst tillbaka till Lundagård, där hela corpsen upplöste sig.»

Polackernas skål

Den »bekanta polska frihetssången», som studenterna sjöng vid utmarschen från Lund, hade sjungits också en vecka tidigare, den 1 maj. Avsikten hade varit att den skulle sjungas av samtliga studenter gemensamt på Lundagård. Detta hindrades dock av ett ihållande hällregn, som fortsatte hela kvällen. I stället sjöngs den inom Blekingska nationen, när studenterna där samlades för att dricka polackernas skål. Liknande skålar dracks även bland övriga studenter »så väl offentligt som enskilt», vilket Charles Backman rapporterade i Göteborgs Dagblad den 17 maj. Frihetssången hade följande lydelse:

»1. Ännu är Polonias väpnade hand ej fjättrad av nesliga bojor.
Må fienden härja med vildhet vårt land och må med Herostrati nidningsbrand han nedbränna tempel och kojor:
en Fenix skall stiga ur aska och glöd att sjunga vår frihet och härjarens död.

2. Ha! kommen I slavar! nog djup är den flod, som välver vid Warschau sin bölja, att Er, se'n I rönat Polonias mod och släkt, som Camhyses, Er törst i Ert blod

i virvlande avgrunden dölja.
Ha! kommen, ej härarna räkna jag skall, (jag svär det vid friheten) blott deras fall.

3. Om Götiska lejonet vandrade än, utdelande kronor kring världen; om kejsar-condoren (säg minnes du den o Russia!) svängde baneret igen, den segeråtröjda bland svärden; då skulle med hast för de väldig två, tre vingsträckta örnar i kedjor gå.

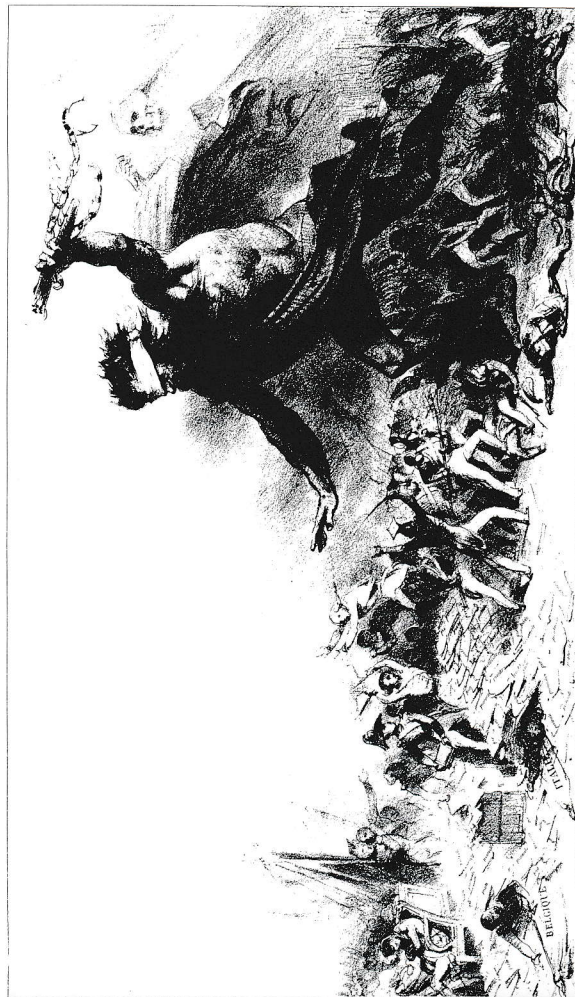
4. Hur härligt att dö, du Polonias son, för älskade fäderniejorden, med vapen i hand under åskornas dån, som viggarna slunga (olympiska lån) mot jätten Typhoeus från Nöden; mångmunniga ryktet kring världarna för hur ööverbunnen du segrande dör.

7. Så sjunger, I bröder! bland blixtrande stål, Polonia. Henne till ära vi fylla vårt glas och tömma vår bål och ägna dess framgång vår nordmannaskål och dem som dess hämndvapen bära: Polonias seger och frihet, hurra! brinn åter o Moskva, hurra! hurra!

5. Se'n bindes av lagrar en grönskande krans, o son! kring din blekande panna: ej annat du åskade — skönare fanns ej någon belöning. — I stjärnornas glans vart barn vid din gravvård skall stanna och säga: O fosterland! vore jag man, hur härligt att segra och dö som han.

6. Stig upp ur det mörka, o Siare, stig! för frihetens morgon det bräcker; grip våldigt i guldsträng, med tonerna vig oss in till vårt stora, vårt heliga krig! Skönt flera ur dvalan du väcker, nationerna vakna, det ljusnar allt mer, grip våldigt! re'n strålen av solen man ser.

»Barbariet och koleran tränger in i Europa». Ur *Le Caricature*. 10 oktober 1831. Av Raffet.

Denna militanta solidaritet (>vårt heliga krig>) är mycket karaktäristisk för den svenska folkopinionen vid denna tid; solidariteten med Polen sammankopplades ofta med drömmar om stormaktstida kraftutveckling och särskilt med kravet att Sverige borde återta det av Ryssland under kriget 1808-09 erövrade Finland.

Den ryske ambassadören i Stockholm Suchtelen rapporterade den 24 maj hem till Petersburg om händelserna i Lund. Händelserna var enligt Suchtelen anmärkningsvärda, eftersom de hade omgärdats med så stor uppmärksamhet och så många studenter följt de tre medicine kandidaterna ut ur Lund. Om det inte varit för inramningen kunde studenternas resa fått passera som ett led i utbildningen. Som det nu var, berättade Suchtelen, hade kronprins Oscar riktat en anmärkning mot universitetet för att det inte i tid informerat om de tre unga läkarnas avsikter och för att det tolerat politiska demonstrationer.

Uppsala-tidningen Correspondents redaktör Bruzelius gjorde i en separat utgiven ströskrift den 17 maj vissa kommentarer till händelserna. Han tyckte sig märka att »deltagandet för Polens sak» ökade för varje dag. Den kom nu till särskilt starkt uttryck bland studenterna. Detta förklarade Bruzelius med att yttrandefriheten vid universiteten var mindre begränsad än annorstädes samt med att ungdomen lättare än äldre hänförs av stora och ädla syften. Bruzelius menade att studenterna gav uttryck åt de tankesätt som behärskade den allmänna opinionen i stort. Han återberättade också ett rykte som gick i Uppsala att landshövdingen där genom en skrivelse till universitetets rektor hade satt stopp för en planerad middagsmåltid till förmån för polackerna.

I Polen

En av de tre unga läkarna, S.J. Stille utgav 1834 en skildring av resan till Polen under titeln »Anteckningar under en resa till och ifrån Warschau vid slutet av polska frihetskriget 1831» (Lund 1834). Först helt nyligen har den litteraturhistoriska forskningen påvisat att det i själva verket var Stilles nära vän C.A. Wetterbergh, den kända signaturen Onkel Adam, som skrev boken utgående från Stilles berättelse. Medan de tre var i Polen publicerades

också en rad resebrev från dem i svenska tidningar (Correspondenten 2 juli, Lunds Weckoblad 6 och 13 juli, Aftonbladet 14 och 18 juli).

Färden gick över Malmö till Köpenhamn, varifrån de med skonerten Argus tog sig över till Königsberg. Väl där upplystes de av den svenska konsulten att Preussen under hänvisning till en hotande koleraepidemi och till den polska »frihetssmittan» spärrat av gränsen till Polen och att inga pass utfärdades för resande över gränsen. De tre läkarna ansökte då om tillåtelse att resa in i Polen för att studera koleran. Detta nekades dem den 1 juni; i stället fick de pass ställda på Krakow, där en annan koleraepidemi utbrutit.

Den 2 juni gav de sig i väg i postdiligens mot Krakow. Under natten till den 4 juni lyckades de fly från diligensen. Med ränselarna på ryggen begav de sig till fots mot polska gränsen. De sökte sig fram genom skogarna med en liten handkarta och undvek nogsamt städer och världshus, där de kunde bli tillfångatagna. De träffade på en bonde, som gav dem skjuts och ordnade med inkvartering. De träffade folk, som varnade dem för att försöka ta sig över gränsen. Man berättade, att bara ett par dagar tidigare hade två personer skjutits, när de försökte passera gränsen. Svenskarna var dock fast beslutna att fortsätta. Efter att ha övernatat i skogen nådde de gränsfloden Drewenka. Stille berättar:

»Nu gjorde vi oss färdiga för överfarten: för detta ändamål bundo vi ett streck i ändan på stocken, varpå Stenkula fastsurrade sin ränsel och utsköt den enkla farkosten i strömmen, för att pröva om den förmådde bära mera; men den sjönk redan så betydligt av den börda han fått, att ej hopp var övrigt att den skulle kunna bära alla våra saker på en gång, och vi beslöt således att gå över en i sänder. Vi avkläddes oss nu och Stenkula stod just i begrepp att kasta sig i floden, då vi fingo höra skramlet av några gevär och ljudet av steg uppe på gräsvallen. Vi märkte huru faran närmade sig, och lämnande stocken i vassen togo vi åter tillflykten till vår jordhåla. Vi kunde, som vi tyckte, ej göra oss små nog; huru vi kröpo

ihop, fruktade vi att något av oss skulle bli synligt för våra följare. Vi mindes nu klart vårdshusvårdens i Kowalewo berättelse om de två, som föregått oss på den vådliga banan. Vaktens nalkades allt mer och mer; vi hörde allt tydligare deras samtal och de löst skruvade bajonetternas skrammel; men de gingo förbi och fortsatte sin marsch utåt strandvallen.

Sedan de avlägsnat sig lyfte vi försiktigt upp våra huvuden, för att efterse huru långt de avancerat, och fortsättande sin rund försvunno de ur vår synkrets ibland träden: då störtade Stenkula i floden och simmade över, släpande den under vattenytan nedtyngda stocken efter sig, och hann polska stranden där han avlastade ränseln och sam tillbaka med stocken.

Nu var det min tur, och jag störtade ut på samma sätt; men den omständigheten, att stocken, som bar min ränsel, sköts framför mig, och att strecket som var fäst uti den slagit sig om ena foten, försakade, att jag, under färfång försök att lösgöra mig, av strömmen fördes nedåt floden. Jag blev så långt avlägsnad från mina kamrater, att de varken kunde se eller höra mig, och själv fruktade jag, att bli driven preussarna för nära, då jag slutligen med de yttersta ansträngningar av mina krafter hann den polska stranden, långt nedom Stenkulas landningsställe. Jag begav mig straxt åstad med stocken tillbaka och möttes mitt i floden av Stenkula, som överförde den till Bergh. Några minuter därefter stodo vi alla tre på Frihetshjältarnes jord.

Då kastade vi ännu några avskedsblickar på stranden av det övriga Europa. Vi voro nu i det olyckliga Polen, som blivit övergivet av alla, utom av sig själv.»

Mustascher frihetstecken

På polska sidan tog sig de tre svenskarna fram till gränsstaden Dobryn. Där mottogs de hjärtligt av guvernören, som ordnade med pass och fri resa med polsk resvagn mot Warszawa. Längs vägen såg de stänger, som var omvirade med haln och hade tunnor på spetsarna. I tunnorna fanns krut, som skulle tändas på ifall fienden nalkades. På detta sätt skulle signalerna

gå från stång till stång ända till Warszawa. Omväxlande med signal-stängerna fanns Maria-bilder uppsatta för de resandes tillbedjan. Varje gång en sådan bild passerades lyfte man på hatten och läste Ave-Maria. Polens katolska prägel var omisskännlig. Svenskarna läste också märke till att alla bönder hade mustascher, och fick förklaringen: »Det var för närvarande ett slags frihetstecken; ty storfursten Konstantin hade för att även i detta fall minska den polska nationaliteten, anbefallt en allmän avrakning...»

Längs vägen såg de också grupper av de skolie-männen (på tyska: Sensesenträger). De utgjorde ett slags landsstorm, bestående av bönder som flytt från områden, som ryska armén förhärjat. De starka och ganska korta polska läarna spetsades och fästes på tvåmeters-stänger.

Fredagen den 10 juni anlände svenskarna slutligen till Warszawa. Den 14 juni inställde de sig inför en läkarkommitté under Lubien-ski, som var chef för hela läkarpersonalen. Bland kommitténs ledamöter fanns öven Antomarchi, Napoleons läkare, som var inspektör för alla fältsjukhus runt Warszawa. Sedan deras betyg granskats fick svenskarna fullmakter som assisterande läkare och blev anvisade arbete i ett sjukläger i byn Powinsky utanför Warszawa. Deras lön blev 208 polska gyllen i månaden, fälttraktamenten i nivå med de polska officerarnas samt ersättning för resekostnader 480 gyllen. Stille berättar:

»Sedan vi för vår Naczelný (Överfältläkaren) Trzeskiewits uppvisat våra fullmakter, fingo vi anvisning på den sjukavdelning, där vi, som assisterande läkare, skulle tjänstgöra. De större barackerna, som nu begagnades för sjuka, rymde omkring tretusende och voro fördelade i tio avdelningar, vardera innehållande omkring trehundra sjuka, som till sin vård hade en ordnande läkare, en assisterande, två underläkare och 4 fältskärer. Varje barack rymde omkring 15 sängar, hade blott en dörr på ena gaveln, 4 fönster på sidorna och på den motsvarande gaveln en öppning ned vid golvet för luftombytes skull. Sjukrunda börjades kl 6 m och fortforo till kl 12,

samt om eftermiddagarna från kl 4 till kl 7, då läkarna voro fria för dagen, utom naturligtvis i den händelse, nya bleserade inkommo, eller någon opererad be-

hövde hjälp.

Charpie, bindlar, compressor mm felades aldrig, emedan de polska fruntimren på det rikligaste försågo sjukhusen därmed. Till

Stille berättar, att läkare från nästan hela Europa tjänstgjorde i polska armén. Kriget och sjukdomarna skördade ständigt nya offer även bland läkarna, så att en ständig ström av nya läkare var nödvändig. En hel del läkare tillfångatogs också av ryska kosacker, som fick en belöning i reda pengar för varje läkare de lyckades skaffa till ryska armén, som också led brist på läkare.

Nervfeber

Bergh drabbades redan efter ett par veckor av nervfeber och fördes till ett särskilt sjukhus för officerare och läkare i stadsdelen Nowi Swiat inne i Warszawa.

Den 13 juli 1831 bröt den ryska armén från preussiskt territorium in i Polen från nordväst. Läget, där svenskarna arbetade, måste nu flyttas in i Warszawa. Här insjuknade strax även Stenkula i feber. Bergh tillfrisknade den 23 juli, bara för att några dagar senare drabbas av kolera.

Alla krafter på den polska sidan koncentrerades från slutet av juli på att bereda sig till försvar av huvudstaden. Hela befolkningen i Warszawa deltog i befästningsarbetena. Svenskarna bevitnade på nära håll den avgörande striden om Warszawa den 6-7 september och polackernas förbittrade försvarskamp:

»Vi uppklätrade på det höga taket på sjukhuset, för att åskåda striden, då polackerna rusade på den tätpackade fienden med sådant raseri, att de för trängsel understundom ej hade nytta av sina vapen, utan man emot man brottades med sina fiender, som snart kullkastades och mördades av de tappra försvararna; men nya massor av friska trupper lika täta som de förra, fyllde luckorna och jagade de utmattade åter till staden, där de från en annan sida, efter några sekunders andrum, utstörtade och förnyade striden. Strömmar av blod flöto i trädgårdsgångar och diken, och sårade krälade överallt däri. Kvinnorna stodo på valarna, upptogo de fallnas vapen, störtade på fienderna och stupade bland sina lands-

män, sedan de uppoftat många för sina svaga krafter, vilka spändes till jättekräft av kärlek för friheten.»

Den 7 september följde så Warszawas kapitulation. Stille skriver:

»Jag gick därför ut i staden. Allt var tyst och öde — jag hörde ej den vanliga sången: *Noch ist Polen nicht verloren*, som eljest överallt sjöngs av folket och soldaterna. På alla gator rådde en dödystnad, alla bodar voro stängda; men de få människor jag träffade irrade på de vidlyftiga gatorna, berättade gråtande, att Warschau lämnat sig åt fienden.

Det var således sant, att den polska striden hade nått sitt slut, och de 40 000 liken, vilka lågo på slagfältet, voro offerade, som en hekatomb åt det iskalla ödet, som ville pråla med sin oföränderliga stränghet på varje blad av historien.

Polen hade således utspelt den sista scenen av det blodiga skådespel, det givit Europa; det hade för sina ansträngningar, sina uppoftningar, ej fått andra flitpenningar av folken, än en förnekelse av sin existens, och Europa åsåg dess sista strid, utan att göra mer än tyst beklaga dess öde.»

Under ryskt kommando

De tre svenskarna hade ingen möjlighet att fly Warszawa och de hamnade därför nu under ryskt kommando. De fick befallning att tjänstgöra vid det ryska sjukhuset och ta hand om ryska sårade soldater. Redan den 14 september lyckades de dock hos generalguvernören utverka pass och tillstånd att resa hem till Sverige. Resan anträdde den 15 september. Den gick rakt västerut mot gränsen till det preussiska Polen. Därifrån fortsatte de till fots och med diligens via Stettin till Greifswald, dit de anlände den 2 oktober. Där genomgick de fem dagars karantän på g a kolerasmittan. De fick plats på en båt till Sverige den 12 oktober. Efter sjöresan och förnyad karantän, denna gång i fjorton dagar, landsteg de den 30 oktober 1831 i Karlskrona.

David och then Kämpen Goliath

Svensk karikatyr från 1830-1831 föreställande man i polsk dräkt besegrande rysk general. Knutpiskan definierar generalen som rysk. Texten under bilden lyder: »DAVID OCH THEN KÄMPEN GOLIATH ... Men sedan David slagit honom till marken, och han intet svärd hade i sine hand, lopp han fram till Philisteen, och tog hans svärd, och drog det utu skidone och drap honom; och högg honom ther med hufvudet af.» Foto KB.

»I Karlskrona bemöttes vi på det mest förkommande sätt, liksom under hela vår nedresa till Skåne. Överallt mötte oss välvilja och vänskap, men också ofta nyfikenhet, varföre vi efter några dagar, för att vara våra landsmän till behag, nära blevo förvandlade till berättelsemaskiner, som like vaktmästare på en konstkammare, slutligen nästan i sönnen kunde berätta de märkvärdigaste händelserna under vår resa.»

Söndagen den 6 november återsåg de slutligen Lund efter sex månaders bortovaro. På måndagkvällen inbjöds de av sina studentkamrater till en fest. Även ett antal yngre lärare vid universitetet deltog. Man hade samlats på »Herrar Wengbergs övre salong». Kanonskott avlossades till de hemkomnas åra, skålar prononcerades i vanlig stil och följande verser sjöngs:

»1. Välkomna, bröder! till Sveriges jord!
o att I kommit med segerord!

men polska örnen på nytt är fången;
förlåten, — sorg är förmäld med sången.

2. Välkomna likväl från Weichselväg!
en segerfest är Ert återtag.

Hur stundens höghet vår glädje väcker,
och varje hjärta Er lagern räcker.

3. Välkomna trefallt i vänners famn!
Polonia räddar en dag sitt namn.

Härnäst, när frihet står upp och glöder,
då segrar himlen. Er skål, I bröder.»

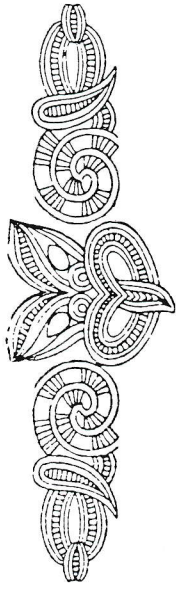
Därpå vidtog fyrverkeri vid den öppna platsen intill Lunds domkyrka; varje raket åtföljdes av hurrarop för frihet och självständighet från de församlade studenterna och lärarna. I tal hävdades att det som hänt i Polen inte innebar att frihetens träd hade dött eller stannat i växten; det rörde sig blott om en tillfällig lövfällning. Efter två timmar åtskildes sällskapet.

Källor:

Agardhs brev till Tegnér i Lunds Universitetsbibliotek; mikrofilmade ryska diplomatrappor i Riksarkivet, Stockholm; samtida svenska tidningar, särskilt Aftonbladet och Göteborgs Dagblad; S.J. Stilles bok »Anteckningar under en resa till och ifrån Warschau vid slutet av polska frihetskriget 1831» (Lund 1834).

Litteratur:

Göte Jansson, Tegnér och politiken 1815-1840. En skalds syn på sin samtids samhällsproblem (Uppsala 1948); Alfred B. Nilson, Lundastudenten i polska upproret 1831 (Sydsvenska Dagbladet 26-4-1931).

Missförstå mig rätt — om förhållandet mellan maori och pakeha på Nya Zeeland

av Bengt Dagrín

□ Om de konflikter som uppstår när människor talar förbi varandra, med utgångspunkt från förhållandet mellan de två folkgrupperna maori och pakeha på Nya Zeeland — skriver här Bengt Dagrín.

En svensk och en indier möts på ett hotell i Bombay för att göra affärer. Ute är det strålende sol och hett. Svensken inleder samtalet på svenskt vis med: »Härligt väder idag, eller hur?» Indiern, som dränkts i sol i månader och inte känner till svenskens solbehov efter lika många månader av mörker och kyla, tycker inte alls att vädret är härligt och anser svenskens fråga minst sagt egendomlig och nonsensartad. För om man överhuvud taget pratar väder i hans land, så inleder man ingalunda ett viktigt samtal främlingar emellan med en så ovidkommande sak. Trots detta svarar indiern »ja» på svenskens fråga, vilket den senare tolkar som att den förre är överens med honom. Men indi-

erns »ja» betyder här ungefär: »Jag hör vad du säger, men för den skull är det inte säkert att jag är överens med dig.» När indiern senare under samtalet ondgör sig över hetten och so-len, menar svensken att han plötsligt bytt åsikt och att en sådan vankelmödig person inte är att lita på. Det blir följaktligen inga affärer av.

Detta är en delvis tänkt, något hårdtagen, situation, som dock visar hur lätt vi människor har för att missförstå varandra. Varje kultur och folkgrupp har sina värderingar och handlingsmönster, som av gruppen ifråga tas för självklara och allenaordande. Därför uppstår problem, när man försöker tillämpa dessa »universella» sanningar under främmande för-

hållanden. Denna övertro på de egna kultur-
begreppens möjligheter och suveränitet är lika
naturlig som olycklig. Vi är alla uppvuxna med
ett visst kulturmönster vars värderingar vi tar
för givna, utan att ifrågasätta dess begräns-
ningar i rummet. Svensken måste därför lära
sig att det »ja» han anser entydigt, för en asiat
är mer mångtydligt. Gör han inte det finns ri-
sken att han också i fortsättningen kommer att
anse indier för opålitliga, då det är väldigt lätt
att låta »dåliga» individuella egenskaper gälla
hela den folkgrupp individen ifråga represe-
nterar. Indiern å sin sida måste lära sig att ett »ja»
är ett »ja» för en europé och att därför uttryc-
ka sig mer i klartext i umgänget med den sena-
re.

Man skulle kunna tro att missförstånden lätt-
tare klaras av när två folkgrupper lever i ett
grannförhållande. De konfronterar då dagli-
gen med varandras särart och har gott om till-
fällen att lära av varandras misstag. Men så
starkt är det egna kulturmönstret inpräntat i
medvetandet att dess monopolställning aldrig
ifrågasätts. Följden blir att istället för att lära
av misstagen upprepas dessa ständigt, vilket le-
der till att fördomarna om motparten som
dum, opålitlig och oartig hela tiden förstärks.

Under sådana förhållanden lever pakeha
(befolkningen av europeiskt ursprung) och ma-
orier (ursprungsbefolkningen) i Nya Zeeland
sen över 200 år. I det följande ska jag ge en rad
talande exempel på hur dessa missförstånd ytt-
rar sig och hur de skapar olust och misstän-
ksamhet grupperna emellan och bidrar till att
försvåra umgänget över rasgränserna.

De källor jag använt mig av är dels egna
iakttagelser under en resa i Nya Zeeland (jan-
febr 1983) och dels en viktig rapport i frågan:
»Talking past each other, problems of cross
cultural communication» sammanställd av Jo-
an Merge och Patricia Kinloch för en OECD
konferens om »barnavård och utbildning»
som hölls i Palmerston North, Nya Zeeland
mellan den 5:e och 10:e februari 1978.

Maorier uttrycker sig oftare med kropps-
språk än pakeha. De senare använder sig mer
av det talade ordet och lyssnar följaktligen
hellre med öronen än med ögonen. Detta gör
att pakeha ofta finner maorier svåra att kom-
ma till tals med, medan maorierna menar att

pakeha verkar döva för vad de försöker säga
dem, då de bara pratar utan att lyssna. Så
många av de ord pakeha använder sig av tycks
onödiga och så många saker de säger så trivia-
la, att maorier ofta slår dövörat till för
ordsvalet och sen bara har en vag aning om
vad pakeha försökt säga dem.

Det tysta kroppsspråket

När pakeha säger »ja» eller »nej» förtydligar
man ofta orden med en nick respektive huvud-
skakning. Dessa gester är ingalunda nödvändi-
ga och att använda sig enbart av dem anses
ohövligt. För en maori är däremot det tysta
kroppsspråket något naturligt och både nicken
och huvudskakningen används, även om det är
vanligare med andra gester i sammanhanget.
En uppåtriktad rörelse av huvudet eller ögon-
brynen indikerar »ja», medan ett oförstående
stirrande rakt fram eller ner i marken signale-
rar »nej». Sånt misstolkas ofta. En pakeha
som talar med en maori och som får enbart
höjda ögonbryn till svar, tolkar detta som att
den tilltalade inte förstått, medan han ju i själ-
va verket signalerat »jag förstår», och uppre-
par därför det sagda.

Axelryckningen är en annan lätt missför-
stådd gest. Pakeha använder den själv i många
former och med olika innebörd, men när an-
dra folk gör detsamma tolkar pakeha detta en-
bart som ett uttryck för slapphet och likgiltig-
het. (»Jag struntar i det»). Många maorier kan
berätta om hur de bestraffades i skolan, när de
med en tyst axelryckning visade att de inte viss-
te svaret på pakeha lärarens fråga.

En annan källa till missförstånd är pann-och
nästryckningen. En rykning av pannan signa-
lerar inte enbart ogillande eller otålighet hos
maorier utan också förvirring eller en bön om
hjälp. En ryknad näsa är inte enbart uttryck
för förakt utan kan också betyda att en maori
erkänner och ber om ursäkt för ett begånget
misstag.

Maorier är känslomänniskor på ett helt an-
nat sätt än pakeha och räcker bokstavligen ut
en välkomnande hand till alla. Vid en maori-
sammankomst förväntas en nyanländ skaka
hand med samtliga tidigare anlända, men kan,
om det rör sig om möten med flera hundra del-

tagare, nöja sig med att hälsa på alla han pas-
serar på väg till den plats han anvisas. Maorier
kramas och rör vid varandra oftare och hellre
än pakeha, som ju i regel begränsar sådana in-
timiteter till släkt och nära vänner. En maori
som vill betyga en medmänniska sitt stöd, sin
sympati, sin tacksamhet och sin vänskap, kan
göra detta genom att lägga sin hand över den-
na människas hand, arm eller skuldra och
också ge honom eller henne en kram. De mer
känslöshämnade pakeha menar att maorierna
överdriver sina ömhetsbetygelser och att det
därför är »hyckleri» och »tomma gester»,
medan maorierna å sin sid anser pakeha vara
»snorkiga» och »högragna» eftersom de hål-
ler sig på sin kant.

Ögonkontakt

För pakeha är det viktigt att se den person man
talar med i ögonen. Det är tecken på intresse
och oinskränkt uppmärksamhet. Låter man
däremot blicken börja vandra ses det som att
man är uttråkad eller har något att dölja. En
maori däremot anser det oartigt att stirra nå-
gon i ögonen, något som riskerar att sätta de
inblandade i ett motsatsförhållande och att
uppmuntra till konflikt och konfrontation.
Eventuella omringstående uteslängs också
från samtalet. Därför låter en maori blicken
vandra mellan golv och tak eller så placerar
han den någonsans vid horisonten, om han in-
te stänger ögonen helt. Pakeha känner sig na-
turligtvis oerhört förorättade av ett dylikt upp-
trädande på samma sätt som maorierna känner
sig besvärade av stirrandet.

Pakeha tar för givet att deras sätt att prata
engelska är det enda rätta och de förväntar sig
därför att maorierna ska uttrycka sig på sam-
ma sätt. Men även om de senare har tillgodo-
gjort sig grunderna i engelsk grammatik, är de
inte alltid förtrogna med de språkliga
omskrivningar som pakeha använder sig av.
Enligt maoriskt språkbruk är det t ex helt kor-
rekt och artigt att på engelska säga »Do this!»
(Gör det!), något som för en pakeha är ett allt-
för burdust sätt att uttrycka sig på. Istället an-
vänder man sig av omskrivningar t ex »Would
you mind doing this!» (Har du något emot att
göra detta?) eller »Would you please do this!»
(Vill du vara snäll och göra detta!), något som

för en maori komplicerar det hela, så att man
inte alltid är säker på vad pakeha vill eller me-
nar.

Det finns maorier som klagat över att ingen
bryr sig om dem, när de kommer till en pakeha
tillställning. »Ingen talar med oss,» brukar de
säga. Detta kan bokstavligen vara sant, men
oftare menar maorierna med uttrycket att in-
gen välkomnar dem. De känner sig därför ut-
anför och icke önskvärda. Maorier lägger stor
vikt vid hälsningsceremonier och välkomnande
som omfattar både tal, personlig kontakt och
måltider. När mötesplatsen är ett privat hem
och när de inblandade känner varandra sen ti-
digare kan dessa ceremonier kortas av men
aldrig utelämnas helt. I offentliga samman-
hang och när man möts som främlingar är ett
ordentligt välkomnande viktigt för att minska
främlingskapet och vända det till vänskap.

Välkomsteremoni

Maoriernas mihi (välkomsteremoni) är upp-
byggd så att den stegvis reducerar främlings-
skapet mellan gäst och värd. Vid marae (ung-
vårt Folks Hus) sammankomster tar värdfol-
ket emot sittande utanför möteshuset, medan
gästerna grupperar sig vid ingången till den
öppna platsen framför huset. Från dessa posi-
tioner utväxlas så hälsnings- och välkomsttal,
där bl a släktskapsförhållanden av gemensam-
ma intressen berörs. Under dessa ofta både
långa och många tal finns det gott om tid att
lära känna varandra inte minst utseendemäs-
sigt. Därefter går gästerna fram till värdarna
och man hälsar på varandra genom handskak-
ning eller näspressning. Slutfasen i mihi in-
leds med att värdfolket bjuder sina gäster till
bords.

Mot denna bakgrund är det inte underligt
om maorier känner sig utanför och ovälkomna
på merparten pakeha möten. De senare avfär-
dar gärna alla slags inledningsceremonier som
»tomma» och »slöseri med tid». Ibland avde-
lar arrangörerna någon eller några som har till
uppgift att välkomna och ta hand om talare
och hedersgäster. Övriga gäster lämnas i regel
att klara sig på egen hand och förväntas själva
sköta om eventuella presentationer och kon-
takttagande. Om det alls förekommer något
offentligt välkomnande så är det i form av

några allmänt hållna ord från mötesordföranden. Det väsentliga för pakeha är att inte slösa bort värdefull mötestid på vad de menar är oväsentligheter. För maorier däremot är just dessa »oväsentligheter» det väsentliga och de kan inte förstå hur pakeha kan sätta affärer före människor.

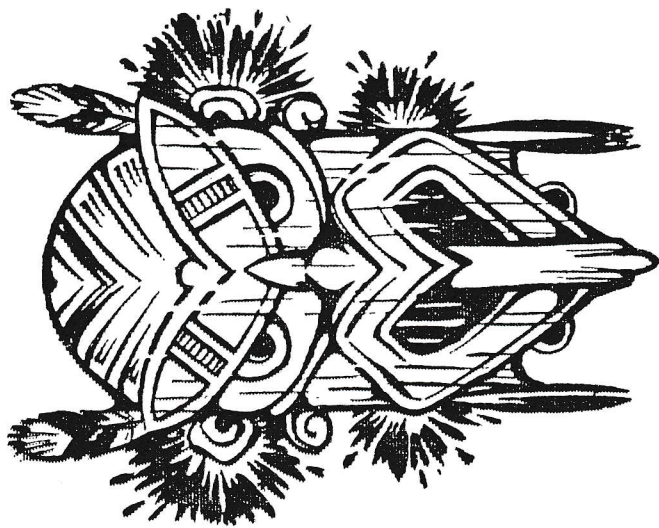
Pakeha är ofta stolta över att kunna hoppa över alla formaliteter, när man har gäster hemma. Gästerna hälsas med ett enkelt »come on in», vilket tillsammans med inbjudan i sig är nog för att pakeha gästen ska trivas. En maori däremot kräver mer personliga bevis för att han är välkommen, särskilt vid besök i pakeha hem.

När två främlingar möts hemma hos den ena uppstår lätt en tvungen, svärbemästrad stämning. En maori försöker lätt på trycket med en välkomstceremoni, liknande den på marae, fast kortare. Pakeha vill nå samma resultat med hjälp av småprat om väder och vind. Båda menar att motpartens sätt är »stomt prat» och »slöseri med tid». Här gäller för båda folkgrupperna att omvärdera sitt ställningstagande och inse att bådas åtgärder har samma syfte, nämligen att förvandla främlingsskap till vänskap.

När en maori vill lära känna en enskild individ är allt småprat bannlyst. Istället går man rakt på sak och frågar när han eller hon kommer och varifrån samt varifrån den tilltalade kommer ursprungligen. Plats- och släktskapsförhållanden är viktigare identifieringsobjekt än t ex yrke och andra intresseinriktningar. Namnet frågar man sällan efter, då det anses oartigt, ja, nästan oförsäkt att fråga någon direkt vem han eller hon är. Det är detsamma som att fråga: »Vem inbillar du dig att du är?» (Who do you think you are?) Vill man ha reda på namnet kan man fråga någon som känner till det, eller presentera sig själv med namn, vilket inbjuder motparten att lämna samma upplysning om sig själv.

En måltids olika innebörd

I samband med t ex mötesförhandlingar bjuds det ofta på mat. En måltid som har olika innebörd för de båda folkgrupperna. Maorier förhandlar först och åter sen, något de menar hjälper mötesdeltagarna att varva ner och åter-

tiden serveras anses mycket oartigt.

När pakeha frågar maorier om de vill ha te eller kaffe, blir många svarslösa. Några menar att värdskapet med en sån fråga är likgiltiga för sina gäster och vägrar ta något alls, ironiskt nog något de aldrig skulle drömma om att göra bland sina egna. Pakeha ställer frågan för att ge sina gäster en chans att välja vad de bäst tycker om, eller så kan de avstå helt om de så önskar. Maorier däremot förväntar sig att deras gäster ska delta i en måltid som en vänskapshandling, samtidigt som man ger dem en chans att välja vad de vill ha att äta och dricka genom att sätta fram ett stort urval rätter och drycker.

Av alla budskap som kan tänkas ge upphov till missförstånd är tystnad — dvs att avstå från att tala — det som misstolkas mest. Alla vet att tystnad kan uttrycka olika saker beroende på sammanhang eller omgivning, men man tycks glömma detta när olika kulturer möts. Problemet förvärras genom markerade skillnader i den betydelse tystnaden ges i formella och informella sammanhang.

I offentliga sammanhang, under ett tal eller annat framträdande, sitter pakeha publiken

tyst och andäktig. Något annat skulle anses opassande och ohöveligt. Först när det hela är över kommer reaktionen i form av applåder, visslingar och fotstamp. Ju bättre man tyckt om det hela desto intensivare bifall. Liksom naturligtvis buandet då man ogillat framträdandet. Vid debatter av olika slag säger pakeha i regel inget om man är överens med föregående talare, medan man däremot uttrycker meningsskilligheter antingen i tal eller med hjälp av tråkningar och häcklingar.

Som kontrast till detta förväntar sig maorier en viss aktivitet från publiken i offentliga sammanhang. Lågmålt prat och viss rörelse är normala företeelser i sammanhanget och uttrycker gillande, stöd och förtroende för den agerande. Avvikelse från den accepterade ljud- och rörelsenivån är omisskänliga tecken på uttråkning och ogillande. Tystnad kan tolkas på två sätt: dels som misstro och motstånd och dels som uttryck för högsta bifall. Vilket det rör sig om framgår av den allmänna stämningen och av det använda kroppsspråket.

Dessa olika sätt att uttrycka gillande och ogillande skapar problem mellan grupperna. Pakeha t ex förväntar sig att misstro och ogil-

lande ska uttryckas i ord och tolkar tystnad som gillande och samtycke. De blir därför besvikna när det stöd de räknat med från »tysta» maorier uteblir. De senare blir i sin tur förvånade när de sägs ha uttalat sig positivt om något de i själva verket »inte sagt ett ord om.»

Pauser

För en maori är det naturligt med små pauser både före och under tal och möten. Detta ger de inblandade chansen att tänka över vad de ska göra eller säga härnäst. Dyljka pauser tolkas i pakeha kretsar som att något är fel och skapar olust och irritation. I informella, intima sammanhang kan man tåga även bland pakeha, men i övrigt tolkas tystnad som något negativt. Den som inget säger gör detta för att han inget har att säga, antingen p g a dumhet eller av brist på intresse. Själva använder sig pakeha av tystnad för att tåga ihjål sådana man vill bli av med. När de därför själva möter tigande människor blir de osäkra och känner sig olustiga till mods och börjar antingen prata forcerat för att fylla tomrummet eller så flyttar de över intresset på ett mer taltrångt sällskap. Den som sitter tyst i pakeha sällskap betraktas ofta som sur, osällskaplig, självupptagen och ohövlig i största allmänhet.

För pakeha är ordet »tack» närmast heligt och används i tid och otid. I maorispråket saknas ord för »tack». Istället uttrycker maorier sin tacksamhet genom att röra vid givaren: t ex genom en klapp på axeln eller armen. Man kan också bjuda på en kopp te eller erbjuda sig att gå ett ärend. Det senare behöver inte ske just då utan kan komma timmar eller dagar efter. Pakeha känner sig ofta sårade när de inte får tack i ord, men måste lära sig att titta efter den lilla gengäldande gesten. Maorier menar att pakeha lägger för stor vikt vid det muntliga tacket och gör det till en ersättning för handling.

Vad som ovan sagts gäller för privata tillställningar. Vid officiella möten på marae tackas det däremot med både långa och många tal och ibland också med sång. Vidare lägger gästerna ner gåvor på marae, ofta i form av pengar eller checker. Detta som ett tack till värdfolket, inte så mycket för vad de gjort vid det aktuella tillfället, som för deras gästfrihet

vid tidigare möten. I vissa stammar mottas dessa gåvor helt utan kommentarer, medan andra tackar med sång. När det är tid att lämna mötet kallar besökarna samman värdfolket och tackar dem, särskilt kockarna, med tal och sång.

De människor som maorier känner sig stå i speciell tacksamhetsskuld till får särskilda gåvor i form av taonga (skatter). Det kan röra sig om utsökta träsniderier, grönstensarbeten, mantlar och vapen. Det rätta sättet att visa sin uppskattning över sådana gåvor är att behålla dem en tid för att sedan återlämna dem vid lämpligt tillfälle.

Tiden och rummet

Maorier brukar säga att pakeha är slav under klockan. Sant är att de senare delar in sin dag i olika sektioner, när det och det ska uträttas. Man framlever sitt liv efter klockor och kalendarier, vilka anger start- och sluttid för möten och sammankomster. Man delar även in sitt hus i olika sektioner, där man åter, sover eller arbetar. Pakeha skiljer på platser där man kan vara tillsammans t ex vardagsrummet och platser där man kan vara i enskildhet t ex sovrummet. När man kallar till möte är ändamålet med det vanligen specificerat och ämnesområdet noga utvalt. Allt som sker utanför dessa omsorgsfullt uppgjorda ramar slår man ner på och »förbjuder».

Maorier delar inte in tiden och rummet i samma utsträckning. De är mindre angelägna att spara tid och mindre rädda att slösa med den än pakeha. Deras möten börjar när alla är församlade och slutar när allt gått igenom. Man sträcker ut tiden så att den anpassas till händelseutvecklingen istället för att försöka tvinga in händelserna inom en viss tidsram. In-te heller håller man sig strikt till dagordningen utan är beredda att diskutera även andra frågor som uppkommer under mötets gång. Vidare använder sig maorier av samma rum för olika ändamål och samtliga rum i huset är ständigt öppna för alla. Detta lämnar lite utrymme för privatliv. Vill man vara ensam eller i avskildhet får man gå ut i trädgården, sätta sig på dass eller så kan man gå ner till flodstranden och ut i bushen.

Ett namn är för pakeha ett sätt att ge sig

själva och andra en identitet. Man tar för givet att alla har minst två namn: ett för- och ett efternamn. Några människor är kända under smek- och öknamn, men sällan utanför den närmaste familjekretsen. Några byter sitt för- och efternamn till ett för dem mer passande vid giftermål, även om det inte längre är något tvång. Allmänt sett är namnbyten dock ovanliga och äger i regel rum bara en gång under en människas liv. Pakeha betraktar vanligen sitt namn som en väsentlig del av sin identitet och blir både upprörda och förvirrade när andra glömmor deras namn eller använder fel form av det.

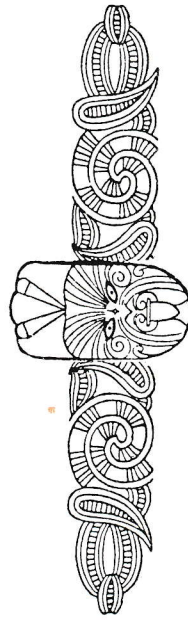
Maorier däremot tar lättare på namnfrågan. Många har andra förnamn än de som står i dopattesten. Man använder sig av ök- och smeknamn i större utsträckning än pakeha. Om ett barn får ett sådant namn följer det ofta med upp i vuxen ålder och används både privat och offentligt. Många får nya namn när de börjar skolan, då deras pakeha lärare inte kan uttala deras rätta namn. Av tradition byter maorier ofta namn när en familjemedlem har framgång eller drabbas av olycka. Som en följd av en nyväckt maoritanga, d v s stolthet över allt maoriskt, är det idag många som byter sina europeiska namn mot maorinamn.

I det gamla maorisamhället finns inget system med efternamn. Människor kallas vid förnamn och räcker inte det för identifiering ligger man till faderns namn. Detta innebär att det pakeha kallar efternamn varierar från generation till generation. Idag har maorier ef-

ternamn anpassade till pakehasamhället, men dessa används bara i officiella sammanhang. Privat och bland sina egna använder maorier det traditionella förnamnet.

Många maorier har svårigheter att skilja mellan pakeha efternamn och förnamn. De använder ofta efternamnet vid personliga tilltal, särskilt när det påminner om ett förnamn t ex Williams, Martin, Jones och liknande. Eller så används förnamnet som efternamn t ex då man refererar till Mr och Mrs Don Long som Mr och Mrs Don. Detta görs av misstag och ingalunda för att sara. Själva skämtar de ofta bort det hela då pakeha uttalar deras namn fel, men innerst inne känner de sig sårade särskilt om misstaget upprepas. De tolkar det då som ovilja att lära det rätta uttalet och som ett bevis för att pakeha anser allt maoriskt som oviktigt och av underordnad betydelse.

Vi berörde inledningsvis, men det tål att upprepas: vi tar alla vår egen kultur mer eller mindre för given, vi använder oss av dess ytt-ringar »utan att tänka på det» så att de blir något av »vår andra natur» och »något lika naturligt som att andas.» För ett liv så komplicerat som vårt är detta ett både nödvändigt och effektivt sätt att reducera invecklade problem till hanterliga proportioner. Men i kontakten med andra kulturer är denna enögdhet konfliktskapande. I Nya Zeeland talar pakeha och maorier förbi varandra. De måste lära sig mer om varandras »specialiteter» och särdrag. Det kan man bara göra genom att börja prata med varandra.

En ny norrländsk kulturtidskrift

av Jan-Olov Nyström

En ny norrländsk kulturtidskrift — Thule — presenteras. Den har hittills utkommit med fyra nummer.

En ny, norrländsk kulturtidskrift har sett dagens ljus. Den heter, klassiskt nog, Thule (efter greken Pytheas benämning på de nordligaste kontinenterna på 300-talet f. Kr.), den ges ut i Umeå, redaktören är även förläggare till en lång rad vackra faksimil-tryck om Norrländsk topografi, liksom han är antikvariatinnehavare. Fyra nummer av tidskriften har hittills (augusti) kommit ut och det mesta är mycket lovvärt och läsvärt. Litterärt har man bl a skrivit om Torgny Lindgren, om Sara Lidmans Jernbanepos, och om Ludvig Nordström. Botaniskt har man skrivit om åkerbäret, om Linnés lärjunge Daniel Carlsson Solander, och topografiskt bl a om bruket Kengis i Norrbotten och skärgårdsförvandlingen genom den ständiga landhöjningen. Kuriositeterna hålls ganska kort, noveller, dikter beledsagar ofta författarpresentationerna, bild och layout är vacker och omsorgsfull. Det är en i allt intressant svensk tidskrift, och den saknar tyvärr inte heller den räddhåga inför de överraskningar som utmärker de flesta bra tidskrifter i detta land.

Den redigeras, såvitt man redan nu kan se, efter en medveten insikt om det säregnet norr-

ländska, det för landsåndan sammanhållande av språk, natur, näringar osv. I en ledare framgår det medvetet provinsialistiska där Roger Jacobsson polemiserar mot en anmälare som skäms över begreppet Norrland och därmed går emot allt som stadfäster detta begrepp.

Man kan diskutera länge och väl vilka stora samhällsillusioner som spruckit och lämnat denna nya norrländsnationalism (den hade ett första uppvaknande under 20- och 30-tal) en frihet att utvecklas. Ett nytt självmedvetande över landsändans betydelse formas, en ny norrländsk historiesyn växer också fram där särskilt norra norrland erövrar sig en historia, vilken inte enbart är frukten av tidig, centraldirigerad kolonisation..

Och vad stod det skrivet på tröjorna där uppe i Luleå? BRA VARA - NORRBOTTNING!

Thule, Norrländsk kulturtidskrift, utges av Två Förläggare Bokförlag Umeå. Redaktör och ansvarig utgivare Roger Jacobsson. Pris 15:- enkelnr, 25 dubbelnr.

ISSN 0820-8692

Mediavänstern - en slarvigt hopkommen skrift

av Eva Bäckstedt

Eva Bäckstedt skriver om Gösta Hulténs och Jan Samuelssons bok: »Mediavänstern är en slarvigt hopkommen skrift, och i långa stycken otydligt tänkt. Det har gjort den lätt att avfärda, och det är synd! Någon sorts mediavänster finns ju, och den bör diskuteras».

När boken om Mediavänstern kom ut i våras blev den ganska enstämmigt nedsablad av den församlade kritikerkåren. Föga märkligt kan det tyckas, den församlade kritikerkåren är ju part i målet, ingår ju i den mediavänster som Hultén och Samuelsson utsätter för beskjutning.

Dessvärre är det ingen garanti för att man har gjort ett bra jobb att ens fiender tycker att man har gjort ett dåligt. *Mediavänstern* är en slarvigt hopkommen skrift, och i långa stycken otydligt tänkt. Det har gjort den lätt av avfärda, och det är synd! Någon sorts mediavänster finns ju och den bör diskuteras.

Hultén och Samuelsson lanserar teorin att en ny klass har uppstått i Sverige, en ny överhet som består av byråkrati och journalister. Denna klass har som mål att uppnå äsiktsmonopol i samhället, och själva äsikterna har en allmän och lite vag vänsterprägel.

Att äsikterna är »vänster» och inte något annat förklarar Hultén och Samuelsson med att vänstern traditionellt har en positiv inställning till centralism, och ett centralistiskt samhälle är en förutsättning för att ett verkligt äsiktsmonopol ska kunna etableras.

Större delen av boken ägnas åt att underbygga denna teori med exempel från press, etermedia och från olika håll i byråkratin. Men exempelinsamlingen grundar sig inte på någon uttömmande undersökning, och förmodligen är det fullt möjligt att för varje exempel som Hultén och Samuelsson nämner finna ett annat som skulle tala i motsatt riktning. Exemplet är i och för sig intressant, men inte tror jag att de bevisar särskilt mycket.

Det får sina konsekvenser att Hultén och Samuelsson utan vidare resonemang buntar ihop journalister och byråkrater till en ny (härskande?) klass. Bland annat ledet det till att boken inte diskuterar vilka intressen som gynnas av den förhärskande äsiktsjournalistiken. Det förefaller åtminstone mig otroligt att både Sveriges statsbärande arbetarrörelse och Sveriges mäktigaste kapitalägare bara skulle sitta med

armarna i kors, medan en ny klass pratar sig till den makt som de själva hittills har kunnat utöva utan större konkurrens utifrån.

Hur pass självständiga medierna är, och hur pass lätt de låter sig utnyttjas av olika intressen är en viktig fråga som inte bör avfärdas med lättvinda påståenden om mediernas och journalisternas frihet.

Ett annat i mitt tycke tvivelaktigt resonemang rör journalisternas politiska hemvist. Ett faktum som Hultén och Samuelsson gör stor sak av är att en mycket större del av journalistkåren än av valmanskåren röstar på VPK. Men vore det då verkligen önskvärt med en journalistkår som motsvarar någon sort sociologiskt genomsnitt av befolkningen i politiskt avseende? Är det över huvud taget klokt att betrakta intelligentian som *representanter* för allmänheten eller valmanskåren?

Hultén och Samuelsson tar upp en viktig diskussion i *Mediavänstern*, och det faktum att de själva inte riktigt övertygas i sin argumentation bör inte hindra diskussionen att föras vidare.

Gösta Hultén och Jan Samuelsson. MEDIAVÄNSTERN. En närbild av den dolda äsiktsproduktionen i Sverige. 136 s. Bonniers 1983. Pris: ca 99:-

ISBN 91-34-50193-2

BOKANMÄLNINGAR

Ansvariga:
Lars Andréé
Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 SUNDSVALL

Ill: Kaj Stuart-Beck

Sten Andersson. RESGODS. Samtal med nordiska samhällsvetare. 200 s. Bokförlaget Korpen 1983. Pris: ca 77:-

ISBN 91-7374-029-2
Sten Andersson samtal med fyra sociologer (Johan Asplund, Joachim Israel, Thomas Mathiesen och Dag Österberg) samt en konstprofessor (Ulf Linde). Parallellt med dialogerna löper en inre monolog där författaren kommenterar sin egen utveckling. Mycket handlar om formuleringsproblem och språkliga relationer. Uppstår texter i en speciell interaktion mellan pennspets och papper i ögonblicket när skribentens tankeverksamhet upphör? Det är väl inte så att författaren skriver för att han har något väsentligt att förmedla? I varje fall uppstår tvivel vid en genomläsning av boken. Och det är kanske meningen. Då blir ju dessa akademiska återvändsgrändsfilosofier på sätt och vis legitima.

Dennis Zackrisson

Walter Abish. HUR TYSKT ÄR DET? Övers. C-O Josephson. 290 s. Brombergs 1982. Pris: ca 115:-

ISBN 91-7608-131-1

En flänor som huvudperson, passivt och storögt drivande kring bland en massa aktiva bipersoner i ett surr av omotiverade händelser men vissa fina små dialogfragment. Huvudpersonen är lika psykologiskt oklar som passiv, vissa bipersoner verkar vid första mötet mer spännande och skarpt tecknade, men de kommer och försvinner lika irriterande ogenomtänkt som i läsarens eget vanliga liv, blir aldrig konsekventa delar av en komposition. Det är möjligt att en tysk kan få ut mer av den boken, men jag förstår inte varför den översatts.

Hans Berg

Johan Asplund. TID, RUM, INDIVID OCH KOLLEKTIV. 324 s. Liber 1983. Pris: ca 94:- ISBN 91-38-90278-8

Asplunds bok spänner över ett brett register: författaren snuddar vid historia, tidsgeografi och tidningsreferatets sociologi. Om det existerar någon röd tråd i denna brokiga väv så har den för mig förblivit osynlig. Titelns nyckelbegrepp har fått en så generös tolkning att nästan allt ryms inom dem. Asplund är socialpsykolog och denna vetenskap ger honom ständig huvudvärk. Enligt en intention vill han i boken som socialpsykolog intressera sig för texter som inte är socialpsykologiska. Socialpsykologin behandlar förhållandet mellan individ och samhälle. Hobbes Leviathan är en socialpsykologisk traktat; böner, sportreferat, tidningsartiklar kan studeras från socialpsykologisk synpunkt. Socialpsykologin blir en gäckande skugga som Asplund heroiskt jagar boken igenom. Under jakten mellanlandar han i Montailou, tidsgeografi och Emile Durkheims självmordsteorier. Splittring och intellektuell eklekticism på högsta nivå är slutintycket.

Kent Begler

Lars-Åke Augustsson. DAGAR I DALSLAND. Teckningar av Lars G. Holm. 141 s. Liber 1983. Pris: ca 153:-

ISBN 91-38-90249-4

Lars-Åke Augustsson har flyttat hem till Dalsland efter många år i exilen. Nu har han rest runt i sitt nygamla landskap och skrivit en bok om det. Det blir en del barndomsminnen och många möten med gamla bekanta på Dalslands numera fåtaliga industrier.

Konstnären Lars G Holm har gjort bilderna i boken — de är rätt trevliga, påminner i stilen lite om Stig Claessons teckningar.

Det har blivit en arbetsmarknadsinriktad landskapsbok och kanske är det därför som Dalsland fortfarande till stor del känns som en vit fläck på kartan för en som aldrig varit där. *Dagar i Dalsland* kommer knappast att locka några turister till Dalsland — men det kanske inte var meningen heller?

Eva Bäckstedt

Roland Barthes. KÄRLEKENS SAMTAL. Fragment. Övers. Leif Janzon. 256 s. Korpen 1983. Pris: ca 94:-

ISBN 91-7374-031-4

Roland Barthes beskriver kärleken i dess mest primitiva och arkaiserande form: en serie rituella grymtningar automatiskt framsprungna ur djupet av vår orala fixering: aldrig behov, alltid drift. För att motstå varje frestelse tala om kärlekens innebörd ger han sin framställning en »absolut meningslös ordning»: alfabetet, berövar språket dess retoriska funktion och omvandlar orden till svettdroppar i en gymnasitikal. Som njuka pärlor ligger resultatet av Roland Barthes regelbundna handarbete vid Goethes Werther utstötta i *Kärlekens samtal*: därutöver stora satser Platon, mindre Proust och med Sartre gick det inte alls.

Leif Janzons översättning är utmärkt; utgåvan föredömlig: allt översförs: noter och referenser leder i lättillgängliga svenska upplagor. Roande och eggande är att se sig själv i den berörande skrattnägel Roland Barthes håller upp framför sig.

Lars André

Maria Bergom-Larsson. LÅT DIG EJ FÖRHÄRDAS. Fredsarbetet på 80-talet. Ill. 236 s. Författarförlaget 1983. Pris: ca 91:-

ISBN 91-7054-417-4

Benny Henriksson, Eva Nordland, Åke Gustavsson, Margot Wallström. FRED I ÖST OCH VÄST. 165 s. Liber 1983. Pris: ca 91:-

ISBN 91-38-90243-5

Toni Livsage. KAN TREDJE VÄRLSKRIGET STOPPAS? En bok om den gränslösa fredsrorelsen. Övers. Eva och Sven-Erik Täckmark Ill. 89 s. Barrikaden 1983. Pris: ca 69:-

ISBN 91-7712-008-6

Ingrid Segerstedt Wiberg, Berit Hård. HOT ELLER HOPP. Kapprustning eller utveckling. Ill. 85 s. Liber 1983. Pris: ca 53:-

ISBN 91-38-90135-8

Maria Bergom-Larsson mal om kvinnlighet. »Runt om i världen växer idag som svampar ur jorden kvinnogrupper som vägrar ställa upp på manssamhällets våldsideologi.»

Sida upp och sida ned får vi höra att penisbärarna är skuld till allt eländet.

Det allvarliga är inte att det inte är någon stake i fredsrorelsen utan dess bortrationalisering av miljontals bönder och arbetare och nu pågående krig. M B-L menar t ex att NATO:s dubbelbeslut »var en ödessdiger historisk händelse, viktigare än Afghanistan».

Fred i Öst och Väst är intressantare. Den ges en officiell socialdemokratisk prägel genom förord av Olof Palme och medverkan av två socialdemokratiska riksdagsmän. Av Åke Gustavsson, medlem i riksdagens försvarsskott, kunde man förväntat sig en redogörelse för den svenska säkerhetspolitiken. Men inte. I stället en massa tro och förhoppningar om zoner.

Eva Nordland är en av dem som nöter fotsulor i fredsmarscher. Hennes bidrag är »intervjuer» med anonyma men officiella ryska fredskämpar. Här torgförs den ryska imperialismens politik, vävilligt och ibland försåtligt. »Makten i länder längs våra gränser skall ligga hos styrelseskick som är vänligt inställda».

Toni Livsage har sammanställt en rad citat. Hennes eget bidrag är att tala om att hon gått fredsmarscher men att »känslan» är svår att beskriva.

I HOT ELLER HOPP får vi i oändliga exempel veta vad ett stridsflygplan motsvarar i antal brunnar hur många vaccinationer det går på ett granatgevär.

Rustningspengarna borde användas till annat. Men att idag förneka små nationer rätten att bygga upp egna försvar är ett ställningstagande mot de ovaccinerade och brunnlösa i tredje världen.

Nils Funcke

Poul Bjerre. DRÖMMARNAS HELANDE KRAFT. Förord. Montague Ullman. Inledning Ulla Sjöström. Språklig bearb. Margareta Åstrand. En språkligt moderniserad utgåva av Drömmarnas naturliga system från 1933. 286 s. Proprius förlag, Stockholm 1982. Pris: ca 110:-

ISBN 91-7118-423-6

Bjerre lägger här fram sina grundläggande teser om drömmarnas helande förmåga. Han ser dem inte som en brottning med moders- och faderskomplex utan som en bearbetning av problem i det pågående livet, alltså framidsinriktade. Drömmarna utgör för honom en konstnärlig gestaltning av olösta motsättningar precis som en dikt eller ett konstverk gestaltar en idé eller en motsättning, en sorts repliker i den diskussion varje människa för med sig själv när hon ställs inför problem.

Poul Bjerre är ren och klar i sin argumentation, helt utan »psykologiserande» inslag, övertygad om att liksom infektioner och benbrott kan begripas även själsliga problem förstås och därmed botas med hjälp av drömmarnas problemgestaltning.

Åke Bergman

Heidi von Born. JORDVÄXLING. 80 s. Nors-
tedts 1983. Pris: ca 57:-

ISBN 91-1-821591-2

Dikter om jordelivets växlingar, fotade i för-
fattarinnans resor och styrda mot det udda,
oväntade, ofta plågsamt fränstötande i tillva-
ron. Born ger tidsbilder från Australien, New
York etc. och bemödar sig hårt om att fånga
atmosfären och tidsfärg. Ambitionen är att
spela det främmande, ruska om vår tvärsä-
kerhet, inboddhet och behärskning.

Helt lyckas hon inte. Trots experimentlusta i
bildval, strävan efter det exakta uttrycket för
varje erfarenhet och irriterande förankrings-
försök i form av geografiska data etc (Austra-
liendikterna är bemängda med dingos, emus
och ortnamn), blir hennes dikter varken främ-
mande eller intima, bara allmänna.

Undantag finns bl a i dikter om äldre
och döden, men på det hela taget ter det sig lite
postmonodant.

Trygve Lundh

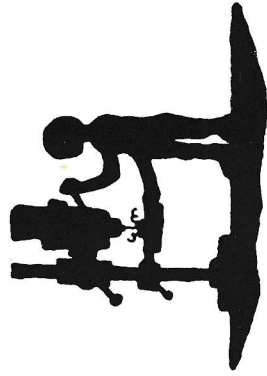
Fernand Braudel. VARDAGSLIVETS
STRUKTURER. Det möjligas gränser. Civil-
isationer och kapitalism 1400-1800, Band 1.
Övers. Ingvar Rydberg. Ill. 573 s. Gidlunds
1982. Pris: ca 192:-

ISBN 91-7021-385-2

Braudels bok är inte ekonomisk historia eller
politisk historia, fast kanske släkt med båda.
Mest liknar den en etnologi i kolossal-format,
över nationer och kontinenter, genom tidevar-
ven. Första bandet, *Det möjligas gränser*, be-
handlar 1400-1800. Det är vardagslivets strän-
ga begränsning, ett samhälle som ännu inte
upplevt den industriella revolutionen, alla de
våldiga omvälvningarna i teknik, kommunika-
tioner och vetenskap som formar våra genera-
tioner. Braudels slutsats är klar, om inte odi-
skutabel: »Från 1400-talet till slutet av 1700-
talet förändrades de gränserna knappast. Och
människorna nådde inte ens gränser för sina
möjligheter». Dessa gränser beskrivs med ett
vetande som verkar encyklopediskt. Våldiga

sjuk om folkmängd, folkförsörjning, bostä-
der, kläder, teknik m m blir ganska lustfylld
läsning tack vare täta exempel, kryddade detal-
jer, tidsfärger och citat. Rikhalliga och vackra
illustrationer förhöjer ytterligare värdet.

Jan-Olov Nyström

Peter Burke. EUROPAS FOLKLIGA KUL-
TUR 1500-1800. Övers. Suzanne Almqvist. Ill.
359 s. Författarförlaget 1983. Pris: ca 130:-
ISBN 91-7054-411-5

Peter Burkes bok är egentligen omöjlig. Lika
omöjlig som en kvadratmeter sjökort över ett
helt hav, med dess strömmar och stormar.
Men när det är sagt måste man trots allt väl-
komna ett försök som Burkes, välskrivet och
ytterst brittiskt och nykt, att generalisera på
ett område där de sista decennierna franska
historiker som Ladurie och andra gjort nästu-
dier.

Verket är uppdelat i tre huvudavsnitt kring
folkturen som begrepp; folkturens
struktur; folkturens förändringar. Man lä-
ser boken bättre som en serie frågor än som ett
system av sanningar. Man protesterar mot för-
fattarens okunnighet om den folkliga histo-
rieskrivningens våldiga betydelse i vårt land,
men samtidigt tror jag att denna tradition kan
berikas av de synpunkter som Burke för fram.

Lars Åke Augustsson

Stig Claesson. UTSIKT FRÅN ETT STAFF-
LI. 210 s. Bonniers 1983. Pris: ca 96:-

ISBN 91-0-045871-6

Under ytan är Slas' nya bok en bitsk drift med
det perverterade samhälle, där kombinationen
originell och konst är liktydig med berömmelse
och pengar.

Alkisen Erling Alfreðson, som fått sparken
som tekningslärare och blivit konstnär, blir be-
römd när han kommer på att måla färggranna
trasmattor på skurgolv. När han blivit ett
namn, vill det stora förlaget ha honom att skriva
en självbiografi. Det gäller att suga på den
goda karamellen.

Den här boken kan — som de flesta av Slas'
övriga böcker — ses som underhållning; rappt
skrivna, fylld med ordlekar, rolig och lättläst.

Men budskapet finns: »Om artistkåren inte
upphör att låsas vara ofarliga humanister tror
folket inte på denna kår.»

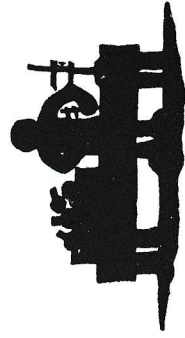
Slas håller stilen.

Birger Andersson

John Coetzee. I VÄNTAN PÅ BARBARER-
NA. Övers. Thomas Preis. Förord Per Wäst-
berg. 206 s. Broombergs 1983. Pris: ca 101:-

ISBN 91-7608-1144

I apartheidens skugga skriver sydafrikanen en al-
legorisk berättelse om förtryck och maktmiss-
bruk. Coetzee söker det typiska i ondskans
mekanismer och nämner ej den närliggande
apartheidverkligheten, kanske delvis för att
kunna skriva vidare vilket Wästberg antyder i
sitt förord. Läromästarna är lätt igenkända:
De stora ryska berättarna och framförallt Kaf-
ka.

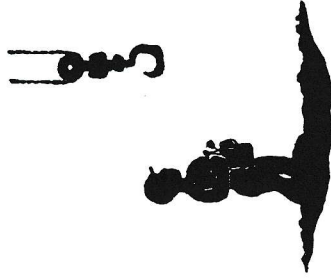

Temat tål förvisso en upprepning och varia-
tion även efter Kafkas kartläggningar av yttre
och inre ofrihet.

Det är sålunda en stark berättelse men läro-
mästarna förbliver läromästare. Coetzees sätt
att abstrahera, objektiviera grymheten förkor-
tar avståndet mellan bödel och offer, gör skul-
den universell och metafysisk mitt i alla realis-
tiska grepp.

Men det avståndet finns ju - och går att se.

Trygve Lundh

Alighieri Dante. DEN GUDOMLIGA KOME-
DIN. Övers. och kommentar Ingvar Björkes-
son. Inledning Olof Lagercrantz. Natur och
Kultur 1983. 522 s. Pris: ca 155:-

ISBN 91-270200-7X

En händelse denna höst är en ny, stor Dante-
översättning. Ingvar Björkeson har nyöversatt
hela *Den gudomliga komedin*. Tolkningen är
så långt jag kunnat se trogen och begriplig. Det
är nu möjligt att upptäcka att bildningsresan
till helvetet, skärselden och paradiset är mer
lätillgänglig och omedelbart fängslande än
kommentatorerna brukar vilja avslöja.

Den som vill förbereda ett stort läsäventyr i
höst bör också skaffa sig Olof Lagercrantz in-
spirerande Dantebok, *Från helvetet till paradiset*,
som nu föreligger i pocket (W&W), samt
ytterligare Inge Jonssons just utgivna *Symbolens hus* (Norstedts), där man finner ett fängs-
lande kapitel om symbolsystemet i komedin.

Anders Ehnmark

Rolf Edberg. VÅRT HOTADE HEM. En antologi om en planet i kris. 191 s. Bra Böcker 1982. Pris: ca 270:-

ISBN 91-1-8233-120

Jorden — en planet i kris är temat för detta skaperverk med bilder i flerfärgstryck på glansigt papper. Ett antal forskare och författare har anlitats för att, var och en inom sitt specialområde, beskriva miljöförstörelsen.

Luften, vattnet, skogen och jorden, öknerna avhandlas och precis som vi redan visste, är det illa ställt med alltihop.

Sammantagna framstår dessa texter som ett pessimistiskt tjtat med många pekfinger och ett och annat konstruktivt förslag. Och det må vara att ljuspunkterna verkligen är få.

Risken finns att antologin söver mer än den väcker, för trots att mycket i naturens kretslopp förklaras, saknas ett samlat, konstruktivt grepp.

Har man alltså gett ut den här boken för den som vill döva sitt dåliga samvete med att i alla fall läsa om miljöförstörelsens djävligheter...?

Martin Landahl

Maud Eduards, Hedda Gunneng, Elisabet Hammar, Yvonne Hirdman, Anna G Jónasdóttir, Åse Lidbeck. KÖN, MAKT, MEDBORGARSKAP — Kvinnan i politiskt tänkande från Platon till Engels. Red. Maud Eduards. 157 s. LiberFörlag 1983. Pris: ca 95:-

ISBN 91-38-90251-6

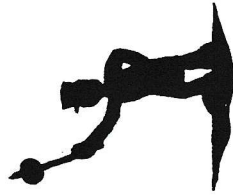
I *Kön, Makt, Medborgarskap* presenteras kvinnosynen hos åtta av västerlandets största politiska tänkare. Maud Eduards sammanfattar i avslutningskapitlet huvuddragen hos de olika tänkarna: kvinnor är specifika, män allmänt. Männen är herrar i både familj och stat.

En del av tankarna är tunnsladda vad gäller speciella åsikter om kvinnor. De två första uppsatserna — som handlar om Platon och Aristoteles — formar sig därför till mer allmän idéhistoria.

Jag saknar också — men det gäller all idéhistorisk litteratur — en jämförelse mellan respektive tänkares idéer och hans samtid. Hur har den påverkat honom? Hur har han påverkat den?

Anna G. Jónasdóttir gör i sin uppsats om Hobbes och Lockes kvinnosyn det tydligaste försöket att klargöra dessa samband.

Åsa Hammar

Nalle Elfqvist. ÅNGTÅGEN LEVER. Bilder från svenska museijärnvägar. 131 s. LT 1983. Pris: ca 160:-

ISBN 91-36-02048-6

I takt med järnvägsnedläggningarna växte museijärnvägarna fram, med ångtåg tuffande på igenväxta smalspår. Idag finns drygt ett hundratal i landet, var och en driven av en entusiastisk förening. Av dessa har Elfqvist valt ut åtta. Urvalskriteriet har varit banlängd (bara de över 4 km), sinsemellan turordnade efter spårvidd (1 1435 mm — 600 mm).

Till Elmqvists fotografier av de olika järnvägarna finns kartor, samt texter skrivna av medlemmar i respektive förening.

Trots uppenbar möda att hitta varierande och udda kameravinklar och pittoreska scenerier har fotot blivit enahanda och platt intetsärande, åtminstone för den som inte är museijärnvägsentusiast. Texterna domineras av föreningarnas interna »historia», som tar sin början ungefär vid 1960-talet, och uttrycker mest indignation över myndigheternas brist på förståelse och pengar för entusiasternas verksamhet.

Pär Gustafsson

Gunnar Eriksson. VÅSTERLANDETS IDEHISTORIA 1800—1950. 377 s. Gidlunds 1983.

Pris: ca 150:-

ISBN 91-7021-438-7

Gunnar Eriksson, som är professor i idé- och lärdomshistoria, vill »ge en översikt av hur filosofi, human- och socialvetenskaper, naturvetenskap och det allmänna tankelivet samverkat till att skapa de världsbilder och livsåskådningar som format västerlandets intellektuella kultur under den behandlade, viktiga epoken.»

Kapiteln om romantikens vetenskap, Erikssons specialområde, är ytterst läsvärda, men resten innehåller mycket mischmasch för en sämre tvåpoängskurs. Företaget är omöjligt. Inte ens en professor kan ha en »översikt» över detta ämne. Rena sakfel är således lätt att finna. På sidan 33 missförstår författaren, märkligt nog, Newtons andra lag och när på sidan 159 ångan i en ångpanna har temperaturen 200 absolutgrader, dvs är -73,16 grader kall (!), så visar detta människosjälens begränsning.

Boken är onödig.

Svante Svensson

Sigurd Erixon. SVENSK BYGGNADSKULTUR. Efterskrift Karl-Olov Arnstberg. 844 s. Walter Ekstrand Bokförlag 1982. Facsimileupplaga efter 1947 års utgåva. Pris: ca 200:-

ISBN 91-7408-071-7

Trä har varit det klart dominerande byggnadsmaterialet i Sverige fram till våra dagar. Från vindskärmar och riskojor, via kåtor och långhus, parstugor och härbrän fram till 1980-talets villor och radhus; allt i trä.

För den som är intresserad av det svenska trähusets historia och den folkliga byggnadskulturen i trä finns det ett oöverträffat standardverk, nämligen *Svensk byggnadskultur*. Professor Erixon och hans medarbetare inventerade hus och gårdar över hela landet i ett drygt årtionde. Syntesen av det väldiga arbetet blev denna bok. Med hjälp av över tusen illustrationer beskrivs och analyseras olika hustyper.

Boken har sedan länge varit utgången och det är en kulturgärning av stora mått att denna nyutgåva kommit till stånd. En klassisk handbok finns åter tillgänglig.

Staffan Glassel

FATABUREN 1982. Nordiska museets och Skansens årsbok. Redaktör Elisabet Stavenow-Hidemark. 221 s. Rikt ill. Pris: ca 80:-

ISBN 91-7108-215-8

Årsboken har industrialismens genombrottsfas i Sverige som tema. Den vill förmedla »en fördjupad och nyanserad bild av vissa valda områden». Vid sidan av en sammanfattande översikt över de ekonomiska, sociala och politiska förutsättningarna behandlas i ytterligare åtta uppsatser, samtliga försedda med talrika åskådliga illustrationer, detta viktiga övergångsskede utifrån kraftkällornas arbetseffekt, jordbrukets mekanisering, näringsfrihetens följderna inom bagerinäringen, förläggarverksamheten inom den västgötska textilbranschen, tapetillverkningen, tegeltillverkningen i Skåne, bildpublicistiken och arbetarbildningsrörelsen. Det har blivit ett intressant annorlunda urval där även museiaspekten är påtaglig, och sammanställningen utgör trots sin begränsning en rik kunskapskälla och en utmärkt probleminventering. Med förväntan ser man fram emot den utlovade fortsättningen och den utställning om industrialismens samhälle som är anledningen även till föreliggande samlingsvolym.

I åsboken ingår Nordiska museets och Skansens verksamhetsberättelser för 1981.

Martin Grass

Julio Ferrer. PUNKARE OCH SKINHEADS. Socialisering i gäng. 225 s. Norstedts 1983. Pris: ca 88:-

ISBN 91-1-823401-1

Norstedts har startat en populärvetenskaplig serie, Panorama. Första verket är folklivsfor-

skaren Julio Ferrers *Punkare och skinheads*. Författaren har själv levit i dessa ungdomsgängs närmiljö och aktivt arbetat för att bryta och omorientera deras aktiviteter. Uppfostran, normbildning och identifikation har inte fungerat i familjerna, tonåringarna har antagit gängens asociala normsystem. Vuxna har inte stoppat gängens provokationer, vandaliseringar och aggressioner, vilka därför inlärts som gångbara. Ferrer menar, att aggressionen är en instinkt: den måste därför underkastas självkontroll: detta sker ofta i arbetslivet.

Ferrer prövar sitt material på moderna psykologiska och sociologiska teorier. Han gör jämförelser med förhållanden i svensk bondeskultur, i medelhavsländernas ungdomskultur och i antikens samhällen.

Resonemanget och slutsatserna är synpunktsrika och självständiga. I synen på aggressiva pojängs uppfostran skiljer Ferrer sig från den hallstämplade uppfostringsdoktrinen.

Ake Lindgren

Sven Grassman. MAKTEN ÖVER VÅRA TANKAR. Tjugo brev till en svensk arbetare. 156 s. Ordfront 1983. Pris: ca 79:-

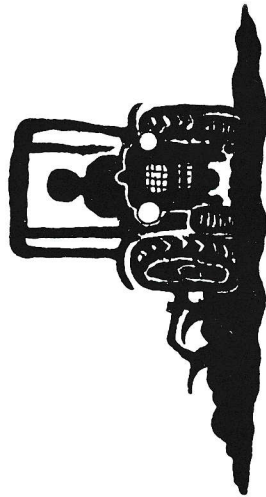
ISBN 91-7324-1865

I sin nya bok fortsätter Grassman sitt frontalangrepp mot den svenska nationalekonomins etablissemang.

I skuggan av en intellektuell statskupp genomförd under 1970-talet tvingas det svenska folket leva under ett onödigt ok. Den ekonomiska politik som förs förvärrar våra problem. Satsa istället på den offentliga sektorn och stöta konsumtionen. Exportinsatsningen är vanskinnig! Det är den inhemska industrin som satsar på den svenska marknaden som skall stö-

Grassmans budskap är tydligt och lockande. Han är därtill en utmärkt skribent. Men att reservationslöst sluta upp bakom hans tankar är svårt. Dock eggas de till fortsatta studier i ämnet och det är väl nog så bra.

Matz Davidsson

Nordahl Grieg. FRIHET OCH LIV ÄR ETT. Reportage från två krig. Övers. och efterskrift Ylva Holm och Jan Stolpe. 214 s. Norstedts 1983. Pris: ca 96:-

ISBN 91-1-821612-9

Till Norstedts fina klassikerserie har nu lagts Nordahl Griegs reportage från spanska inbördeskriget, *Spansk sommar*, och från andra världskriget, *Flaggan*. Den sista texten i *Flaggan* skrevs två månader innan Nordahl Grieg dog, i ett engelskt bombplan över Tyskland, december 1943.

Han skrev otroligt bra — intensivt levande och effektivt. Han var med, såg och tog ställning. Hans texter är aktuella och uppförande. De tvingar läsaren se folk som slogs och slåss för sin frihet i Spanien och i Norge som i Afghanistan. Det är förstas mycket oroande för dem som stoppar huvudet i busken och skriker om fred.

Marie-Louise Persson

Max von der Grün. DEN SISTA KÄRLEKEN. Övers. Frederik Sjögren. 120 s. Barrikaden 1983. Pris: ca 79:-

ISBN 91-7712-011-6

Det intresseväckande med denna berättelse är ämnet: två 70-åringar, änka resp änking, möts, umgås, börjar uppvakta varandra, flyttar ihop och gifter sig till slut. Personteckningen intresserar författaren inte särskilt mycket utan i stället den samhälleliga omgivningens reaktioner inför denna kärlek på äldre dagar samt de båda huvudpersonernas egen tveksamhet, präglade som de är av sin tids »moraliska» norm — och tabuföreställningar. Ömsint skildras deras frigörelse — med ett visst stöd i barnbarnsgenerationens (lysta) samtycke — in i den positiva nya gemenskapen. Jämfört med Max von der Grüns övriga produktion är »romanen» en oprentiös bagatell men en mycket sympatisk sådan i sin enkelhet och sitt ställningstagande. Ett förekommande turkiskt ordspråk är ett slags motto. »Ung kärlek är av jorden, gammal kärlek är av himlen».

Martin Grass

Britt-Louise Gunnarsson. LAGTEXTERS BEGRIFLIGHET. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen. 326 s. Liber 1982. Pris: ca 145:-

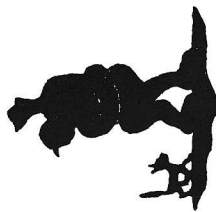
ISBN 91-38-60036-6

Britt-Louise Gunnarsson testade en grundligt omskriven del av MBL på olika läsargrupper. Hon fann att vad som underlättade en praktiskt inriktad förståelse var omarbetningen av textens struktur och innehåll, särskilt med avseende på reglernas perspektiv (dvs om regeln vänder sig till domaren eller till medborgaren).

Författaren visar övertygande att »modernisering» av enbart ordval och syntax däremot knappast alls ökar lekmäns förståelse av lagtext. Den kläffingrighet med vilken lagstiftaren numera stoppar in obestämd artikel och bryter upp meningar i äldre lagtext är alltså inte ändamålsenlig — om avsikten är att göra texten begripligare.

Äntligen har den språkgranskning som alla lagförslag underkastas i statsrådsberedningen fått en vetenskaplig grund. Det återstår att se om denna kommer att utnyttjas.

Ingemar Folke

Zbigniew Herbert. HERR COGITO. Tolkn. Per-Arne Bodin. 78 s. Fripress 1983. Pris: ca 57:-

ISBN 91-85590-50-9

Zbigniew Herbert tillhör 1956 års polska diktergeneration, dvs han debuterade i »tövädret» efter Stalins död. Han är en av de främsta efterkrigsdiktarna och föregångare till dagsaktuella diktare som Barańczak m fl.

Detta är en central diktsamling i Herberts livsverk och har mycket att ge även oss som inte lever under totalitarismen. Ämnet är moraliskt mod och moralisk hållning.

Gå upprätt bland alla dem som står på knä bland dem som vänt ryggen till och dem som trampats i stoftet...

låt din maktlösa Vrede vara som havet så ofta du hör de förnedrades och de slagnas röst....

att förlåta inte, det är i sanning inte i din makt att förlåta i namnet av dem som förråddes i gryningen...

Rytmen och ordval kunde ägnats större omsorg i tolkningarna.

Lennart Ilke

Elisabet Hermodsson. SAMTAL UNDER TIDEN. 277 s. Författarförlaget 1983. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7054-416-6

Elisabet Hermodsson är bildkonstnär, lyriker och vissångare. Hon brukar kallas sig kristen marxist. *Samtal under tiden* är hennes första roman och dessutom första delen i en planerad romansvit.

Jo, trettioåttårig mor och journalist, passar inte in i 68 års dogmatiska vänsterrörelse, trots att hon vill och försöker. Efter att ha blivit utsluten ur Upsalas Förening För Folkets Kultur irrar hon runt i två dygn i den marskalla staden och försöker hitta sig själv.

Jo tänker och känner en hel massa, men hon gör väldigt lite. Det gör berättelsen abstrakt och lite seg.

Jag tycker mig i Jos tankar se vår tids tankar och uppgörelse med 68. Nu gäller en mjukare (likgiltigare?) inställning till samhällsengagemang och förändring. Är det borgerligt eller inte att äga ett litet torp i skogen?

Åsa Hammar

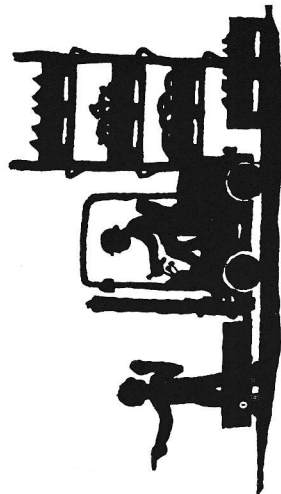
Hans Hildebrand. SVERIGES MEDELTID. Första boken Landsbygden. Förord Olov Isaksson. 317 s. Andra boken Städerna. 704 s. Gidlunds 1983. Pris: ca 88:- del I och 155:- del 2

ISBN 91-7021-4115
91-7021-4123

Ännu en titel i Gidlunds historiska utgivning i faksimil. Denna gång ger förlaget ut de två första delarna av Hildebrands kulturhistoriska standardverk i fem delar, från 1879-1903, om vår medeltid. Förhoppningsvis kommer även de resterande delarna att kunna ges ut på nytt, skriver Isaksson i förordet. Syftar man till en seriös kulturgärning eller nöjer man sig med en torso? Är det bidragssystemet som hindrar?

Hur som helst, Hildebrand tål att ges ut. Som arkeolog och riksantikvarie var han omstridd och trots de problem som brukar vidhäfta storslagna pionjärsatser, tex svårigheten att hålla samman ett offentligt material och slutsatser som vederlagts av senare forskning, verket är ovärderligt såsom varande det enda heltäckande om vår medeltid.

Mats Miljand

Ulf Högberg. SVAGÅRENS BARN. Ur folkskans historia. 240 s. Liber 1983. Pris: ca 130:-

ISBN 91-38-90267-2

När Ulf Högberg skriver om en farsoternas svenska historia, skriver han makro- inte mikrobiologi. Det är svagårens barn, hungerns och fattigdommens folk som förhärjas. I fattigsverige var kolera, malaria och spelåska inte tro-pikmedicin.

Väsentligast för mig är genomgången av de enskilda farsoternas epidemiologi och ideologi, dvs folkliga såväl som skolmedicinska föreställningar om sjukdomars orsaker och bot. Han försöker också besvara de klassiska, hippokratiska frågorna om föda, bostad och vatten. Boken rymmer även en diskussion om det unika i den svenska utvecklingen med den tidigt starka centrala statsmakten och kyrkan, om utvecklingen från sundhetskollegium till socialstyrelse.

En omfattande litteraturlista gör en användbar bok än bättre.

Bertil Jonsson

Bengt Jacobsson. MANDELGREN I SMÅLAND. Förord Nils-Arvid Bringéus. Ill Nils Månsson Mandelgren. Foto Jan-Inge Larsson. 191 s. LT 1982. Pris: ca 165:-

ISBN 91-36-01590-3

Född i Skåne 1813 som son till en skomakare, tidigt föräldralös, började tolv år gammal måla kistor, skåp och dörrar i trakten, lärde sig rita och måla på bruket i Höganäs, kom till Konstakademiens skola i Stockholm m fl lärdomsanstalter, fick överallt de bästa vitord utom av den mäktiga riksantikvarien, Bror Emil Hildebrand, och kunde — trots Hildebrands livslånga motarbetande — på sin ålders höst donera 30.000 teckningar kulturhistoria m m till universitetet i Lund!

Nils Månsson Mandelgrens kulturgärning är unik inte minst för den helhetssyn på samhället han förespråkade. Ingen social miljö var honom mindre viktig än någon annan, ingen del i miljön var ovidkommande, allt skulle dokumenteras!

Etnologen Bengt Jacobssons bok, med dess närmare 200 bilder i svartvitt och 8-sidigt bildark i färg är helt ovärderlig.

Birger Andersson

KVINNOR OCH SKAPANDE. En antologi om litteratur och konst tillägnad Karin Westman Berg. Red Birgitta Paget, Birgitta Svanberg, Barbro Werkmäster, Margareta Wirmark, Gabriella Åhman. 336 s. Författarförlaget 1983. Pris: ca 130:-

ISBN 91-7054-407-7

I denna antologi, som är indelad i tre avsnitt, medverkar 38 forskare, författare och konstnärer från Sverige, Norge, Danmark och Island. Bokens mellersta del behandlar kvinnliga författare och verk av sådana. En del är intressanta och tråkigt, men där finns också intressanta och stimulerande texter, som t ex den om mor och dotter Roches.

De övriga avsnitten, ett som behandlar kvinnors identitet och ett som anknyter till Karin Westman Berg och hennes arbete för kvinnoforskningen, är tyvärr tunna. Ett och annat håller måttet, men eftersom så många bidrag är direkt dåliga, blir intrycket av boken negativt. Bättre kan kvinnorna!

Marianne Fors

Robert Musil. MANNEN UTAN EGENSKAPER. Vol IV. Övers. Lars W Freij. 213 s. Bonniers 1983. Pris: ca 96:-

ISBN 91-0-045542
(Vol I-III. Övers. Irma Nordvang. Bonniers 1961, 1963, 1970.)

Världen är begriplig för den som utan egenskaper, falskt medvetande noggrant prövar. Också den mystiska erfarenheten rymmer inom världen, språket. Vad känsla och rätt är, kan uttryckas.

I Musils stort anlagda, oavslutade roman är Ulrich mannen utan egenskaper. I dubbelmornarkins Wien år 1913 prövas begriplighetens hypotes. Med ofta strålande roliga, aforistiska formuleringar förs läsaren in i ett samhälle där den idealistiska motiveringen är den enda tillåtna. Förnazistiska kändloströmmingar, skriftställaren med de alltid sanna citaten men också den ideala, tvillingsjälarnas kärlek är brytningsytor för Ulrichs genomlysande intellekt. Så formas ett spektrum av möjligheter ur hans absoluta individualism. Ulrichs filosofi är förklarings inte förändringens.

Bertil Jonsson

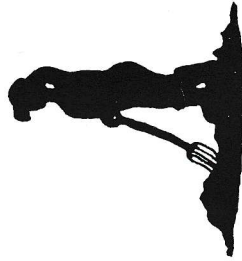
F J Nordstedt (pseud för Christian Braw). KULTURKAMPEN. Essayer. 188 s. Bonniers 1983. Pris: ca 96:-

ISBN 91-0-045776-0

I förordet till sin nya essäsamling skriver Nordstedt att det i dagens samhällskonflikter inte är fråga om spösmål som kan lösas genom enkla kompromisser eller eftergifter. Utan vi står inför motsatser mellan stora spänningsfält av olika laddning. »Uppsatsen *Demokrati* behandlar t ex motsatsparen folkstyre/folksuveränitet, lag/rätt och frihet/jämlikhet. I en recension av Alan Sillitoes *Långdistanslöparen* resonerar han kring hederlighetens relativitet.

Nordstedts idékonserveriva kulturkamp är uppfriskande jämfört med den gängse trendanpassade åsiktsrörjan och i vissa frågor hamnar han nära en folklig moraluppfattning. Han är en utsökt stilist och läsningen kan bli en njutning. Men han kommer aldrig över på folkets sida utan förblir i motståndarläget. Texterna genomsyras av höga ideal, som t ex får förklara olika samarbetsmäns handlande under kriget. Verklighetens klasser och klasskamp lyser helt med sin frånvaro.

Dennis Zackrisson

Nils Parling. BRÖDLÖSANS BARN. 240 s. Zindermans 1982. Pris: ca 110:-

ISBN 91-5280391-0

Parling är en omistlig del av svensk 1900-talslitteratur. I den nya boken är situationer, miljöer och människor lika konkret och färgstarkt utmejslade som tidigare. Allting ses dock genom en liden pojes ögon fram till 13 års ålder. Den sociala indignationen blir därför inte gripbar, att han växer upp under första världskriget kan bara bli ett konstaterande — en 8-åring kommenterar det inte. Tempot är ibland trögt och adjektivkonstruktioner som blankfisk (= mört), senafion, klappräbe-handlad och rådsfyll (= rädd) gör inte stilen lättare. Till *Mjölök* och *Honungs* glimrande nivå når inte den här boken.

Hans Berg

John E Persson. KUSTÅNGARE. 150 s. Liber 1983. Pris ca 175:-

ISBN 91-38-90314-8

Författaren har tidigare gett ut boken *Stimbat*, som behandlade kolfyrade lastångare. Denna gång dokumenteras svenska kustångare från 1820-talet till 1950-talet. Kustångarna svarade för passagerar- och lastbefordran före den tid då järnvägs- och långtradartrafiken var utvecklad. Dessa ångfartyg var ryggraden i en kommunikationslinje som band samman de svenska kuststäderna och fick dem att blomstra.

Persson redogör i denna rikt illustrerade bok för de olika utvecklingsfaserna när det gäller maskinutrustning och beskriver flera fartygens egen historia. Ett intressant inslag är redogörelsen för S/s Södra Sveriges, vid den tiden (1897), mycket uppmärksammade förlisning och senare bärgning, med hjälp av en helt ny metod. Kortfattat skildras också besättningsmannas förhållanden.

Jan Jensen

Bunny Ragnerstam. EN SVENSK TRAGEDI. Ett prima liv. 279 s. Gidlunds 1983. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7021-455-7

Forsa-Berra. Arbetargrabben med fart i benen som tack vare sina fotbollstalanger får chansen att skaffa sig ingenjörsutbildning i 40-talets Sverige.

Han tar chansen. Genom sin bakgrund har han goda förutsättningar att göra karriär bland annat som tidsstudiemann. Han kan ta gubbarna på golvet och gör det också.

Forsa-Berra är idol på byn. Spelar upp sig och byter klubb. Startar eget företag och super både sig själv och familjen sönder och samman.

Ragnerstam har i *En svensk tragedi* (första delen *Uppkomsten* kom 1980) skrivit en bra och därtill spännande berättelse om företeelsen att lyfta sig över sin klass och inte med den.

En svensk tragedi står tillsammans med Dreisers klassiska *en amerikansk tragedi*, som en säker skildring av uppkomlingarna. Men de har fel. Flertalet gick ej under utan upp.

Nils Funcke

SAMHÄLLSGUIDEN. 528 s. Liber 1983. 3:- omarb uppl. Pris: ca 29:-

ISBN 91-38-07312-9

Samhällsguiden är sammanställd genom civildepartementets försorg. Uppslagsboken består av 23 kapitel, vilka behandlar väntade områden som bl a familj, bostad, fastighetsköp och skatt men även områden som kultur, fritid och turism. Överskådligt förklaras de bestämmelser som gäller, vilka rättigheter och skyldigheter den svenske medborgaren har och vilken myndighet som handhar viss fråga. Vidare lämnas uppgifter om var ytterligare upplysningar kan nås, var man kan få hjälp m m.

Då boken, som torde vara behövlig, är lättgänglig och billig bör den kunna nå ut till de svenska hemmen. Det skall också nämnas att boken har fylligt adress- respektive sakregister.

Åke Svensson

Gustav Sandgren. JOHANNES OCH HULDRAN och andra noveller. Förord Gustav Sandgren. 186 s. Bra Böcker 1983. Pris: ca 69:-

ISBN 91-86102-59-1

Gustav Sandgren har valt några av sina gamla noveller till Bra Böckers Bra Klassiker (En ordinarie serie där Lo-Johansson och Gorkij är de mest uppmärksade namnen.) Gustav Sandgren var en av »de fem unga» och räknade sig till dem tills han dog helt nyligen. Dessas livsdyrkeri är för mej tråkigt, inskränkt och livstrött. Ett ex: Gustav Sandgrens noveller i sammandrag: Det är viktigt att hitta den rätte(a). Ibland går det, ibland inte. Men livet går vidare — barnen. Och så lite folklore och lite naturmystik. Konsten befriar till död eller också kan man skapa sig en liten idyll med den.

Roligast är novellen Katten. Katten som pratar och avslöjar fyllhyckel.

Marie-Louise Persson

Upton Sinclair. **VILDMARKEN**. Övers. icke angiven. 373 s. Bra Klassiker 1983. Pris: säljs endast i bokklubb.

ISBN Bokklubb

Vildmarken är en av de stora bragderna i muck-rakingjournalistikens historia, signerad av en av dess mest ärrade kämpar. Boken är ett glödande reportage sett genom den invandrade litauern Jurgis ögon. Rundmålningen i Chicagos skumma slakterivärld erbjuder mästertycken i realistisk berättarkonst. Sinclair är fast förankrad i den breda amerikanska berättartraditionen och hans ord brinner av solidaritet och engagemang med de förtryckta. Karaktärerna är tecknade med såväl ömhet och respekt som med realism; i Chicagos grymma djungel överlever förvisso inga helgon. Huvudpersonen själv genomgår en veritabel berg- och dalbana i sin mognadskurva mot insikt, men framstår likväl som förunderligt sann och åkta; man förstår lätt att omständigheternas skruvstäd framkallar sådana erfarenheter och insikter som Jurgis. Nu föreligger alltså denna utmärkta bok från 1906 i nyutgåva.

Kent Begler

Dag Solstad. **BRÖD OCH VAPEN**. Övers. Jan Stolpe. 235 s. Panter/Norstedts 1983. Pris: ca 98:-

ISBN 91-1-831071-0

Norrmannen Dag Solstad är en av de intressantaste författarna i Norden. Med sin resonerande, realistiska men ändå rapa och dramatiska prosa och sin förmåga att välja ämnen orsakar hans böcker också ofta livlig debatt i Norge.

Bröd och vapen är den avslutande delen i romantrilogin om Norge och den tyska ockupationen under andra världskriget. Vi får fortsätta att följa livet i Oslos arbetarkvarter och industrier. Diskussioner om anpassning, passivt motstånd, sabotage eller väpnad kamp förs med matbrist, kyla, försämrade arbetsvillkor och ockupationsmaktens soldater som dagliga ingredienser under dessa år, 1941-1944.

Boken lever dock inte riktigt upp till de tidigare böckernas nivå (anmälda i Förr och Nu 1979:3, 1981:3) men är givetvis en oundgänglig del i serien.

Staffan Glassel

Sonja Svensson. **LÄSNING FÖR FOLKETS BARN**. Folkskolans Barntidning och dess förlag 1892 — 1914. 306 s. Rabén & Sjögren 1983. Pris: ca 168:-

ISBN 91-29-56290-2

För drygt 90 år sedan gav folkskollärarinnan Stina Quint ut det första numret av Folkskolans Barntidning på eget förlag. 1930 köptes tidningen upp av Bonniers. 1950 döptes den om till Kamratposten, som trots allt fortfarande går ut till ca 70 000 barn.

Om denna tidnings och dess förlags 22 första år har barnboksforskaren Sonja Svensson skrivit en doktorsavhandling, som också getts ut i lättillgänglig bokform.

Svensson konstaterar att barntidningar spelat en oerhört stor roll för barns läsning och påverkan genom tiderna, men att detta medium hittills har förbättrats vid skrivningen av den svenska barnlitteraturhistorien. Tomrummet har nu till stor del fyllts i och med detta värdefulla bidrag, som måste vara oundgängligt för alla som intresserar sig för svensk barnlitteratur och speciellt dess första blomstringsperiod.

Pär Gustafsson

E P Thompson. **HERREMAKT OCH FOLKLIG KULTUR**. Socialhistoriska uppsatser. Övers. Gunnar Gällmo. 282 s. Författarförlaget 1983. Pris: ca 115:-.

ISBN 91-7054-411-5

Engelsmannen E P Thompson, ledande i den stundom tveksamma europeiska fredsrorelsen, och i hemlandet en socialhistoriens klassiker med sitt monumentala verk *The Making of English Working Class* presenteras med denna essaysamling för den svenska publiken. Fyra uppsatser kretsar kring tidsbegreppet, moral och ekonomi, klassbegreppet och kulturbegreppet, samtliga fyra temana förankrade i 1700-talets engelska samhälle vid industrialismens genombrott. Det är en oerhört stimulerande bok, stringent och metodisk och samtidigt välgörande respektlös både mot officiell akademism och officiell marxism. En grundläggande och oroande bok för de flesta som sysslar med historia!

Lars Åke Augustsson

Maria Traba. **SAMTAL I SÖDER**. Övers. Lena Melin. Förord Kjell A Johansson. 179 s. Nordan 1983. Pris: ca 75:-

ISBN 91-7702-050-2

Två kvinnor, en äldre och en yngre, för ett samtal om hur man ska kunna bevara och försvara ett mänskligt beteende och en tro på framtiden i det diktaturens Latinamerika som omger dem.

»— Har medlidandet med nästan försvunnit helt? » frågar den äldre.

»— Det vore klarare om du slog fast att det här kriget är en frontkamp om makten.» svarar den yngre.

De upptäcker att de har mycket att lära av varandra och att deras skilda synsätt går att förena. Ty situationen är densamma för båda: uppgiften att vara vittne till händelserna i Montevideo, Buenos Aires eller Santiago, där folket lever under hot om våld och repressalier från militären, saknar fortfarande traditioner och rutiner. För att *förstå* blir det nödvändigt att ta del i kampen mot diktaturen.

Martin Landahl

Göran Tunström. **JULORATORIET**. 329 s. Bonniers 1983. Pris: ca 130:-

ISBN 91-0-045394-3

Tunströms nya roman är en suggestiv skildring av mänskollivets villkor: dödens närhet, förlusten av nära anhöriga; den livets hårdhet som gör gränsen till vansinnet och neurosen så lätt att överskrida. Det är alltså *allmängliga* frågorna, de existentiella problemen som står i centrum. Däremot är den samhälleliga verklighet där handlingen utspelar sig programmatiskt *absrakt*. Författaren nämner Sunne som skådeplats, men detta tunströmska Sunne är så doftlöst, så ansiktslöst, så utan särart att det blir ointressant.

I musiken och i kärleken finns enligt romanen en räddning undan sorg och vansinne. Ett sympatiskt budskap var genomslagskraft dock hade blivit större om det sprungit fram ur en *verklig*, i tiden förankrad verklighet. Tidlös literatur har en benägenhet att snabbt föråldras.

Margareta Zetterström

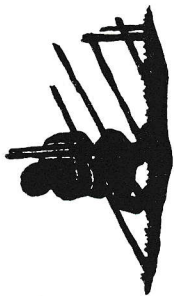

César Vallejo. **UPPFYLLED AV VÄRLDEN**. Tvåspråkig utgåva. Förord Artur Lundkvist. Urval Peter Landelius. Tolkning Peter Landelius, Artur Lundkvist/Francisco J. Uriz, Pierre Zekeli/Marianne Sandels. 232 s. Nordan 1982. Pris: ca 59:-

ISBN 91-7702024-3

Idag tycker jag mycket mindre om livet. Men alltid tycker jag om att leva: det har jag redan sagt.

Den peruanske poeten César Vallejo föddes 1892 högt uppe i Andernas berg och dog i Paris 1938. På 70-talet läste unga gymnasister i Peru hans mörka, misstroga och hädiska lyrik mot militärregim och läroplan. Han skriver om gruvarbetarna som »djupens skapare» och om döden i spanska inbördeskriget med lättillgänglig, trotsig modernism:

Och olyckligtvis växer lidandet i världen för varje sekund.

Växer trettio minuter i sekunden, steg för steg,

och lidandens natur är fördubblat lidande.

Förlaget Nordans tvåspråkiga utgåva är utmärkt, tolkningen god. Artur Lundkvists förord ger en rättvis bild av César Vallejo:

Vid en begravnin går en man och snyftar.

Hur kan man sen låta sig väljas till Akademin?

Lars Andrée

Per Wikberg. SULFAT. 240 s. Bokförlaget Fabel, Stockholm 1983. Pris: ca 20:-

ISBN 91-46-18528-3

I denna sin debutroman från 1942 berättar Wikberg om hur Sulfatfabriken slagit Norrviden under sig. Och bokstavligen sugit musten ur trakten. Det gamla bondesamhället försvarar sig, men får se sina söner lämna torvan för ett ordnat och värlavlonat arbete inom industrin.

En fruktansvärd explosion på fabriken bildar upptakten till skildringen. En olycka som innebär början till ett liv ihop för bond-dottern Märta och arbetarynglingen Nils.

Wikberg var en skrivande arbetare. Detta ger boken dess styrka. Samma gäller för hans skildring av sulfatarbetarnas strejk och 1 maj, med Fabian Månsson i talarstolen.

Sulfats svagheter är måhända tydligare idag: en förenklad personteckning parad med en obändig tro på arbetarrörelsen. Ändå är britten lätt att överse med. *Sulfat* är mycket läsvärd.

Matz Davidsson

Stuart Woods. DELANO, GEORGIA, USA—Övers. Meta Ottosson. 413 s. Tiden 1982. Pris ca 135:-

ISBN 91-550-26931

Denna berättelse om en mordhistoria är uppdelad i tre avsnitt efter sherifferna som tar sig an fallet under 20-talet, 40-talet och 60-talet.

Den platta personbeskrivningen och det snabba tempot gör att boken verkar vara skriven för TV-bruk. Medelst parallellhandling skapas snart en gaskramande spänning. Woods kan beskriva våldsamma händelser i ett våldsamt land. Allt sker mot en fond av ras-motsättningar och författaren tar tyvärr den vanliga idealistiska genvägen att omvandla det strukturella våldet till karaktärsfel hos enskilda personer. Samhället hade naturligtvis inte något emot de svarta, bara de höll sig lugna och inte tog jobben från de vita. Under 60-talet är sheriffen en svart f d militär, en förmyndare av den lilla staden, som tar hämnd genom att lösa mordgåtorna.

En spännande bok för snabbläsning.

Claes Helming

Klas Östergren: SLANGBELLA. 171 s. Askelin & Häggglund 1983. Pris: ca 88:-

ISBN 91-7684-027-1

Volymen innehåller artiklar publicerade i framför allt Expressen om litteratur, konst, foto och andra ämnen åren 1975—1982. Liksom de starka minnesbilderna från pojk- och ungdomsåren under 1950- och 1960-talet är de skrivna med lätt hand och utgör ett mellanting av litterärt reportage, minnessä och kulturartikkel. Ställningstagandena utmanar sällan, möjligheten med undantag för intervjun med Alice Lyttkens som ger en rättvisare bild av författarinnan än den annars dominerande. Torsten Jurell visar med sitt Rosta-inspirerade skyddsomslag att böckernas framsida kan ges ett eget konstnärligt värde.

Åke Bergman